

МАРТІН
ЕМІС

СТРІЛА
ЧАСУ,
АБО
ПРИРОДА
ЗЛОЧИНУ

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ БЕСТСЕЛЕР

MARTIN
AMIS

TIME'S
ARROW
OR
THE NATURE
OF THE OFFENCE

A Novel

МАРТІН
ЕМІС

СТРІЛА
ЧАСУ,
АБО
ПРИРОДА
ЗЛОЧИНУ

Роман

ХАРКІВ **КЛУБ**
2020 **СІМЕЙНОГО**
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 821.111
Е55

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Перекладено за виданням:
Amis M. *Time's Arrow: Or the Nature of the Offense* /
Martin Amis. — London : Vintage, 2003. — 176 p.

Переклад з англійської *Леся Герасимчука*

Обережно! Ненормативна лексика!

Дизайнер обкладинки *Аліна Белякова*

ISBN 978-617-12-7705-2 (PDF)
ISBN 978-617-12-7438-9
ISBN 978-0-099-45535-6 (англ.)

- © Martin Amis, 1991
- © Depositphotos.com / OSO-RIOartist, tommasolizzul, Alexey_M, обкладинка, 2020
- © Hemiro Ltd, видання українською мовою, 2020
- © Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2020

Присвячується Саллі

Частина перша

1

Як дбаєте, так і маєте

Я подався вперед — прокинувся з непробудного сну — і побачив довкола *лікарів...* американських лікарів: я відчував їхній ледь стримуваний натиск, волохаті тіла і бридкий доторк страшних рук — сильних, чистих і ароматних рук лікарів. Мене спаралізувало, але з'ясувалося, що очима я рухати можу. Принаймні очі рухалися. Лікарі, схоже, користувалися моєю безпорадністю. Я відчував, що вони обговорюють мій стан, але більше теревеняць про всячину, аби згаяти час, — про свої хобі тощо. І спливла думка, спонтанна й напрочуд чітка, цілком сформована та усталена: як же я ненавиджу лікарів! Будь-яких лікарів. Усіх лікарів. Пригадуєте єврейський анекдот про те, як розпачлива літня жінка біжить берегом моря: «Допоможіть! Мій

син — лікар — тоне»? Здається, смішно. Смішна, гадаю, її гордість — вона сильніша за любов. Але з якого дива пишаються самі діти-лікарі (може, до речі, цього варто соромитися, ба навіть жахатися): порання з бацилами і трихінелами, травмами і змертвінням, їхній огидний лексикон і огидні аксесуари (закривавлений гумовий фартух, що висить на кілочку)? Лікарі — воротарі життя. Чому хтось мав би хотіти стати таким?

Певна річ, лікарі довкола мого ліжка у відпочинковій одежі темніли засмагою самовпевненості та чуттям однастайності, яке виникає завдяки згуртованості. У своєму стані я міг би визнати їхні манери образливо недбалими. Але мені додавав певності несмак цих лікарів, атлетів і бодібілдерів, самовпевнених експертів — маю на увазі їхню безжальну гонитву за гарним життям. Принаймні гарне життя краще за негарне. Воно охоплює віндсерфінг, наприклад, вигідні пропозиції ф'ючерсів, стрільбу з лука, дельтапланеризм і вишукані обіди. Уві сні я бачив... Ні, не так. Скажу інакше: над темрявою, з якої я щойно вималювався, панувала незнайома чоловіча постать з некерованою аурую, котра поєднувала красу, жах, любов, розпусність, а понад усе — владність. На цій чоловічій постаті чи сутності

начебто була біла одіж (сяяв покрохмалений лікарський халат). І чорні чоботи. І якась посмішечка. Гадаю, це зображення було негативною копією лікаря номер один — у чорному тренувальному костюмі та кедах із п'ятковим стабілізатором. З виразом задоволення на обличчі він кивав на мої груди.

Час годі було відстежити, бо він увесь пішов на боротьбу з ліжком, схожим на пастку чи вовківню, вкриту сітками, і на відчуття початку жахливої подорожі до якоїсь страшної таємниці. А до чого таємниці? Вона пов'язана з ним — з найгіршою людиною в найгіршому місці у найгірший час. До мене помітно поверталися сили. Туди-сюди вешталися мої лікарі з важкими руками і важким диханням. Ішли й поверталися, щоб помилуватися новим моїм скигленням і бульканням, видовищним смиканням, атлетичними поштовхами. Часто на чарівне неспання залишалася лиш медсестра. Її кремовий формений одяг похрускував, і в цьому звуці зосереджувались і вся моя млість, і всі надії. На тоді мені було вже значно ліпше, я почувався якнайкраще. Як ніколи. Відчуття з усіма їхніми розкошами повернулися спочатку до лівого боку (раптово), потім до правого (з утішною непомітністю). Я навіть здобувся на похвалу від медсестри за те, що

зміг більш-менш самостійно вигнути спину, коли вона підкладала мені судно... Тож лежав я тихо і радів, до зловісної години... і санітарів. Лікарям-гольфістам я ще дав би раду, як і недипломованій медсестрі. Але потім з'явилися санітари і застосували електрошок і кисневу терапію. Їх було троє. Вони не панькалися. Увірвалися до палати, згребли мене разом із одягом і витягли до саду. Достоту так. Тоді приклали мені до грудей два дроти, схожі на телефонні, з притиском на кінцях (розжарених до білого гарту). Врешті-решт, перш ніж піти, один із санітарів поцілував мене. Здається, я знаю, як називається такий поцілунок. Його називають поцілунком життя. Після цього я, либонь, зомлів.

Опритомнів я, коли ніби щось луснуло у вухах, свідомий цілковитої самотності, охоплений почуттями любові й захвату до великого млявого тіла, в якому я перебував і яке зараз, схилившись понад грядкою троянд, знехотя займалося поправлянням підв'язки ломиносу на дерев'яній стіні. Велике тіло не квапилось, але робило все до ладу, бо знало свою справу. Мені кортіло розпружитись і роздивитися сад. Але щось не спрацювало: тіло, у якому я перебуваю, не підкоряється моїй волі. Я кажу: «Роздивись довкруг». Однак шия не слухається. Очі

також своє роблять. Це що, серйозно? З нами все гаразд? Я не запанікував. Я задовольнявся бічним зором, що ненабагато гірший. Я бачив, як кручені рослини падали й тремтіли, як пульс або як тихе биття крові в скронях. Повсюди бліда зелень, смугаста і рельєфна у блідому світлі, — як американські гроші. Я порався там, поки не потемніло. Реманент кинув у сараї. Стривайте. Чому я вертаюсь до будинку задом наперед? Чекайте. Це вечірня чи ранкова напівтемрява? Що, власне... що за чим має йти у моїй подорожі? Які діють правила? Чому птахи співають так дивно? Куди я прямую?

Хай там як, сяка-така рутинна встановилася. Здається, я звикаю до свого нового стану.

Я живу тут, в Америці поштових скриньок і білизняних мотузок, невинній Америці, чемній Америці, на ринку народів, яка задає усім основний колір і спирається на засади «Якщо вам добре, то й мені добре». Мене, звісно, звуть Тод Френдлі. Тод Т. Френдлі. Я тут: усередині в «Днях салату», біля крамниці «Металеві вироби Генка», на клапті газону біля «білого дому» — груди випнув, руки в боки, щось типу «хо-хо-хо». Отакий я чувак. Я тут: у продуктовому магазині, на пошті, з неодмінними

«привіт», «бувай» і «добре-добре». Але насправді говорять не так. А ось як:

— Ербод, ербод, — вітається аптекарка.

— Ербод, — відповідаю. — Ив а?

— Індогоьс ив кя?

— Мм, — каже вона, розпаковуючи мій лосьйон для волосся.

Виходжу, задкуючи, торкаючись капелюха. Вимовляю слова мляво, як і все інше роблю. Щиро кажучи, не відразу второпав, що жалюгідне цвірінкання, яке долинає зусбіч, — людська говірка. Гай-гай, навіть горобці та жайворонки звучать пристойніше. З цікавості перекладаю ці людські трелі. Призвичаївся швидко. Опанував цю мову так, що можу говорити нею уві сні. Зрештою, є ще одна мова, друга мова у Тода в голові. Іноді й сні у нас цією мовою.

І ось ми рушаємо в класному капелюсі й стильних черевиках, із «Газетт» під пахвою повз коротенькі під'їздні доріжки (ЗАСЕЛЕНО ЩІЛЬНО) і поштові скриньки (Веллс, Коен, Резіка, Мелігру, Клодзінські, Шерінг-Кальбаум і невідь-хто ще), тиху амбітність домоволодінь («Поважайте права господаря»), напаковані дітьми автобуси з жовтим знаком «ОБЕРЕЖНО — ДІТИ» і чорний силует

квапливого хлопчиська зі шкільним ранцем без ручки. (Певна річ, він не дивиться, куди йде. Біжить та й годі. Обличчя, очі дивляться вниз. На машини не звертає уваги — усі сили віддає рухові.) Коли повз мене в мінімаркеті пробігають такі діти, я дружньо куйовджу їм волосся. Тод Френдлі. Мені не доступні його думки, але зрозумілі його емоції. Я — крокодил у річці, що повниться його чуттями. А знаєте що? Кожен погляд, кожна пара очей, що, оцінюючи, примружується, щось у ньому будить, і я відчуваю напад страху і сорому. Це те, до чого я йду? А страх Тода, коли я спиняюсь і аналізую його, справді жахає. Він нез'ясовний. Яюсь пов'язаний із його каліцтвом. Хто міг це вчинити? Як йому уникнути цього?

Дивись-но. Ми молодіємо. Молодіємо. Почуваємось на силі. Навіть *ростемо*. Яюсь я не зовсім упізнаю наш світ. Усе ніби знайоме, але непевне. Ненадійне. Це світ помилок, діаметрально протилежних помилок. Усі люди теж молодіють, але їх це не цікавить, як і Тода. Вони не вважають це нелогічним і дещо огидним, на відміну від мене. Я безсилий і не можу ні на що вплинути. Я не можу вважатися винятком. А в інших людей теж усередині хтось сидить — пасажир або паразит, як я?

Щасливці. Закладаюся, вони й сни бачать не такі, як ми. Постають у білому халаті й чорних чоботах. За нею — заметіль і сльота, як буря людських душ.

Щодня, покінчивши з «Газетт», ми з Тодом відносимо її до кіоску. Я стежу за датами. Змінюються вони так. Слідом за 2 жовтня йде 1 жовтня. Після 1 жовтня — 30 вересня. Як це розуміти?.. Кажуть, у божевільних у голові або кіно, або театральний кін: там вони порядкують, лаштунки ставлять і живуть. Але Тод цілком здоровий і не один у своєму світі. Тільки мені здається, що фільм прокручується у зворотний бік.

Я — не простачисько.

Наприклад, виявляється, я володію певним обсягом абстрактної інформації, загальних відомостей, якщо хочете. $E = mc^2$. Швидкість світла — 186 000 миль на секунду. А це чимало. Усесвіт скінченний, але безмежний. Знаю планети: Меркурій, Венера, Земля, Марс, Юпітер, Сатурн, Уран, Нептун, Плутон — бідний Плутон, температура нижча від нуля, нижча за норму, увесь із льоду й каменю, розташований далеко від тепла і світла. Життя — не з медом. Він хитається і крутиться. Трохи виростає — трохи програє. Так на так виходить.

Як дбаєш, так і маєш. 1066, 1789, 1945. У мене чудовий словниковий запас (монада, ретрактильний, некрополь, паліндром, антидизистеблїшментаризм), і я бездоганно знаю правила граматики. Знаю, де ставити кому в реченні «Будь ласка поважайте права власника». (І на плакаті на Шостому шосе у рекламі «Скринька міцних напоїв Роджера» не зрозуміло, чи скринька належить Роджеру, чи міцні напої.) За винятком слів, що означають рухи або процеси, які мені завжди хочеться взяти в лапки («давати», «падати», «їсти», «випорожнюватися»), мова завжди зрозуміліша за мовлення. А ось іще один анекдот: «Вона телефонує й каже: “Іди сюди, вдома нікого”. Я приходжу, і що ж ви думаєте? Вдома нікого нема». Марс — бог війни у римлян. Нарцис закохався у власне відображення — усім серцем. Якщо колись будете укладати угоду з дияволом і він захоче щось узяти у вас навзамін, не давайте йому своє дзеркало. Тільки не дзеркало, бо воно — ваше відображення, ваш двійник, таємний співвласник. Про диявола слід правдиво сказати, що він діє з власної ініціативи, а не виконує чиїсь накази.

Тода Френдлі не можна звинуватити в любові до свого відображення. Навпаки, він його не терпить. Чепуриться навпомацки: віддає перевагу електро-

бритві, а стрижеється жажливими кухонними ножицями. Тому я не знаю, який у нього вигляд. Вдома, зрозуміло, є кілька дзеркал, але він ніколи в них не дивиться і не звертає на них уваги. Іноді щось мені блимне у темній вітрині крамниці або щось криве віддзеркалиться на крані чи ножі. Слід сказати, що цікавість моя вельми послаблюється хвилюванням. Його тіло зовсім не надихає: шкіра на тильному боці долонь укрита плямами, плоть абияк наліпилася на торс і пахне курятиною та м'ятою, а ще — неоковирні ступні. Ми зустрічаємо на проспектах Веллпорта чемних літніх американців — барилькуватих дідів і смугастих морських вовків у всій красі. А Тод має кепський вигляд. На свої роки. Якийсь розбитий, зігнутий, боязкий і присоромлений. А обличчя? Колись уночі, між двома поганими снами, він додидбав до темної ванної та схилився над раковиною, почувуючись загубленим, знеособленим, — стояв і намагався втішитись чи заспокоїтись під струменем води. Тод застогнав, випростався перед темним дзеркалом і потягнувся до вимикача. «Зараз буде гаплик», — подумав я. Це має статися зі швидкістю світла. Тримайтесь. Ось...

Я припускав, що зовнішність у мене лайнова, але ж це достоту смішно. Боже. Ми справді схожі

на лайно. Точніше — на коров'ячий кіз'як. Йой. Там хтось живий є? Так, помалу виокремилась Тодова голова. Вуха схожі на великі гітари, рідке волосся, як біле хробаччя, вкриває апельсинову кірку черепа. Ще й масне. Я так і думав: щоранку він зішкрібає той жир до баночки і десь раз на пару місяців здає до аптеки за три долари сорок п'ять центів. Так само чинить з дрібним піском із солодкавим запахом зі свого марного тіла... Тепер обличчя: серед руїн і решток, які ні про що не говорять, є звичок виразності навколо очей — суворий, таємничий, непростенно блазнівський і сповнений страху. Тод вимкнув світло. Повернувся до ліжка і поганих снів. У його простирадл білий запах страху. Я вимушений нюхати те, що нюхає він: дитячу присипку, запах нігтів, перш ніж вогонь випльовує їх у мисочку, а звідтам у муках вони прилаштовуються до тремтливих пучок.

Хіба це я? Чи просто дивний перебіг подій? Приміром, усе життя, усе життєзабезпечення і значення всього (плюс грубі гроші) походять з одного господарського пристосування — ручки унітаза. Наприкінці дня, перед кавою, я заходжу. А він уже є, цей принизливий теплий запах. Я спускаю штани

і торкаю чарівний важіль. Раптом з'являється все це, із туалетним папером, який я використовую й охайно знову намотую на рулон. Потім підтягую штани і чекаю, доки вщухне біль. Біль, імовірно, від цієї процедури, від усієї моєї залежності. Нічого дивного, що ми при цьому плачемо. Зиркаю на чисту воду в унітазі. Не знаю, але мені таке існування здається пеклом. А потім дві філіжанки кави без кофеїну — і на боковеньку.

Споживання їжі теж не тішить. Спершу я складаю чисті тарілки до посудомийниці, котра, на мій погляд, працює добре, як і решта помічних кухонних приладів, доки не з'явиться якийсь опецьок у комбінезоні й не зіпсує все своїми інструментами. Але поки все гаразд: беремо брудну тарілку, кладемо на неї сміття зі смітника і сідаємо чекати. Деякі недоїдки напихаються знов мені до рота, і після майстерного розминання язиком і зубами я повертаю все на тарілку для додаткового рихтування ножем, виделкою, ложкою з метою створення скульптурної композиції. Це, зрештою, дає терапевтичний ефект, якщо ви не споживаєте суп абощо, бо то буде справжнє покарання. Відтак відбувається морочливе охолодження, перебирання, складання та повернення цих харчів до мінімаркету, де мене, виходить,

швидко й щедро винагороджують за працю. Тоді з візком або кошиком я плентаюся проходами і повертаю консерви та пакети на належні місця.

А ще мене серйозно розчаровує в житті читання. Щовечора я вибираюся з ліжка, щоб почати день — з чого? Не з книги. І навіть не з «Газетт». Ні. З двох-трьох годин за читанням брехливої бульварної газетки. Я починаю з кінця колонки на шпальті й поволі підіймаюся вгору до самісінького початку, де кожен матеріал повчально підсумовується великим кеглем. ЧОЛОВІК НАРОДИВ СОБАКУ. МОЛОДЕНЬКУ АКТОРКУ ЗГВАЛТУВАВ ПТЕРОДАКТИЛЬ. Грета Гарбо, читаю я, в наступному житті народилася кішкою. Щось химерне про *близнюків*. Незабаром вища нордична раса спуститься з крижаних космічних хмар і правитиме світом тисячу років. Ця всячина — про Атлантиду. Здається нормальним, що мое читиво мені доправляють сміттярі. Я затакую до себе сміттеві мішки... а з величезних щелеп сміттевозів відгонить промисловим насильством. І ось я сиджу, булькаю в склянку і просякаю цим дегенеративним непотребом. Нема на це ради. Усе вирішує Тод. Що відбувається?.. У світі тобто? І про це я нічого не знаю. За винятком тих моментів, коли Тод відволікається від кросворду для спритників у «Газетт».

Здебільшого я поїдаю очима всячину, як-от: «Антонім до “малий” (7 літер)» або «Не брудний (6 літер)». У вітальні є книжкова шафа. За запорошеним склом видно запорошені корінці, які стоять наготові. Але ж ні. Натомість: КОХАННЯ НА ПЛУТОНІ. МАВПА КАЖЕ: Я — ЖА ЖА ГАБОР. СІАМСЬКІ П'ЯТІРНІ!

З плином років додається ще дещо. Гадаю, доба Рейгана чудово вплинула на моральний стан Тода.

Я у прекрасній фізичній формі. Кісточки, коліна, спина і шия вже не болять постійно. До потрібного місця, наприклад до протилежного кутка кімнати, я дістаюсь тепер набагато швидше. Ви й оком не змигнете, а я вже там. У мене шляхетна постава. Ціпок я давно продав.

Ми з Тодом так пречудово почувася, що вступили до клубу і займаємося тенісом. Може, передчасно. Бо принаймні спершу в нас клята спина боліла. Вважаю, теніс — досить тупа гра: пухнастий м'ячик відбивається від звичайної або дротової сітки біля краю корту, і ми вчотирьох гатимо по ньому, поки не виграє — на мій погляд, цілком очікувано — подавач. А поки що ми радо стрибаємо і віддихуємося. Перекидаємося жартами з приводу наших гризових бандажів і налокітників. «Пап», —

кажуть ракетки. Тод популярний, і хлопці тут його люблять. Не знаю, як Тод до них ставиться, тільки його залози кажуть мені, що він обійшовся б і без особливої уваги, і навіть узагалі без неї.

Здебільшого ми сидимо в клубі й граємо в карти. Там я можу побачити по настінному телевізору президента. Авжеж, літні люди, старизна з плямами на шкірі й фруктовим соком, кайфують із того президента: як він похмурніє, його обмовки, класне волосся. Тоду в клубі подобається, але є тут людина, якої він боїться і яку ненавидить. Цю людину звать Арт — черговий горилоподібний дідусь, який може вбити, плескаючи по спині, і має зичний голос, що наштовхує на думки про вторгнення і панування. Уперше навіть я перелякався. Арт доступився нашого столика, дав Тоду потиличника, трохи не скрутивши йому в'язи, і вимовив неймовірно голосно:

— Ти очима їх з'їдаєш.

— Справді? І що ж? — перепитав Тод.

Той нагнувся ближче:

— Тут є такі, що клонуть на це, Френдлі, але ж я знаю, що тобі треба.

— О, то все перебільшення.

— Досі на них полюєш? — прокричав Арт і покотив далі.

Щоразу, коли ми намагаємося непомітно проскочити повз столик Арта, настає пауза, а за нею — шепіт на всю кімнату: «У Тода Френдлі дупа більша за сидіння на унітазі». Тоду це не подобається. Саме це йому не подобається.

Проте цими днями в мінімаркеті погляд Тода прилипає до тіл місцевих фройляйн, які тягнуть свої візки. Щиколотки, стегна, заглибинка біля ключиць, волосся... До того ж з'ясувалося, що у Тода є чорна скринька зі світлинами жінок. Веселі старі шльондри у вечіркових сукнях і штанних костюмах бежевого кольору. Перев'язані стрічечками листи, медальйони, символи кохання. Глибше у скриньці, де Тод не часто порпається, жінки стають приємно молодшими і виставляються у шортах і купальниках. Якщо все це означає те, що я думаю, то і в мене нетерплячка. Мені терпець уривається. Не знаю, чи варто сказати, що товариство Тода мене втомлює. Ми повсякчас разом. Але така самотність йому шкодить. Він у повній ізоляції. Бо про мою присутність він не знає.

У нас постійно з'являються нові звички. Може, й погані, бо самотність усе-таки. Тод грішить наодинці... Він приохотився до алкоголю й тютюну. Його день розпочинається з цих гріхів: скляночка червоного вина, сигара в задумі — хіба це не шкодить?

І ще одне. Без особливого захвату і без особливого успіху, наскільки я розумію, ми почали займатися сексом самі з собою. Це відбувається, якщо вдається, відразу після прокидання. Потім ми насилу зводимось на рівні ноги, підбираємо з підлоги одяг, сідаємо і булькаємо в склянку, задумливо пихкаємо сигарою і лупаємо очима на бульварну пресу з огидними дурницями.

Не можу второпати (а не завадило б), чи Тод добрий. Або наскільки недобрий. На вулиці він забирає в дітей іграшки. Щира правда. Дитина стоїть собі біля метушливої матусі або здоровеги-татка. Підходить Тод. Усміхнена дитина простягає йому іграшку, пискляве каченя абощо. Тод бере. І задкує назад, мерзотно вишкірившись при цьому, як лайноїд. Обличчя дитини стає безвиразним, замкнутим. Більш нема ні усмішки, ні іграшки: Тод забрав і те, й інше. Потім він несе іграшку до крамниці здавати. Заради чого? Заради кількох баксів. Можна вірити такій людині? Він ладен одібрати цукерку в немовляти, якщо за неї дадуть п'ятдесят центів. Тод ходить до церкви. У неділю він чимчикує туди в капелюсі, з краваткою і в темному одязі. Дорогою до храму у віруючих пробачливий погляд, і, схоже,

Тоду така громадська підтримка потрібна. Ми сідаємо рядами і вклоняємося трупу. Але мені зрозуміло, нащо туди ходить Тод. Господи, він такий безсоромний! Він зі скарбнички бере купюру побільше.

Для мене це дивно. Я знаю, що живу на невблаганній чарівній планеті, яка проливає і віддає дощі або навіть батожить ними, через що на небесній тверді золотом спалахують гromовиці зі швидкістю 186 000 миль за секунду, а одним порухом тектонічних плит вона може за пів години спорудити місто. Творіння... Легко і швидко. Звісно, ще існує Всесвіт. Але я не зношу зірок, хоча й знаю, що вони там, і навіть бачу їх, бо Тод уночі дивиться вгору, як усі, буркоче і показує пальцем. Великий Віз, Сиріус, Гончаки. Для мене зірки — як шпильки і голки, як маршрут кошмару. Не сполучайте точки. Лише одну зірку я можу споглядати без болю. Та й та — планета. Її називають вечірньою зорею, уранішньою зорею. Вразлива Венера.

Я знаю, що в Тодовій чорній скриньці — любовні листи. Кажу собі набратися терпцю. Тим часом я іноді складаю, якось запечатую і відправляю листи, яких не писав. Тод створює їх за допомогою вогню. На отих ґратках у каміні. Потім ми виходимо з дому й кидаємо їх до нашої поштової скриньки

з написом «Т. Т. ФРЕНДЛІ». Ці листи адресовані мені, нам. Наразі у нас лише один кореспондент. Якийсь хлопець із Нью-Йорка. Завжди один і той самий підпис унизу сторінки. Та й лист завжди один і той самий. Він пише: «Любий Тоде Френдлі! Сподіваюся, ви почуваетесь добре. Погода тут і далі помірна. З найкращими побажаннями. Щиро ваш...» Такі листи приходять раз на рік, приблизно на зламі років. Дуже швидко я розібрався, що вони одномаїтні та невиразні. Але в Тода інші відчуття. Багато ночей напередодні одержання листа його фізіологія свідчить то про страх, то про ганебне полегшення.

А ще мені подобається дивитися на місяць. У цей період він особливо боязкий і слабовільний, як вигнана й принижена душа Землі.

2

Жорстоким стань, щоб бути добрим

Події відбувались одна за одною. Нова домівка. Кар'єра. Користування автівкою. І любовне життя. З головою поринув у ці справи, і для себе часу не лишалося.

Переїзд був операцією, симетричною до досконалісті, елегантною і незамутненою. Прийшли

здоровані й повантажили все моє майно у свій пікап. Я поїхав з ними в кузові (ми весь час жартували) на нове місце. До міста. По Шостому шосе, на південь від річки, над залізничними коліями, поза складами з їхніми іржавими корсетами, артритними підв'язками, підпорами для хребта. Нові володіння виявилися меншими за попередні: терасований будинок — дві кімнати вгорі, дві внизу — і маленький задній двір. Мені тут до душі, бо, гадаю, і люди тут різні, і присутній милий американський плюралізм. Але Тод не знає, на яку стати. Ні в сих ні в тих. Я ж бачу. Наприклад, у день переїзду, коли чоловіки ще снували з ящиками й коробками, Тод шмигонув у садок, який плекав багато років. Він укляк, носом удихнув на повні груди... Там було по-своєму розкішно. Суху траву вкрила ніби роса, але не затрималась і злетіла вгору, бо щось билось у грудях і спонукувало її до лету. Росяна волога ніжно бриніла на наших щоках, доки, моргаючи, наші очі не увібрали її. Така туга... Чому це? Я тоді вирішив, що він плакав за садком, у який вклав стільки праці. Садок здавався раєм, коли ми починали, але за кілька років... та нехай мені всячина за такі слова. Вирішував не я. Я взагалі нічого не вирішую. Тож сльози Тода були слізьми покути, слізьми каяття.

За все зроблене. Погляньте-но. Кошмар в'янення і мілдью, грибок і чорна плямистість. Він поволі висушив і поламав усі тюльпани й троянди, а тоді запечатав їхні ексгумовані трупи в паперовий пакет і відніс до крамниці продавати. Бур'яни та кропиву повстромляв у землю, і земля прийняла в себе це неподобство, чіпко хапаючи його. Такі плоди ретельного вандалізму Тода. Його товариші — попелюха, білокрилка, пильщики. І гедзі. Він наче притягує їх до свого обличчя, поплескуючи зап'ястком. Могутні гедзі відлітають і повертаються, сідають і злостиво потирають свої лапки в передчутті. Руйнувати важко. Руйнування відбувається поволі.

А от творення, як я вже казав, проблем не викликає. Як у випадку з автівкою. Ледве облаштувавшись на новому місці, ми подалися до гаражика або кладовища автівок кількома кварталами південніше. Такі «заклади» я називаю дірами-в-стіні. Але стіни нема, щоб виколупати в ній діру. Усі будівлі в цьому районі неначе на колінах стоять. Така халепа із сучасними містами. Працювати в такому місті ви, може, й схочете. Але жити — ні на здорову голову. Сенс, значення і наповнення — усе в центрі, у зубчастих стовпах хмарочосів. Так от, автівка, здавалося, нівроку. Автівка та й годі. Але Тод дивився на неї

з почуттям, з тупою хіттю — як би це сказати — любовців, що перервалися. Незабаром до нього вийшов гаражний працівник, витираючи масними пальцями промашену ганчірку. І раптом Тод дає йому вісімсот баксів. Чоловік рахує гроші, і вони трішки сперечаються: Тод каже дев'ятсот, а чоловік — сімсот, потім чоловік почав просити шістсот, а Тод підняв до тисячі, і так далі. Залишившись біля автівки на самоті, Тод провів пальцями по кузову. Що він шукав? Шрами. Травма... Пригадую, того ранку Тод не мав настрою. Удень був на похоронах чи просто випадково побачив процесію, але намагався на цвинтарі триматися віддалік, де могили стояли ще не викопані. Він перехрестився і подався геть. Ми вертались автобусом, а він їде нескінченно довго, і в ньому повно п'яниць і верескливих дітей... Автівки — це клас. *Автівки*. Щодня ми навідувалися до гаража, і з кожним днем наша машина мала жалюгідніший вигляд. Вісімсот доларів? І видно було, як біля неї порались замурані мавпи з молотками і мутровими ключами, перетворюючи її на достеменний металобрухт.

Чи варто говорити, що коли ми пішли її забирати (в іншому місці — у центрі), автівка була схожа на судно. Ми теж були не в кращій формі. Транзакції передувала вкрай неприємна пригода. Шпиталь.

Саме так. Прийом у травмпункті. Ми йшли туди по-своєму (бо Тод знає це містечко задом наперед) і, дяка богові, пробули там недовго. Робити треба те, що треба: знімаєте сорочку, вас простукують і колють, але голову ви не піднімаєте, бо не хочете знати, що вони там виробляють. Не ви тут командуєте. Вас це не стосується. Зрештою санітари повезли мене в центр міста, де все сталося. Там стояла моя машина, ніби скажений старий кабан у шалі: рило та ікла розбиті, аж пара йде. І сам я не дуже добре почувався, коли поліцай допомагав запхати мене на водійське сидіння і намагався зачинити деформовані дверцята. Відтак я собі сів, і нехай Тод усе вирішує. Різні люди навколо видивлялися на нас, а Тод як дурень уп'явся в них очима. Але потім опанував себе. Щосили натиснув на гальма, й автівка зайшлася в судомах від обертання, мов дзига, й реготу. Одним майстерним вивертом він бортанув зігнутий гідрант на хіднику, і ми гайнули геть — назад вулицею за висхідними номерами. Інші автомобілі вищали, заповнюючи вакуум нашого несподіваного пробудження.

Через кілька хвилин — перший випадок з нашого любовного життя. Просто такий собі збіг. Ми приїхали додому, Тод натиснув до краю на газ,

і машина наче прикипіла до місця. Він не зупинився помилуватися нею (автівка була як нова на вигляд: клас!), а поспішив до будинку, важко дихаючи, скинув пальто — і притьмом до телефона.

Я намагався зосередитися. Гадаю, вловив майже все. Розмова поточилася так:

— Прощавай, Тоде.

— Стривай. Не роби нічого.

— Кому воно треба? Усе однаково лайно.

— Айрін, — сказав він.

— Авжеж, Тоде, зроблю, я тепер страшна стара карга. Як це сталося?

— Ти не зробиш цього.

— Ні. Я накладу на себе руки.

— Ти не зробиш цього.

— Я потелефоную до «Нью-Йорк Таймз».

— Айрін! — запалився він. І тіло жаром пойняло.

— Я знаю, що ти змінив ім'я. Як тобі таке?

Я знаю, що ти втікач.

— Ти нічого не знаєш.

— Я збираюся доповісти про тебе.

— Справді?

— Ти вночі проговорився. Уві сні.

— Айрін.

— Я знаю твою таємницю.

— Що?

— Я хочу, щоб ти знав.

— Айрін, ти під чаркою.

— Шматок лайна.

— Слухаю, — знуджено відгукнувся Тод і закінчив розмову. Поклав трубку й прислухався до настирливого дзвінка. Потім — тиша. Його емоційний стан невиразний... Ну, то воно й на краще. Я хотів, аби Тод пішов і дістав ту чорну скриньку, щоб я як слід придивився до Айрін. Та ба. А нагода гарна.

Може, з коханням буде як із водінням.

«Був кінь, та з'їздився?» — підсумував механік у промащеному робочому комбінезоні. Те саме сказав санітар у білому хрусткому халаті в шпиталі. Але вони помилилися. Навпаки, наша їзда лише починалася. Гадаю, Тод сумує за старим будинком у Веллпорті, бо більшість наших поїздок там і завершується. Ключ він зберіг. Ми заходимо до будинку і ходимо по кімнатах. Будинок стоїть порожнем. Тод усе вимірює. І робить це з любов'ю. Нещодавно ми почали оглядати ще й іншу власність у районі Веллпорта. Але, на відміну від нашої домівки, там нема чого навіть міряти. Тод повільно повертається на Шосте шосе.

Ми почали знаходити серед сміття любовні листи від Айрін. Тод, відхиливши голову вбік, переглядає їх і ховає до якоїсь шухляди. Може, з коханням буде як із водінням. Коли люди пересуваються — подорожують, — вони озираються на те місце, звідки приїхали, а не на те, куди прямують. Хіба не так вони чинять геть у всьому? Тоді з коханням буде як із водінням, хоча наразі особливого глузду в цьому нема. Наприклад, у вас п'ять передач заднього ходу і тільки одна — переднього, що також позначена як «задній хід». Коли ми їдемо, то дивимося не туди, куди прямуємо, а туди, звідки рухаємося. Природно, трапляються ДТП, але назагал система працює. Симфонія довіри струмує і плине уповні через усе місто.

Моя кар'єра... Не хочу її обговорювати. Ви самі не хочете про неї слухати. Яюсь увечері я підвівся з ліжка і поїхав — дуже невпевнено — до якогось офісу. Потім була вечірка з усіма моїми новими колегами. О шостій я пішов до приміщення зі своїм ім'ям на дверній табличці, надів білий халат і почав працювати. Ким? Лікарем!

Життя прискорюється, і я кручуся серед міст, у міському доквіллі, серед міського металу

й цементу, у жорстокій взаємодії, з великим скреготом і поганим зчепленням у коробці передач. Місто — а є ж і більші міста (Нью-Йорк, наприклад, де, як я довітуюсь, і далі помірна погода) — усіляко впливає на містян. І найдужче, либонь, на тих, кому не слід жити в місті. Не тепер. Вони не ті люди, не в тому місці й не в той час. Айрін не слід жити в місті. Натомість Тод тут як удома, до певної міри. Він припинив їздити до Веллпорта, хоча й тужить за нашим перебуванням там, знесиленістю, такою безпечною і безпристрасною, за часом, коли він носив одяг пасивної старості. Літні люди не жорстокі, зовсім ні. Ми ж не шукаємо жорстокості у старих і дурних. У жорстокості яскраві очі й рожевий язичок.

Це більше, ніж місто. Це місто в місті. І попри свій новий професійний статус, Тод живе серед бідноти. Внизу, втаємничено — як ці умови проявляються? Боже, як міста дійшли до такого? Можна тільки уявити потворні пологи ймовірної загибелі (через століття після мене) і творення натомість радісної землі — зеленої, обітованої. Але я страшенно радий, що не був присутнім при появі міста. Воно, либонь, просто проскочило в моє життя. Воно увійшло в моє життя з уторованої тиші, з пилу

й вологи. Колеги по роботі оселилися, передбачувано і зрозуміло, на Горі або у східному передмісті, ближче до океану. Але Тод Френдлі, напевно, відчуває потребу в такому місті, де його ніколи не виокремлять серед інших.

Тепер щодо кар'єри. Яюсь уночі, приблизно місяць тому, Тод прокинувся в незвичному розпачі, напіводягнений, а довкола все нестерпно крутилося, ніби спальня кріпилася до розкручуваного кабестана в кишках, де стогне його таємниця. Я подумав: «Нічого дивного, що мені було вчора так зле». Попередні дні завжди жахливі, коли Тод береться до чаю. Потім він підвівся і зробив щось... «значне», скромно кажучи. Ми пішли до вітальні, схопили латунний годинник, який завжди прикрашав полицю над каміном (які в нього сильні руки!), і з люттю загорнули його в яскравий пакувальний папір, який знайшовся у смітті. Тод мить стояв, дивлячись на циферблат, потім, із хворобливою посмішкою, у дзеркало. Кімната досі крутилася довкола нас. Проти годинникової стрілки. Ми рушили автівкою на прийом до ЦМО, тобто до Центру медичного обслуговування на Шостому шосе. Тод мимохідь вивантажив годинник медсестрі, крихітці Морін. Вона

була трохи збуджена, проте виголосила гарну промову. Її обличчя мене вельми хвилювало — миле личко, веснянкувате, підступно нордичне, з великими або занадто випнутими вустами, що мали виражати лише безвілля. Безвілля — водночас і надійна, і безнадійна.

Звісно, не вдаватиму, буцім фах лікаря став для мене повною несподіванкою. Віднедавна вузький наш будиночок наповнився медичними речами, лікарським спорядженням. Книжки з анатомії, врятовані з багаття на задньому дворі. Блоки рецептурних бланків. Пластмасовий череп. Якось Тод витягнув зі сміттєзбірника сертифікат у рамці й повісив його на цвяшок на дверях туалету. Кілька хвилин він зацікавлено розглядав вишуканий напис. Певна річ, щоразу, коли таке трапляється, я отримую справжнє задоволення, бо слова щось означають, хоча Тод і читає їх навспак.

Я засвідчую під присягою перед лікарями Аполлоном, Асклеієм, Панацеєю, беручи у свідки всіх богів та богинь, і відповідно до моїх здібностей та мого розуміння даю таку клятву... Зберігати непорочність способу свого життя і власної лікарської майстерності.

До якого дому я б не прийшов — я зайду до нього лише задля блага хворого і утримаюсь від навмисного поранення чи неправильного лікування¹.

Тод пореготав із цього приводу. Окрім іншого, з комори виринув характерний чорний портфель. Усередині — світ болю.

Стадіончик болю з темрявою на дні.

Айрін тепер телефонує Тоду регулярно. Гадаю, добре, що ми маємо пізнати один одного, — це перше. Вона спокійна і (зазвичай) твереза: Тод трактує ці дзвінки як один зі своїх багатьох обов'язків, сприймає їх із покорюю, зі склянкою віскі, пихкаючи сигарою. Айрін каже, що їй сумно. Їй самотньо. Каже, що дедалі менше звинувачує Тода у своєму нещасті. Каже, знає, що він негідник, і не може зрозуміти, чому його кохає... Я теж. Але кохання — дивна річ. Кохання — дивина. Часом вона думає — цілком спокійно — про самогубство. Тод застерігає, що гріх таке казати. Особисто я вважаю, що самогубство можна відкинути як порожню

¹ Це перекручений текст Клятви Гіппократа. (Тут і далі прим. перекл., якщо не зазначено інше.)

загрозу. Я думав про це. Самогубство, звісно, не вибір. Не у цьому світі. Якщо вже ви тут, якщо ви на борту, зійти не вдасться. Не можна просто вийти.

Вона стримано плаче. Тод стоїть на своєму. Вона перепрошує. Він перепрошує. Так це відбувається.

Сподіваюся, зрештою вони підуть на мирову.

Я цілком стоїчно витримую лікарську практику. У мене заперечень нема. Я тут не командую. Мої штани не самі в домі. Тож, гадаю, стоїцизм — моя єдина надія. Ми з Тодом, схоже, робимо все до ладу, і ніхто досі не скаржився. І поки що нас не силують братися до тих жахливих справ, якими тут переймаються, — ви просто не повірите, що тут іноді витівають... Дивно, але Тода тут добре знають і постійно беруть на кпини за його перебірливість. Я кажу «дивно», бо знаю, що Тод неперебірливий. Це я перебірливий. Я принципово перебірливий. Він цілком може із цим марудитись. Він позбавлений страху, далекий від поденщини тут — нічні чергування, запах зміненої людської плоті. Тод усе витримує, а для мене це торттури. Восьмигодинна робота викликає в мене напад паніки. Уявіть-но, як я скручуюсь усередині, задихаюсь і силкуюся відвести погляд... Я порушую важке питання —

проблему насильства. Розумом я готовий визнати, що насильство корисне, насильство — це добре. Але внутрішньо я не можу погодитися з цією гідотою. Розумію, що я завжди був таким, ще у Веллпорті. Дитяче задихане скигління, погамоване суворим батьківським ляпасом, мертва мурашка, оживлена тиском недбалих підборів перехожого, поранений палець, вилікуваний і загоєний лезом ножа, — я від такого завжди здригався і відвертався. Але тіло, в якому я живу і пересуваюся, тіло Тода, не відчуває нічого.

Ми ніби спеціалізуємося в таких галузях: паперова робота, геронтологія, розлади центральної нервової системи і так зване забалакування. Сиджу я собі в білому халаті, з неврологічним молоточком, камертонами, ліхтариком, шпателями для язика, шпильками, голками. Мої пацієнти навіть старші за мене. Слід сказати, що зазвичай вони входять до кабінету з радісним виглядом. Вони повертаються, сідають і бадьоро кивають. «Гаразд», — каже Тод. Старенький йому: «Дякую, лікарю», — і подає свій рецепт. Тод бере папірець і виконує трюк із ручкою та стосиком рецептурних бланків.

— Я вам дещо випишу, — каже Тод, широко жестикулюючи. — І вам покращає.

Але ж я знаю, що то брехня: насправді Тод збирається — нахабно, відразливо, ледве знайомій людині — збирається засунути палець у дупу.

— Радше страх, — каже пацієнт, розстібаючи пасок.

— Як на мене, ви маєте гарний вигляд, — каже Тод, — для свого віку. Відчуваєте депресію?

Поробивши все на канапі (нам обом гидко: стогін висить у повітрі), Тод береться до решти, як-от мацає сонні артерії на шиї й скроневі перед вухами. Потім на зап'ястках. Потім прикладає наконечник стетоскопа до нижньої частини чола — над надбрівними дугами.

— Заплющте очі, — каже Тод пацієнтові, який, ясна річ, одразу ж їх розплющує. — Візьміть мене за руку. Підійміть ліву руку. Добре. Розслабтеся трішки.

Потім починається приблизно така заспокійлива балачка.

Тод:

— Через це може зчинитися паніка.

Пацієнт:

— Закричу: «Пожежа!»

Тод:

— Що ви зробите, якщо прийдете до театру й помітите дим і полум'я?

Пацієнт:

— Сер?

Тод робить паузу.

— Це ненормальна відповідь. Нормальна відповідь така: «Бездоганних людей не буває, тому не судіть інших».

— Вони поб'ють скло, — вимовляє, спохмурнівши, пацієнт.

— Чому кажуть: «Людам у скляному будинку не варто кидатися камінням»?

— Гм. Сімдесят шість. Вісімдесят шість.

— Скільки буде дев'яносто три мінус сім?

— 1914—1918.

— Коли відбулася Перша світова війна?

— Гаразд, — каже пацієнт і випростується.

— Зараз я поставлю вам кілька запитань.

— Ні.

— Спите добре? Є проблеми з травленням?

— У січні мені буде вісімдесят один.

— А вам... скільки?

— Погано почуваюся.

— На що ж ви скаржитеся?

Отак. Звісно, коли йдуть, вони на вигляд не вельми бадьорі. Вони задкують від мене, витріщивши очі. І зникають. Затримуються лише для того, щоб

спроквола тихенько постукати у двері. Принаймні можу сказати, що я не заподіюю цим стареньким справжньої або тривалої шкоди. На відміну від майже всіх інших пацієнтів у медичному центрі, вони йдуть звідси не у гіршому стані, ніж приходять.

Соціальний статус лікарів, звичайно, вельми високий. Перед вами запобігають, якщо ви лікар у білому халаті з чорним портфелем. Краще за все це виходить у матерів: вони усім своїм виглядом визнають вашу владу над їхніми дітьми. Як лікар, ви можете не перейматися ними, можете забрати їх, а можете й повернути, якщо схочете. Ми ходимо з високо піднятою головою. Ми — лікарі! Наша присутність дисциплінує тих, хто поряд, і вони стають серйознішими. Криві погляди оточення додають лікареві героїчності з німбом сухості. Біологічний солдат. А навіщо? Єдине, що допомагає мені пройти крізь усе це, крім розмов із Айрін, — це те, що ми з Тодом чудово відчуваємося у ці дні — фізично. Не розумію, чому Тод не виявляє вдячності за таке поліпшення. Коли згадую, як було у Веллпорті... Ми там ходили, але ж заледве. Нам треба було двадцять п'ять хвилин, щоб перетнути кімнату. Тепер ми, майже не кречучи, можемо нахилитися, хіба що іноді в коліні хрусне. Ми піднімаємося

і спускаємося сходами — вогонь! Іноді ми дістаємо зі смітничка запасні шматочки нашого тіла. Зуб, ніготь. Зайве волосся. Гамування нудоти та часткове потьмарення свідомості здавалися мені невід'ємними атрибутами буття, а виявилось, що цей стан тимчасовий. Іноді, навіть упродовж кількох хвилин (особливо якщо лягти), узагалі нічого не болить.

Тод не цінує поліпшення. Якось йому ніби байдуже. Взагалі. Але ось що. Пам'ятаєте, ми ж іще у Веллпорті почали влаштовувати собі такі сексуальні управління? Тод тепер це робить набагато старанніше. Мабуть, на ознаменування більшої чоловічої сили... або для тренування. Але однаково ми досягли певного поступу... Тоде? Не знаю. Тобі як? Нормально? Бо, на мій погляд, поки що це дурня.

Його сни заповнені постатями, які вітер крутить, мов листя, а ще він бачить душі, що утворюють сузір'я, нестерпні для мене. Тод подовгу сперечається і каже правду, але невидимі люди, які могли б його почути і висловити судження, на щастя, відмовляються вірити йому і відвертаються — мовчки, втомлено і гидливо. Часто-густо він у покорі дозволяє нівечити себе похмурим олдерменам, огрядним до болю обербургомістрам,

затюканим залізничним носильникам. А іноді він світиться великою силою, яка виривається з нього і все чисто вирішує: цю силу дав творець-покровитель, який керує його снами.

Сутенери і маленькі повії...

Я спантеличений місцевою економікою, комерцією, виправдальними угодами байдужого, вихоложеного міста. І приводів для цього мені не бракує — себто для спантеличення. По правді, мені багато що незрозуміло. Власне, я не швидкий на розум. Може, це якась ненормальність, навіть легкий аутизм. Чи просто думаю не на повну силу. Я граю неповною колодою, так би мовити, і не бачу глузду у світі. Поза сумнівом лише, що я якось пов'язаний із Тодом, але він не повинен знати про мою присутність. А мені самотньо... Тод Френдлі, присадкуватий, м'який Тод Френдлі тиняється по міських нетрях, притулках, нічліжках, реабілітаційних центрах, готельчиках для волоцюг. Але він не докучник і не підпомагач, якого просто тягне скрізь усе залагоджувати, якщо виявляються зловживання. Він приходив і йде. Пропонує, вказує і радить. Він — посередник у нещасті. Бо тут живуть наркомани, повії, неповні сім'ї, волоцюги.

Повії западають на зрілих чоловіків. Це точно. Вони не морочаться з однолітками. Клієнти обачливо задкують у спеціальні кімнати, орендовані на короткий термін дешеві помешкання в садибі на вулиці Геррери, що потопає в сирості й страху. Здійснюється злягання, під час якого клієнт, або *гаманець*, як його ще називають, хутко отримує щедрю винагороду. Парочка виходить на вулицю і розходиться. Чоловіки дибають геть, соромлячись себе (ще б пак, робити таке за гроші!). А невситима повія залишається на хіднику у своєму тенктопі¹ і збудливих мінішортах бити байдики до наступного клієнта. Чи от іще: поїздки в нікуди зі старими шкарбанами, які петляють кварталами на химерних старих автівках. Тод частенько опиняється в обителі шльондр. Він — містянин старшого віку, а дівчата таких не оминають. Але Тоду не йдеться про секс чи гроші. Навпаки. Він башляє (символічні суми — кілька баксів) і штанів ніколи не знімає (на дівчат він навіть не дивиться — вони для нього *інші*). Схоже, що Тод шукає тут наркоту. Не собі: тетрациклін і метадон він повертає до аптеки в ЦМО. У помешканні

¹ Обліжна (в'язана) сукня без декольте, з відкритими плечима, на широких бретелях.

на вулиці Геррери серед зім'ятих простирадл і брудних біде також треба лікувати травми.

У нічліжках для волоцюг усі їдять одне. Тут нема ресторанів або буфетів, як у ЦМО. Гадаю, недобре, коли всі їдять одне й те саме. Я знаю, що в нас немає вибору, бо пожива береться з каналізації, хоча насправді системи бувають кращі, а бувають і гірші. Мене нудить, коли я бачу, як вони те все вичерпують із себе й заповнюють тарілки — їх там двадцять чи тридцять осіб — одним і тим самим... У кризових центрах і притулках жінки переховуються від своїх рятувальників. Кризовий центр не просто так називається. Якщо вам потрібна криза, записуйтесь. Шрами, садна, підбиті очі стають помітнішими, бузково-синіми, але тоді в екстазі розпачу жінкам час повертатися до чоловіків, які враз вилікують їх. Деяким потрібне більш фахове лікування. Вони дибають геть і лягають у парку, в підвалі або деінде, доки не з'являться чоловіки і не згвалтують їх — і тоді вони оклигують. «З ними, в дідька, — каже бридкий санітар Бред, — нічого не сталося такого (це він про жінок у притулку), чого не можна вилікувати шестидюймовим бананом». Тод похмурніє у відповідь. Я теж терпіти не можу Бреда, однак, хоч мені й неприємно

це визнавати, іноді він має рацію. Як це так у світі складається, що такі, як Бред, можуть мати рацію?

Я не в усьому погоджуюся з Тодом. Далєбі не в усьому. Наприклад, він погано ставиться до сутенерів. Сутенери — видатні особистості, які, окрім іншого, додають міському пейзажу барв своїм одягом у стилі «зут»¹ і автівками. Де ті сіромахи поділися б без своїх сутенерів, які купують їх у грошах і нічого не просять натомість? Зовсім не те, що Тод зі своїм ніжним милосердям. Він ходить туди ятрити їм рани. І квапливо задкує, доки не з'явився багатостраждальний сутенер і не привів їх до тями своїми п'ястками в перснях. Поки він працює, немовля в колиці біля ліжка перестає плакати і засинає спокійним янголятком, знаючи, що прийшов сутенер.

Айрін і далі регулярно телефонує, але мені не слід плекати якісь надії. Я гадав, що вона помалу йде на зближення. Та ба. Вона знову заповзялася на нас. Казна-чого. Щось ми не так сказали?

Але певний оптимізм вселяє вже те, як Тод позирає на жінок на вулиці. Тепер його погляд спря-

¹ Мішкуваті штани, піджак до колін.

мовується саме туди, куди я хочу. Наші імперативи і пріоритети не в усьому збігаються, проте частково — так. Нам подобаються жінки одного типу — жіночні. Спершу Тод дивиться на обличчя, потім на груди, потім на низ живота. Якщо він дивиться зі спини, то послідовність така: волосся, талія, сідниці. Ногами ми обидва нібито не цікавимося, але мені хотілося б розгледіти ноги прискіпливіше. Ще мене дратує те, скільки часу Тод приділяє кожній частині. Замало уваги він приділяє обличчю. Просто швидко перебігає очима. А я хотів би затриматися на обличчі. Можливо, етикет не дозволяє. Однак я трохи збадьорився. Навряд чи це запаморочення, коли я намагаюся побачити те, на що він не дивиться, дивитися на те, чого він не бачить.

Наші городні роботи, здається, до невпізнання пожвавили наші заняття сексом із самими собою. Відсутній складник, додаткову сутність слід шукати в туалеті. Або у смітнику.

Де б ми з Тодом були без туалету? І без усього цього сміття?

Поночі матері приносять Тоду немовлят. Він цього не заохочує, але співчутливість бере гору. Матері

розплачуються з ним антибіотиками, від яких частенько у маляти з'являються болі. Слід бути жорстоким, щоб бути добрим. Малюкам не краще, коли їх забирають, і до самих дверей вони на пуп кричать. Матусі й собі розклеюються: виходять ридма ридаючи. Це зрозуміло. Я розумію. Я знаю, як зникають люди. Куди вони зникають? Не питайте. Ніколи. Не ваше мелеться. Дітлахи на вулиці усе маліють та маліють. У якийсь момент доводиться саджати їх у візок, потім — до наплічника. А ще їх тримають на руках і заспокоюють, — звісно, їм сумно покидати матерів і йти. В останні місяці вони репетують найдужче. І вже більше не всміхаються. Тоді матері рушають до шпиталю. Куди ж іще? До палати входять двоє, до тієї самої кімнати, з хірургічними щипцями і брудним фартухом. Входять двоє. А виходить тільки одна. О, бідолашні матері, — бачите, як їм ведеться під час довгого прощання, довгого прощання з немовлятами.

Ну, нарешті.

Нарешті почалося. Я сповнений обурення. Чому Тод так марнував моє життя? Зненацька світ розкрив і показав свою глибину і колір. І внутрішнє «я»

теж розкрилося. Ми не поверхові більше, а об'ємні й глибинні, неначе море зі своєю хиткою флорою і в'юнкою рибою. Розумію, усі навкруги схожі: зворушливо — ні, до болю — вразливі. Нам ніде сховатися.

Кохання не захопило мене зовсім зненацька — мене чесно попередили. Його сповістив новий стос любовних листів. Це не були листи від Айрін. Листи були до Айрін. Їх написав Тод. Його присадистим рівним почерком. Вони, ясна річ, зі сміттевого бака, з глибин десятигалонового пакета для сміття фірми «Гефті». Тод пішов до вітальні, сів і поклав на коліна перев'язаний червоною стрічкою стос. Дістав чорну скриньку. Посидів так, вийняв навмання одного листа із середини стоса і втелювався в нього байдуже і розсіяно. Я розібрав таке:

Люба Айрін!

Ще раз дякую за диванні подушки. Мені вони справді сподобалися. Вони прикрашають кімнату і роблять її «затишнішою»... згубною. Коли робиш омлет, краще нехай пательня трохи постоїть із холодною водою, а не з гарячою... Венами перейматися не варто — вони просто неглибокі. Нема ні пігментації, ні набряків.

Пам'ятай, ти мені подобаєшся такою, якою є... Як завжди, мені буде приємно побачити тебе у вівторок, хоча зручніше було б у п'ятницю...

Тод безтямно поглянув на скриньку. Світлина, яку він шукав, була зім'ята й поламана, але він розпростав її, стиснувши в кулаці... «Йой», — подумав я. Он вона яка. Не молода жінка. А тілиста стара баба. Посміхається у штанному костюмі бежевого кольору. Ідучи ввечері на роботу, Тод покинув листи на східцях біля порога в білій коробці з-під взуття, на якій хтось — либонь, Айрін — вивів: «Хай тобі чорт». Це не схоже на добрий знак. Але ж і лист Тода, гадаю, теж не був вельми обнадійливим.

Через пару ночей він прокинувся удосвіта, і його кидало в холод. «Акус», — буркотів він. Останнім часом він, бувало, цідив крізь зуби: «Акус, акус». Я гадав, що це кашель, або притамована відрижка, або просто якась нова прикра вигадка. Потім я розчовпав, що ж він каже. Він видобувся з ліжка й відчинив вікно. І почалося. Хвилями, легкими поривами кімната почала виповнюватися теплом і запахом іншої істоти. І відразу — оце дивина! — війнуло сигаретним димом, а у Тода ж щодо сигарет був

пунктик, хоча іноді він палив свої сигари. Щось ніби пастила чи цукерки — солодке й старе. Ці запахи линули через усе місто. Тод неквапно вислизнув з піжами і надів ворсяний халат. Потім незграбно розкидав постіль. А ще наготував її сигарети, принаймні для неї, наповнивши блюдечко недопалками і попелом. Ми зачинили вікно, спустилися вниз і взялися чекати.

Гарне видовисько — гадаю, навіть романтичне для Тода — вийти на вологий хідник у пантофлях. Хоча його настрої на тому етапі, припускаю, нагадував радше виснажливе розчарування. Незабаром ми почули її автівку, її ковзьке наближення, й побачили в кінці вулиці пару червоних вогників. Вона припаркувалася, гучно відчинила дверцята і вийшла з автівки. Я аж відсахнувся, коли вона рушила через дорогу обличчям *уперед*, похитуючи головою — журилася й цуралася чогось. Справді тілиста стара баба. Айрін. Еге ж.

— Тоде, — промовила вона. — Це все. Тепер ти задоволений?

Задоволений чи ні, Тод поперед неї зайшов у парадні двері. Вона насилу зняла пальто, доки Тод дибав нагору, і підтюпцем збігла за ним. Визнаю, я був збентежений. Мені було боляче. Бо в мене

це було вперше. Називайте мене дурнем, мрійником, та я сподівався, що все буде чарівно. Але ж ні. Довелося зустріти її в найгірший день. Вона також була не при собі. А можна якось усе залагодити? Ми з Тодом відпочивали напівлежачи на зім'ятій постелі, коли Айрін увійшла до кімнати, притискаючи до очей зіжмакану паперову серветку і називаючи нас шматком лайна.

Потім вона почала роздягатися. Жінки!

— Айрін, — умовляв її Тод. — Айрін, Айрін...

Вона квапливо, ніби наввипередки з часом, роздяглася, але швидкість її рухів не мала нічого спільного з пристрастю. Вона швидко торохкотіла, плакала і хитала головою. Тілиста стара баберя у великому білому светрі, великих білих штанях. Під підборіддям груди утворювали цілу кручу, го-строкутну й аеродинамічної форми, що пружно підтримувалися чимось на кшталт солдатського плечака з тросом і коловоротом. Розсупонилися шнуровиці. І тоді велика біла дупа заколивалася до мене. А мені здалося, що в неї білі *шати*. Про що казала Айрін, що вона мала на увазі, вимовляючи пів слова і пів слова ковтаючи — зі схлипами, пошепки? А ось що: чоловіки або надто слабкі, або надто напружені — середини не буває. Або

надто тупі, або надто спритні. Надто невинні, надто злочинні.

— Кепський жарт, — сказав Тод, коли вона повернулася й подивилася на нас. — Та я ж не те мав на увазі.

Здавалося, Айрін полагіднішала. Матрона опустилася і вместилася поруч зі мною, всією своєю незграбною повнявою, і моя рука дотягнулася до білого м'якуша її плеча. Разюча близькість. Ніколи, ніколи раніше... Вона була зіщулена й стиснута (як і я), але шкіра ніжна. Торкаюсь. Подається. Подається на доторк.

— Чудово, — сказав Тод. — Тоді забирайся геть.

Я радий, що ці слова подіяли на неї заспокійливо, але в голосі все ще звучав переляк, коли вона мовила:

— Обіцяю.

— Обіцяєш?

— Ніколи.

— Нікому?

— Нікому ніколи не скажу.

— Бридня, — сказав Тод. — Хто ж тобі повірить?

Ти замало знаєш.

— Іноді, думаю, це єдина причина, чому ти не пориваєш зі мною. Боїшся, що я розповім.

Обоє замовкли. Айрін присунулася ближче, і поточилася інша розмова.

— Життя, — сказав Тод.

— Що? — запитала Айрін.

— Хіба не однаково? Усе це лайно.

— Чому? Бо я негідна, так?

— А ось про це більше ніколи не розмовляй.

— Ось так ти ставився до дружини та дитини?

— Ну, це хтозна, Айрін.

— Тільки перед друзями. Родиною. Коханими.

— У тебе ні перед ким немає зобов'язань бути здоровою.

— І шкідлива, — сказала Айрін.

— Тобі справді треба це робити? Огидна звичка.

Тод почав кашляти і обмахуватися своєю товстою правицею. Через якийсь час Айрін загасила сигарету і повернула її в пачку. Вона значливо повернулася до нас. Потім хвилин десять пішло на попередні пестоші. Притискання, стогони, зітхання тощо. Відтак він заліз на неї. І коли вона розсунула ноги, мене заповнили думки і почуття, яких раніше ніколи не було. Стосовно сили.

— О, любий, — сказала вона і цьомнула мене в щоку. — Нічого страшного.

— Вибач, — сказав Тод. — Мені дуже шкода.

Якось вони порозумілися. Потім усе пішло набагато простіше. Так, ми в чудовому настрої одягнулися і спустилися вниз під'їсти. Посідали за кухонним столиком поруч, байдужо розкручували ярд за ярдом білу локшину. Потім — знову вперше — пішли, уявіть собі, в кіно. Та ще й попідруч. У мене було відчуття, ніби я рухаюся навшпиньки незнайомим краєм із жінкою, яку можна торкати, — мені дозволялося робити все, що завгодно, принаймні все, що я міг зробити. Де межі? Коли ми увійшли, прозвучала сирена, як свист захвату на заїждженій платівці... Фільм теж пройшов чудово. Спочатку я стривожився, бо Айрін почала плакати, коли ми сідали на місця. А фільм був гнітючий. Все про кохання. Парочка на екрані спокійно випромінювала втіху і красу, здавалося, вони створені одне для одного, але після непорозумінь і пригод вони врешті-решт розлучилися. На той час Айрін уже задоволено муркотіла, коли не помирала зо сміху. Реготали всі. Але не Тод. Не Тод. Щиро кажучи, мені це теж не здавалося смішним. Наостанок ми зайшли до бару біля кінотеатру. Вона пила стінгер¹, Тод узяв кухоль пива.

¹ Коктейль із бренді й білого м'ятного лікеру.

І хоча додому Тод пішов у паскудному настрої (зовсім не в гуморі), з Айрін ми попрощалися тепло і сердечно. Знаю, що тепер бачитиму її частіше. Усе це нам обійшлося у двадцять вісім доларів. З попкорном — тридцять один долар. Ніби й небагато, але нині слід бути обачнішим, бо все дешевшає на очах, і Тод постійно похмуро перераховує гроші.

А я залюбився аж по вуха. Не тямлю, куди йду, звідки приходжу. Прощення, що світиться в її юних блакитних очах, перейнятих жахливим замішанням на її старому запливлому обличчі — розпухлому, подзьобаному, підрум'яненому. Ох, людоньки! Мені здається, треба мати велику мужність і багато ще чогось, щоб увіходити в інших, в інших людей. Ми гадаємо, що люди навкруг живуть у фортецях, у цитаделях: за ровами, за мурами з шипами і битим склом. А насправді ми живемо в хистких спорудах. Виявляється, вони просто зліплені нашвидкуруч. Абияк. Можна просто просунути голову під запону намету і заповзти в нього. Якщо дозволять.

Втеча, мабуть, можлива. Втеча з... з цієї незрозумілої монади. Що ж до її проникнення в нього, то із цим складніше. Вона розповідає всяке про нас.

Але чи багато вона насправді знає? Тод, ясна річ, як завжди, розігрує все по-чистому. Мені досі невтямки, чи погодиться він колись перетнути межу.

Як на мене, це так зворушливо — новини про дружину і дитину. Дружину і дитину, яких ми з Тодом колись матимемо. Але немовлята мене турбують. Звісно, ми всі знаємо, що немовлята завжди завдають клопоту. Крихітки потребують піклування.

Куди діваються крихітки, зникаючи, — щезають? Мене переслідує передчуття, що невдовзі я почну бачити їх у Тодових снах.

Уранці кожного шостого чи сьомого дня, перш ніж піти на боковеньку, ми забризкуємося брудом і розтріпуємося (кошлатимо брови пальцем проти шерсті), і в нас із Тодом виникає передчуття сну, який ось-ось має відбутися, збираючись на силі десь із іншого боку. Ми фаталісти. Ми лежимо, лампа світить, ранкова зоря примеркає. З'являється холодний піт, блищить і тут же випаровується. Потім прискорюється серцебиття, аж у вухах кров починає стугоніти. Ми не тямимо себе. Я маю приготуватися, коли Тод різко вимкне світло. Потім з криком, що перекошує йому щелепу, ми опиняємося в темряві. Велетенська постать у білому халаті,

у чорних чоботах, що блокують кілька акрів. Десь там, унизу, поміж його ніг, — черга душ. Шкода, що я не маю сили просто відвести погляд. Будь ласка, не показуйте мені немовлят... Звідки цей сон? Він цього не робив. Тож сон, мабуть, про те, що Тод іще тільки робитиме.

Є така річ, що називається *мода*. Мода — для молодості з її волатильністю, але ми з Тодом іноді дещо собі дозволяємо. Наприклад, нещодавно ми зайшли до секонд-хенду й узяли дві пари штанів кльош. Я хотів на місці їх приміряти, але він залишив їх висіти в шафі нагорі, аби складки і розтяжки зберігали форму його тіла, особливості будови гомілки. Якось увечері він безцеремонно вліз у них. Пізніше, після роботи, я гарненько роздивився наші нові штани, поки Тод стояв перед дзеркалом на повен зріст, розплутуючи плесканий віндзорський вузол на краватці. Загалом кльоші Тода не мали викличний вигляд. Це вам не бальні сукні, які допіру почали з'являтися на вулицях. Але однаково, як на мене, вигляд у них жалюгідний: з естетичного погляду це насильство над смаком. Поважний громадянин, старий лікар... і такі, ніби облинені, жижки. Лишенько, а де ж його ступні? І тоді, гадаю, я зрозумів, що

жорстокість Тода, його таємниці були пов'язані з головною помилкою щодо людського тіла. А може, я відкрив щось, пов'язане зі стилем або *лінією* його жорстокості. Жорстокість Тода виявиться смітною, гидкою, схибленою, назадницькою — розкльошеною. Проте кльоші увійшли в моду, і тепер усі в таких ходять. Вони пливають вулицею, мов яхти, — списані на берег моряки великого міста. І тут ви бачите, що поділ у жінок підсмикнувся фути на три. Раптова відкритість і сила жіночих стегон. Зараз подоли знову опускаються, поволі, але ж...

Імовірно, людська жорстокість незмінна і вічна. Змінюються лише стилі. Кілька років тому педофіл гуляв у торговому центрі або сидів тишком за столиком у «Салатній розкоші» чи в «Тільки десерти» і координував свої таємні побачення — зустрічі поколінь — за допомогою мобільного телефона. Тепер ви мобілок не побачите, ТЦ і ресторани стали іншими, й тому педофілові доводиться робити своє якимось по-іншому, в іншому стилі.

Наближається війна. Невелика для початку. Кілька разів у барах, відірвавшись від нашого «Бада», «Молсона» або «Міллера»¹, ми бачили по телевізору

¹ Назви торгових марок пива.

одні й ті самі кадри: вертоліт, схожий на євгенічний гібрид меч-риби зі скатом, крутиться, злітає з океану й зловісно сідає на палубу авіаносця, готовий до бою.

У вас могло б скластися заспокійливе враження, бучім це добре, коли нема власної волі або власного тіла, які дають змогу діяти. Справді, вас звільняють від деяких адміністративних і виконавчих функцій. Та вас невпинно пориває вперед, щоб запропонувати, як вагомий виняток, власну думку. Однак не треба. Не треба. У малому може не бути прекрасного. Але у великому завжди є шаленство.

Не хотілося б видатися зацикленим і заскнілим — у багатьох галузях я й справді невіглас, — але упевнений, що в наріжному питанні людських відмінностей я попереду Тода. Тод наділений механізмом, який керує його реакціями на всі пізнавані підвиди. Його емоційний стан щоразу враховує, з ким і з чим він має справу: іспаномовні, азіати, араби, американські індіанці, темношкірі, євреї. У нього є додатковий репертуар чутливої ворожості до сутенерів, повій, нариків, божевільних, клишоногих, заячогубих, гомосексуалістів і старих. (До речі, ось що я думаю про чоловіків-гомосексуалістів. Це доречно. Педераст — назагал

гарна новина доти, доки він свідомий своєї гомосексуальності. А от коли він педераст, а гадає, що ні, — починаються проблеми. З'являється небезпека. З почуттями Тода до чоловіків, жінок, дітей є проблема. Є небезпека. Зрозумійте мене правильно. Я не славу про нього не пускаю. Просто кажу, що було б менше плутанини, менше небезпеки, якби він тверезо розглянув ідею власної гомосексуальності. Ось що я хочу сказати.)

Усі ці відмінності мені довелося засвоювати. Принаймні спочатку я ні до кого упереджено не ставився (за винятком лікарів — і чого б пак?). Знайомлячись із людьми, я хочу відчутти їхній внутрішній ритм, який скаже мені, скільки в них страху, ненависті, спокою, пробачення. Гадаю, я задушевна людина. Уявіть тіло, якого в мене немає, і побачите: сентиментальний зародок з відданою усмішкою.

У ЦМО є аспірант; він — японець, який приїхав на пів року за обміном з Осаки. Спочатку досить товариський, він поступово став більш відстороненим і замкнутим. Йому пощастило, що він не був тут кілька років тому, коли ми дуже ненавиділи японців. Його звать Мікію, кумедний хлопчина, дуже відмінний від нас тип: лискуче чорне волосся, імлісті примружені розумні очі. Під час перерви на

ланч Мікіо сидить у буфеті ЦМО, гибіючи над книжкою. Я спостерігав за ним здалеку. Він читає, як я читав би, якби мав таку можливість. Сторінки гортає справа наліво. Розпочинає з початку і закінчує в кінці. Це досить ексцентрично, і ми з Мікіо тут у меншості. А як ми двоє можемо мати рацію? Тоді виявилось б, що багато хто не має рації. Вода тече вгору. Вона прагне до найвищого рівня. А ви на що сподівалися? Дим опускається вниз. Речі створюються шалом вогню. І все гаразд. Гравітація досі тримає нас на планеті.

Багато колег (включно із Тодом) дразнять Мікіо за те й за інше, але він має право чинити по-своєму, читати у свій спосіб. Ортодоксальні євреї, я помітив, теж так читають. Тож люди мають право, узагалі мають право, еге ж? Так, але при цьому вони не схожі на вільних. Вони хитаються, заточуються, буркочуть, захлинаються, непевно задкують уздовж перейдених уже ліній, зникають із мап. О, яка відраза з'являється на обличчях жінок, коли вони задкують через поріг з-під дощу! Не дивлячись, куди йдуть, люди проходять через щось заздалегідь передбачене, сповнене брехень. Вони завжди сподіваються повернутися туди, звідки прийшли, або шкодують про наслідки того, чого не робили. Вони

кажуть «привіт», маючи на увазі «бувайте». Пани брехні й сміття, королі дурниць і сміття. Висять таблички «НЕ СМІТИТИ», але хто на них зважає? Нікому й на думку таке не спадає. Це робить уночі міський уряд за допомогою вантажівок або вранці приходять понурі працівники у формі з візками, розкидають наше сміття і лайно для собак.

Мені не слід вас цим зануджувати, але маю сказати, що фізично ми з Тодом почуваємося пречудово. Життя тіла не обходиться без дрібних нечесть. Ми досі щоранку, як усі, встромляємо це в дупу, але тепер воно відбувається вмить. Тоде, мої вітанячка: як наш стул, як ми це робимо? Я вже був змирився з тим, що все життя мучитимусь по пів години на день. Але тепер муки скоротилися до двадцяти хвилин.

Щодня перед дзеркалом я розглядаю зовнішність Тода, а він, здається, поліпшень не помічає. Ніби йому ні з чим порівнювати. Кортить цокнути підборами і стиснути кулак: «Так тримати!» Чому люди не стають щасливішими просто від гарного самопочуття... відносно гарного? Чому ми не обіймаємося увесь час, вигукуючи: «Як вам ведеться?»

Відповідно, після багатьох фальстартів, після багатьох годин у безпросвітному морі халеп, вибачень

і нервового пітніння, я і Тод нарешті впоралися з Айрін. Вона була бездоганно тактовною і не зосереджувалась надмірно на нашому досягненні. Тод теж не гнав гоном: лише день — і впорався. А я був в екстазі. Мене розпирало від гордості. Звісно, я майже напевно перегравав. Зараз трохи заспокоївся. Тішуся на всі заставки. Це кохання. Це життя. Штукарство, трюк — виявляється, нічого особливого. Де життя, там і кохання. Усе природно.

Високе кохання сприяє, принаймні мені так здається (я дедалі обережніший у питаннях причини й наслідку), розширенню моєї ролі в ЦМО. Я кажу «ролі», бо в процесі лікування ви долучаєтесь до певного культурного дійства: жести, жвавий ритм, порухи чистої сили... Так має бути. Суспільство це сприймає. Я звільнив для старшого чоловіка затишний кабінетик на задвірках і тепер частіше буваю в кабінетах для консультацій. Тепер у мене не лише люди похилого віку. Ще й жінки та діти. Навіть немовлята. Ніби немовлят не можна залишати самих. З ними Тод оптимістичніший, ніж удома (удома — пантофлі, халат, стражденне човгання). Немовлят приносять або привозять, і вони непогано почувуються. Ви оглядаєте їх і кажете: «З цим парубійком

усе гаразд». І щоразу страшно помиляєтеся. Завжди. Через день-два малюк повернеться з почервонілим вухом або ж гавкаючим кашлем. І ви цьому ради не дасте. Головне, мабуть, — це зберігати гідність, нікуди не відходячи.

Трапляються випадки, коли тіло дивним чином поєднується з рукотворним склом і металом. Ну і кров, звичайно. Через це в мене позиви на блювання, але справжніх жахів нема, бо, як кажуть колеги, наш рівень у біомедицині зводиться до церування і латання: серйозні випадки до нас у великому поспіху потрапляють з міських шпиталів, і ми намагаємося якнайскоріше їх спекатися. Тож скалічені й знівечені тут не затримуються. Їх вивозять. Так поставлені справи в ЦМО на Шостому шосе. Не дивно, що люди іноді подають офіційні скарги або позиваються. Щодо викликів додому, то ми відмовляємо по телефону, навіть не вислухавши прохання, — до того, як почуємо панікування матері або плач немовляти. Кажемо, що це *не наш профіль*. Якщо хочете, щоб вас знівечили, звертайтеся до нас. Ціни доступні. І багато часу це не забере.

Як я й побоювався, Тоду вві сні почали з'являтися немовлята. Вигулькнули. Принаймні одне.

Нічого страшного там не коїться, і поки я даю собі раду.

Немовлята, природно, асоціюються з беззахисністю. Але уві сні все не так. Уві сні немовля має неймовірну владу. Воно має цілковиту владу над життям і смертю батьків, старших братів і сестер, бабусь і дідусів та й усіх присутніх у приміщенні. Їх натовклося туди душ із тридцять, хоча кімнатчина, якщо можна її так назвати, не більша за кухню Тода. У кімнатці темно. Навіть чорно. Попри всю свою владу, немовля плаче. Може, плаче воно через зловісне реверсування — нова і безнадійна відповідальність, яка приходить із владою. Тихеньким шепотом батьки намагаються утішити, угамувати його: якоїсь миті навіть здається, що вони ладні його задушити. Виникає нездоланна спокуса. Бо круте сходження немовляти пов'язане саме з його голосом. Не з пухкими кулачками або ніжками, які ще не ходять, а з голосом, звуками, які воно видає, здатністю плакати. Звісно, усі батьки розпоряджаються життям і смертю немовляти. Але тут, за особливих обставин, в особливій кімнаті, немовля владне над ними. І над усіма присутніми. Яких близько тридцяти душ.

Тод потерпає більше за мене. Я ніколи не сплю, коли починається сон. Не мій клопіт... Хворобливе

ссяйво обману і звинувачень — не для мене. Я знаю: Тод усього лише снить. Влаштовуюся зручніше, з деяким побоюванням, і дивлюся нічний фільм, який крутить у голові Тода його потаємна свідомість — його майбутнє. Коли прийде час пережити події, що передбачаються в снах Тода (коли з'ясується, наприклад, як немовля здобуло таку владу), тоді, можливо, я сприйму це ближче до серця. Перш ніж приходять сни, Тод сам плаче, як немовля. Тепер, вряди-годи, поруч опиняється Айрін, щоб скерувати його як слід.

По телевізору (дивіться) на даху, на виступі плаче чоловік у брудній білій сорочці, тримаючи немовля. Неподалік присів поліцейський, увесь наструнчився перед неминучою сутичкою або угодою. Він говорить у портативний мегафон, що хоче забрати немовля. Власне, він хоче роззброїти заплаканого чоловіка у брудній білій сорочці. У людини, що плаче, немає зброї. Його зброя — немовля.

У смолистій чорноті кімнати, де нерухоміють по-статі, усе не так. От просто знаю. У ній немовля — не зброя. Воно там більше схоже на бомбу.

Саме коли Тод поставив наші стосунки з Айрін на міцну основу — за таке нормальна людина ладна

вбити, — її пунктуальні візити, ніжні телефонні дзвінки, спільний перегляд фільмів, спільні приємні обіди, умиротворення і захищеність, прощення, яке дарує її присутність, плюс вишукані неквапні любощі, що відбуваються мов за розкладом, приблизно раз на два місяці... І ось ми досягли стадії, коли, гадаю, можна ніжно, але твердо побалакати з нею про її неохайність удома, бо краще все залагоджувати відкрито, без гіркоти і гризоти тощо, — вгадайте, що сталося. Тод помалу почав зраджувати її. Атож. Із Гейнор.

Якось недільного вечора ми, наче в трансі, поїхали автівкою до Роксбері, припаркувалися, тинялися вулицями, а вона у блакитному халаті вже чекала на нас біля вхідних дверей, схрестивши руки, з виразом здивованого докору на обличчі. «Ти старий мерзотник!» — гукнула вона. Але ми однаково обізвалися до неї. Я не тямив, що відбувається, доки ми не зайшли всередину. «Тодє, — кортіло мені сказати, — не роби цього». Голос свідомості. Пошепки. Ніхто не чув. Одне за одним... або й навпаки. Після тимчасового початкового затишшя ми почали ходити до Гейнор через тиждень.

Це називається «і нашим і вашим», або «торгувати на два базари», і так само відчувається. Втрачена

цілісність. З іншого боку, фізично, це принада, бо в нашої нової подруги досвіду більше, ніж у Айрін. Цій красуньці лише п'ятдесят чотири. Проте я за-смучений. Широ кажучи, я шокований. Минулого тижня він зустрічався ще з іншою — з Ельзою. На щастя, просто поланчували разом. Ця вельми в'їд-лива пані навішала нам із Тодом чортів. Я гадав, що на тому й край, але здається мені, що він іще на щось сподівається. Так можна поводитися? У мене таке відчуття, неначе нас ось-ось заарештують. Бу-де цьому край?

Для залоз Тода весь світ раптом став жінкою. Навіть різке місто, вогкий вечір, пелена дощу, бруд-на темрява — це жінка. Їхні обриси скрізь масують залози Тода. Я замислююся, наскільки новий інте-рес Тода до жінок професійний, пов'язаний із його роботою з ними в ЦМО — опікунськими оглядами розтривожених і схвильованих жіночих тіл. Але йо-го нова зацікавленість має надто широкий і хаотич-ний характер — він не вибирає. Розпружившись, ми тонемо у кріслі з філіжанкою кави і дивимось у вік-но, а потім він бачить обриси на тому боці вулиці (що там таке?), крізь огорожу, крізь листя, — він дарма вихиляється і вдивляється, стає навшпиньки.

Навіщо? А раптом це жінка.

Паралакси складів зміщуються і здригаються. До міста приходять промисловість. Газ дешевий. Усе пришвидшується. Божевільних прибрали з вулиць, ми не запитуємо, куди їх поділи. Ніколи не питайте. Питань краще не ставити. Немає волоцюг і нічних пригодіїв... Лишився скрізь безцеремонний альтруїзм. Усі тепер мають роботу на сталеливарному або автомобільному заводі. Вони промивають повітря. Не тільки прибирають покидь і сміття, очищують небо і землю, викобенюються з автівками, переробляють інструменти, запчастини, зброю, болти на вугілля й залізо. Вони впритул узялися за проблеми екології, повернулися до них обличчям, визначивши спільну мету. Балачки позаду. Час діяти. Тотальну хворобу лікують тотально. Ніколи думати й відчувати — людей утримає лиш велика втома. Праця робить людей вільними — як вони регочуть, галасують, поводять плечима, коли настає вечір п'ятниці!

Тод любить натовпи. У юрбі можна бути непомітним лідером. Як у випадку зі штанами кльош. Він досить довго красувався в цих кльошах, і тепер усі такі носять. А ще квітчасті сорочки, яскраві шийні хустинки, каптан дхоті, який він надягає у вікенд:

білий, за кроєм схожий на медичний халат, але викликає зовсім інші асоціації. Згоден, у його віці це огидно, але люди похилого віку так роблять, і молодь не заперечує. Мода — це натовпи. Тод, як усі, носить червону нарукавну пов'язку. У мене від натовпу параноя і клаустрофобія, але Тод любить юрмиська і прагне приєднатися до них. Із захватом і відчуттям полегшення він зливається з розпаленою масою. Позбувається всього нестерпного — своєї ідентичності, сутності, що губиться в масовій розпусті. Мене там майже нема. Але це та сама історія. Віддайте душу і здобудьте владу.

Під грозовою хмарою, під поволокою, схожою на смаглий язик, по якому гуляє промінь лікарського ліхтарика, ніби на темному карнавалі, ми протестуємо проти війни у В'єтнамі. З піднятими догори жвавими обличчями, ми рухаємося в тисняві в одному напрямі з відчуттям того, що ми всі втрачені й праві, втрачені й праві. Ми у пів милі завдовжки, старий і молодий, білий і чорний, дівчина й хлопець, хочемо вбити або створити монстра. Символи й прапори означають звичайні речі про мир, про війну, але є й конкретніші вимоги, наприклад, ПОКІНЧИТИ ІЗ СЕГРЕГАЦІЄЮ ДЕ-ФАКТО і ЗВІЛЬНИТИ МІСІС ЕЙНТРІ. Тод вирячився на ЗВІЛЬНИТИ

МІСІС ЕЙНТРІ. Він не хоче звільняти місіс Ейнтрі. Може, він хоче знайти місіс Ейнтрі й помацати її. Йому в'єтнамська війна, звісно, до дупи. І, власне, не для того він тут, щоб знайомитися з жінками. Навпаки, він тут, щоб спекатися їх, загубити, віддалитися від них у розпаленій та безпечній юрбі.

Наближається ще одна війна. Авжеж, ми це знаємо. Велика війна, світова війна, яка прокотиться по селах. Я не годен уявити, які знадобляться приготування, скільки всього доведеться демонтувати, перелопатити, скільки відкритих ран зашити... До війни залишилося двадцять п'ять років. Тому так багато чого вказує на неї скрізь, навіть там, куди дивиться Тод. Я собі гадав, що просто накопичуватиметься інформація про неї, але, дяка богові, усе пішло на спад.

Тема ця для Тода особливо чутлива. Вона діє на нього як запах, як подзвін. Надто пізно... Цей самий пусковий механізм спрацьовує, коли він чує іншу мову, що не рідкість останнім часом, особливо в Роксбері, куди він вирушає по неділях. Цією мовою, либонь, могли б спілкуватися машини, коли їх не чують люди. І третій пусковий механізм — підстригання нігтів. Так відгонить жовтава шкірка, коли її з потріскуванням печуть на вогні.

Я бачив дати. Ми недостатньо молоді для нишньої війни, але коли почнеться світова, ми підійдемо за віком. У нас же немає фізичних вад. Плоскостопості нема. Зір гарний. Ми не клишоногі, не марксисти і не пришелепкуваті. Не відмовляємось від військової служби з релігійних міркувань. Ми досконалі.

Стандартна історія нині починається приблизно так. Починається вона, власне, з миті *жаху*.

Найчастіше ми поночі їдемо до якогось ресторанчика. Офіціант щойно приніс наші грошики, гонорар абощо, ми сидимо, тихенько відригуємо і спльовуємо в келих для бренді та насолоджуємося міцними сигарами. Помічаємо, що люди на нас дивляться. А нам не подобається, коли на нас дивляться... Аж тут наш погляд прикипає до похиленої жіночої постаті, яка увійшла крізь двері й поквапилася до нас через залу. Білява, темна, струнка, тілиста, елегантна, не дуже елегантна. Потім вона обертається. Таке обертання вимагає чимало сил, і ми маємо нагоду її роздивитися. Як на мене, обертання — завжди привід для тривоги, незалежно від їхньої зовнішності. Бо, хоча це й дивно, в стосунках із жінками є одна дивина — на першому ж побаченні

ти отримуєш усе. Буває, що й на другому, але здебільшого — на першому. Блискавичне вторгнення. Миттєве завоювання і заволодіння. На все вистачає максимум кількох годин. Хай бог милує. Можна підійти до жінки на розі вулиці, почати кричати на неї, а за десять хвилин вона вже у вас удома і виробляє казна-що. Бувало, першим фізичним контактом, першим дотиком ставав ляпас або поштовх — у відповідь на масний погляд жінка затоплювала Тодові в пику. Що це — хіть? Зневага? А поміж тим усім має статися згадана мить жаху. Вона запускає, легітимізує. Схоже, це обов'язкова умова.

Далі жінка моститься до столу, розпашіла, збуджена, владна, рішуча — наче ошаліла, — а я доливаю оливи до вогню:

- Будь ласка, не йди.
- Прощавай, Тоде.
- Не йди.
- Це не добре.
- Будь ласка.
- У нас немає майбутнього.

З чим я, зізнаюсь, мовчки погоджуюся. Тод веде далі.

— Ельзо, — каже він (чи Розмарі, чи Хуаніта, чи Бетті-Джин). — Ти для мене особлива.

— Та невже.

— Але я тебе кохаю.

— Мені ніяково дивитися тобі в очі.

Я, звісно, давно помітив, що у більшості розмов стане більше глузду, якщо їх прокрутити навспак. Однак цю нісенітницю між чоловіком і жінкою можна слухати будь-як — зрозуміліше не стане.

— Будь ласка, подумай ще до ранку.

— Ми повинні попрощатися, Тода.

— Бет, — скаже він. Чи Труді, чи ще хтось.

— Це більше не пройде зі мною.

— Дай мені ще хоч один шанс.

Потім усе йде своїм звичаєм. Усе — від кінця до початку. Зрозумійте правильно: у Тода є позитивні якості. Він, як усі знають, «дуже лагідний» (здається, я розумію, що це означає. Але звідки їм відомо?). І вони не поширюються на його очевидні вади, як-от те, що він лікар і має три десятки подружок. Ні, морока з тим, що Тод не вміє відчувати, не йде на контакт, ніколи не відкривається і завжди з чимось ховається. Гадаю, Труді, Хуаніта та інші хочуть сказати, що Тод їх лякає. Але хай що вони казали б чи намагалися б сказати, його стиль залишається незмінним.

Він полюбляє займатися любов'ю у години сутінків. Усі говорять іще про одну ваду: він не залишає

їх на ніч. За винятком Айрін... Сумочка на колінах Бет широко позіхає. Бет прикро, що все закінчується. А мені прикро, що все лишень починається. Знаю (бо вже маю досвід), що доки ми перейдемо до діла, доки я відчую до них і їхніх витівок ніжність, вони почнуть віддалятися, безповоротно, щезати — з легковійним поцілунком, швидким потиском руки, доторком литки у панчішці під столом, усмішкою. Вони напустять на нас туману квіточками й шоколадками. О, так. Було таке. Тоді раптом вони просто починають дивитися крізь нас. Довідуєтесь, що вони змінили роботу або виїхали з міста. У них зненацька з'являються діти, яких треба вчити в коледжі, або вони живуть без шлюбу зі старим шкарбуном.

На завершення прийому їжі ми п'ємо коктейль, а потім сидимо й уперто розбираємося з офіціантом, звіряючись із меню, щоб освіжити пам'ять. Мовчання в автівці дорогою додому і любовний акт у присмерку. А перед тим, як я говорив, мить жаху. Є щось патетичне в цій вечірній сцені з двома дорослими людьми, їхніми окулярами, волоссям, важкими старими черевиками і тією особливою довірою, яку жінка конче хоче відчутти, хоч іноді марно. Ось воно, мов подзвін. Голий жіночий погляд. Тіло її, мабуть, досі теж голе, але людські очі

оголені найбільше, бо їх ніщо не вкриває, навіть шкіра. Як подзвін — мить напруженої зосередженості. Той самий погляд — повного розуміння, неприємного здивування — ніби вони вже все побачили, навіть постать уві сні в білому халаті та чорних чоботах і, перед пробудженням, сонм душ у нічному небі. Проте хай що б вони там побачили, їх це не вельми обходило. А може, це якийсь схиблений збудник. Через кілька секунд зітхання підтвердять його неймовірне проникнення. Триває воно недовго. Потім — традиційна балачка, своєрідне з'ясування з усіма цими «Я відчуваю, що зовсім тебе не знаю» і «Що тут насправді відбувається?», а також «Покажи-но своє справжнє “я”. Справжнього Тода». Ясна річ, мені теж цікаво. Справжній Тод — покажіть мені його. Але чи дійсно я хочу дивитися?

Найвлучніше, мабуть, висловлюється про це Айрін (і часто повторює), коли каже Тоду, що в нього немає душі. Спершу я сприймав це на свій карб і почувався жахливо. Але вона нікуди не йде. Невже Тод поганий, якщо вона не йде? Її ніхто не тримає. Вона нам не мати... Нема потреби говорити, що Тод не розважав Айрін оповідками про нові знайомства, вторгнення, завоювання і тиху анексію. Але ж вона його знає. Бо спостережлива. Адже саме Айрін

вказала на те, на що я сам ніколи б не звернув уваги: Тод не вмiє говорити i всмiхатися одночасно. Може, вiн просто не хоче або не вiдчуває потреби... Вiн чудово дає собi раду. З усіма своїми жінками, їхніми різними тілами, різним мотлохом. Тим часом я страждаю. Либонь, на мене сильно впливають замішання й жалі. Якби в мене була голова на в'язах, чого нема і ніколи не буде (бо я безпомічний і хвилю не розганяю), я б залишився вірний Айрін. Принаймні до появи дружини. Це справа принципу. Один чоловік, одна жінка — це наш обов'язок перед людським тілом. Коли Айрін лежить у наших обіймах, я почуваюся палкою примарою, німим, який щиро вмивається слізьми. «Тод — невірний чоловік, — хочу прошепотіти, — але я відданий тобі. Я надійний. Щиро кажу».

Уві сні з'являється кімната, завжди одна й та сама, — щось ніби садовий будиночок або сарай. Інструмент зіпсований. Украй зіпсоване повітря. Тісняться люди. Тут монотонно вирішуватиметься якесь надзвичайне питання.

За допомогою сну підсвідомість Тода повідомляє, що він відчуває біль. Сни оповідають нам про це через сумні повтори. І страх. Тод — поважний

вкладник у банку, де зберігається страх. Іноді, десь опівночі, Тод Френдлі розпочинає творіння. У шалі він лагодить і зціляє. Хапає дерев'яний виріб чи тасьму, одним поривом жбурляє на підлогу — і утворюється кухонний ослін. Люто і вправно копає ногою стінку холодильника — і вирівнює глибокку вм'ятину. Прикладається головою до дзеркала у ванні — і зникає на ньому павутиння тріщин, а заразом гоїться зранене чоло, — відтак стає і лупає на себе очима.

Я вже згадував про спускові гачки, стимули, на які реагує тіло Тода. У череві в нього — латунний дзвоник на аварійному кабелі. Є ще четвертий спусковий гачок. Як і обпалені нігті, він постає з вогню. Може, сам вогонь — спусковий механізм? Вогонь, що і боляче лікує, і з пишнотою творить з чаду й хаосу...

Раз на рік із полум'я виникає один і той самий лист. Тод сидить, зловісно уп'явшись очима у ґратки, і спостерігає, як полум'я лопоче про голі горлянки й хиткі язики. У Тодовій горлянці чутний потяг блювати. Зазирнути йому в голову я, звісно, не можу. Але я — таємний співвласник його тіла. Як воно потерпає? Тортури, безумовний сепсис ницого страху. І полегшення — ганебне полегшення.

Відтак лист розгортається від жару, з чорного стає білим і опиняється в нашій простягнутій руці.

У листі завжди йдеться про одне й те саме. А яка ж іще кореспонденція може бути в Тода Френдлі: одноманітна, нудна і без сподівань на відповідь, як макулатурна пошта. Ось що там:

Любий Тода Френдлі! Сподіваюся, ви почуваете-ся добре, як і ми. Радий вам повідомити, що погода тут і далі помірна! Щиро ваш...

Потім сміховинний підпис, а нижче спокійно надруковано ім'я і титул: превелебний Ніколас Кредитор. «Тут» (тобто де помірна погода) — це у Нью-Йорку, згідно з фірмовим бланком, а точніше — готель «Імперіал» на Бродвеї.

І більш нічого. Усе, що викликають у мене щороку ці листи, — напад апатії. Але Тод поводитьсь так, немов Нью-Йорк за сусідніми дверима, а помірна погода означає дощі як із коновки, шалені вітрюгани і божевільні спалахи блискавок на Венері. Він іще довго сидітиме біля вогню з пляшкою скотчу наготові. Уранці ми покладемо листа на килимок біля дверей разом із іншим сміттям, і він щезне, як і страх Тода.

А що з ним буде, якщо погода в Нью-Йорку справді зіпсується?

Гадаю, важливо, що майже всі наші романи закінчуються в кабінетах ЦМО. Переважає формальна професійна атмосфера, коли ми стоїмо там із якоюсь подружкою на тлі графіків росту і ваги, дієтологічних таблиць, порад щодо сканування, результатів мазків та плакатів на зразок «У вас ендометріоз? Не панікуйте». Фізично нічого особливого не відбувається, хіба що чоло помацають і пульс поміряють. Авжеж, Тод ще легенько поштрикає голками: «Онміння немає?» Нашим подружкам такі шаради до душі, принаймні на початку; вони фліртують і поводяться змовницьки. Гадаю, їх відштовхують розпитування Тода: «Ви давно в шлюбі?», «Ваш чоловік активний в ліжку?», «Ви отримуєте... отримуєте все від чоловіка?» Наші подружки ніколи не отримують усього. Вони сперсердя заявляють, що не отримують нічого. Такі питання, ясна річ, не можуть подобатися.

А може, усе простіше, адже вони бачать Тода в його природному середовищі: лікар, охоронець, білий халат і чорний портфель. І наші подружки назавжди задкують звідси геть, обличчя змінилися,

чекають за зачиненими дверима й тихо стукають, тихо стукають по труні кохання.

Але там, звідки вони прийшли, їх іще багацько. Вони скрізь. У фастфуді «Мисливські ковбаски», на парковці, у барах, у проймах дверей дощового вечора, часом із шаликом та вкутані від вітру й холоду, часом — голі в якихось помешканнях.

Отже, це майже повне занурення в чужі тіла. Хіба вони не гарні? Хіба я не маю так думати? Ну, гаразд, гаразд — вони справді гарні. Вони все прощають. Коли старі. Вони не можуть судити. Айрін, що її біла тілистість прощає все. Вона так і каже.

— Тобі не треба цього знати, — шепоче Тод у п'їтьмі, перш ніж заснути.

— Хай що б це було, я могла б це пробачити.

— Тобі не треба цього знати, — шепоче Тод.

Вона й не хоче знати. І я не хочу. Ніхто не хоче знати.

А ще є наше власне тіло, наш власний плотський інструмент, яким ми вельми пишаємося. Пружна енергійна хода. О, ритмічне спорожнення прямої кишки! Як досконало це відбувається... Гадаю, нема дива в тому, що пані упадають за нами і так швидко віддаються нашому апатичному

витагнутому обличчю і чистим та сильним рукам. Якщо вам до душі такий тип, то нехай це будуть мої слова — Тод неймовірно ставний... Це тіло... Дозволю собі припустити, що гордість за своє тіло в нього пов'язана зі страхом, ніби хтось його пошкодить — покалічить або знищить. Але навіщо комусь таке чинити? Може, хіба що лікарі взяли б за таке, але Тод до них не звертається й близько до них не підходить. «Тобі не слід слухати лікарів, — каже він Айрін, йому майже вдалося говорити і всміхатися одночасно. — Вони намагатимуться устроювати у вас ножі. Не дозволяй їм встромляти їх у себе». Стрункий і колоритний перед дзеркалом у ванні, Тод так пишається, що аж дрижа його бере. «Не стримуйся, — кортить мені сказати. — Зобрази це. Зіщулься і прикрий свій срам. Прикрий своє нижнє серце».

Тим часом я сиджу в просторому барі-ресторані, в салоні, у якому і слину, і все можна випускати, в модній ригаїлівці. Прийшла жінка, і тепер — їжа і сльози: на тарілках гріються наїдки. Стривайте. Вона ж вегетаріанка. Каже, що любить усіх тварин, але, схоже, це тільки на словах. Незабаром... Боже, як ця рутина схожа на статевий акт. Спочатку журба і замішання, потім крихка трансценденція, потім

тіла знову вдягаються, і — вишукування слів і жестів, перш ніж розійтися.

У Тода є ще один вид снів, у яких він — жінка. Я теж жінка: в цьому сні я й учасник, і спостерігач. Поруч — чоловік: він відвернувся, сидить упівоберта, демонструючи масивну спину. Він, звісно, може завдати нам шкоди. А якщо схоче — захистить. Ми боязко покладаємося на це. У нас немає іншого вибору, окрім як, потерпаючи, любити його. До того ж у нас немає волосся, що нетипово для жінок. Приємно, що немовлят у цьому сні нема. Ні владних, ні якихось інших. Ми не бачимо немовлят-бомб, малюків із потужністю бомб. Це бездітний сон.

Відтак час до чогось скеровується. Безперешкодно спливає, як відбиття на вітровому склі автівки, що мчить містом або лісом.

Однояйцеві близнюки, гноми, привиди, любовне життя Калігули, Катерини Великої й Влада III Дракули, арктичні крижані хмари, Атлантида, додо.

Тримайтесь! Тод раптом почав читати туристичні буклети про віддалені райони Канади. Так, він їх знаходить у смітті. Молодики, які мали б бути зараз у В'єтнамі, зависають у Канаді. Може, Тод подумує про Канаду. А може, він подумує про

В'єтнам. В'єтнам пішов би йому на користь. Якщо туди потрапляють базікала-хіпі або товстуні-наркомани, то назад вони повертаються чистими, здоровими й гарними, — відбувши певний строк на війні, у Намі, у лайні, як вони кажуть.

В останньому листі Ніколас Кредитор виявив свій прихований хист до масштабного мислення і опису деталей. Погода там, у Нью-Йорку, пише він, «попри деяку нестабільність останнім часом, знову помірна». Гадаю, він помиляється. Вона змінюється. Здається, повертає на бурю.

Я зрозумів, що щось коїться, коли Тод заходився продавати меблі. Я спостерігав за процесом, ніби дружина — у скривдженому мовчанні. Спершу вивезли геть усі меблі, потім усі пристрої, що полегшували хатню роботу, відтак — килими й фіранки. Чому він так мене карав? Тод кайфував від цього і придумував, як би ще спотворити нашу домівку. У вихідні вдягався в робочий комбінезон. Він шастав по будинку, мов голодна мавпа, шукаючи, що б іще розхлябати і спотворити.

Особливо він заповзався до електроустаткування. Він зводив мене з розуму впродовж жахливих годин пошуку під мостинами й балками, нишпорячи

з дротом чи кабелем; платонова пітьма цього пекла стала втіленням нашого нічного життя, освітленого свічкою і пронизаного світлом ліхтарика; наше попереднє життя уявлялось мені тепер неозорим собором світла. Те саме він чинив із водопровідною системою. Паскудна у водопровідника робота. Це виворіт усього: ти наче весь з ліктів і колін, а щокою притискаєшся до мідних нутрощів. Спрацювало: води у нас тепер немає. Лише кран у садку. Відтепер ходити у ванну нелегко: унітаз схожий на гейзер, і Тод має такий моторний вигляд зі своїм відерцем. З усіма цебрами й відерцями життя наразі брязкає, хитається і рипить. І ось ми на голих мостинах унизу: свічка, пропан-бутан у балонах і наїдки для пікніка на паперовій тарілці. Ось до чого Тод нас довів. Тобто коли все тільки починалося з ним, я й подумати не міг... А за дверима — безлистий садок у дворі, голі чагарі, чахла травичка, випалена земля.

Мене гнітило не затягування поясів і не настирлива зловісна жвавість Тода, яка однаково тривала недовго. Зрештою, я ж не можу відліпитися від старого виродка, хай яким би був його спосіб життя. Однак самотність росла навколо мене, підмною — із цим я не міг змиритися. Глянець священницької байдужості на обличчі власника крамнички

й бармена. Водянисте забуття в очах сусідів. Таке зараз і на роботі — я це відчуваю. Щодо жінок: що ж, пані, красно дякую. Одна по одній вони покинули мене. Тримається лише Айрін. Вона виявила надзвичайну тактовність з приводу умов, хоча настрій у неї, зрозуміло, був сумний і сторожкий. Щось підказує мені, що її я теж якийсь час не побачу. Господи, навіть сусідська собака збайдужіла до мене, зненавиділа мене. А бувало, пролізала під парканом і приносила свої кістки. Раніше вона стрибала, гралася зі мною. А тепер лише стримано гарчить і дивиться з відразою. Сука... Як у пісні — достоту так і є. Коли скочуєшся у прірву, занепадаєш у суспільстві, тебе перестають упізнавати. Ніхто не бажає з тобою знатися.

Лиха година настала. Ми переїхали до кімнати-студії в Роксбері. Не буду описувати це приміщення. Однаково я погано бачу, бо завданий біль заступає мені зір. Що ж, сподіваюся, Тод щасливий... Насправді ні, радше нещасливий. Цими днями він те й робить, що молиться у п'яному чаді. Пожвавлюється лише тоді, коли ми повертаємося до старої домівки для зустрічей з агентом з продажу нерухомості. Обидвоє ходять з кімнати у кімнату й кивають, захоплюючись результатами праці Тода.

Старий-таки будинок — Тод його справді запаскудив. Не заздрю новим мешканцям. Вони чи якісь хіпі, чи цигани, чи кочівники, чи хто там, і вже почали таборитися там. Пробачте, хлопці. Як там щодо правила залишати ванну кімнату в такому стані, в якому потім схочеш сам нею скористатися? Так чи інакше, ми своє зробили. Увесь будинок перетворився на суцільний клозет.

На довершення картини нас піддають прикрому приниженню в ЦМО. У п'ятницю вдень я здав свою легку кремову одіж і напнув фартух м'ясника, немислимо і невимовно загиджений. Про нову посаду можна сказати, що вона відкинула нас назад, у час без медичних розтинів і проникнень. Вона кинула нас натомість до комори, сміттєспалювальної печі, сміттевоза і міського сміттєзвалища. Ви знаєте, міське звалище є особливим об'єктом, звідки все походить. Повертаючись до котельні, до величезних мішків, я засукую рукави й порпаюся у купах скривавлених бинтів і пластирів, битих склянок для ліків і шприців, знищених культур. Дещо береться також зі сміттєспалювальної печі, яку я обслуговую. Потім я сортую мотлох по сміттєвих баках і вожу їх по будівлі, де мене ніхто не

знає. Отакий я замурзаний волоцюга у робочих рукавицях. Смердить від мене наче при важкій операції. Усе моє єство подряпане і розірване битим склом, але це нехай, бо хоча від мене й смердить, ніхто мене не бачить і ніхто не знає.

Тепер ми достоту невидимці. Можливо, саме в цьому й полягає сенс — у пошуку невидимості. На деякий час невидимим можна стати в натовпі, або за зачиненими дверима туалету (де під час тієї важкої процедури, за загальною згодою, всі є невидимцями), або під час акту кохання, або ж можна здобути невидимість тут у низах, де тебе не знають. Джо, мій колега у сміттєспалюванні (старий, тлустий, чорний, ніби прикипів до розжареної печі: «Гей!», «Йо!», «Джо!», «Гей!»), — він мене знає. Та ще лікар Магрудер глипне багатозначно в мій бік, коли я намотую кола. Дружній Френдлі без друзів. Ми рухаємося безгучно, схиливши голову, дивлячись у підлогу. Ми явно хочемо вибратися назовні.

Виходить, людина — ніщо без інших? Вона зникає. Навіть Джо почав дивно на мене позирати, буцімто мене майже нема. Тепер у нас залишилося тільки наше тіло. Але якщо ми згрішили і маємо стати невидимцями, то чому тоді гарнішаємо?

Увечері я їду потягом на південь. Повз пропливає Атлантичне узбережжя Америки. Усі справи завершені. Я не знаю, куди ми їдемо: на квитку, виданому зі зневажливим клацанням вокзальною урною, назва пункту відправлення зазначена, а станції призначення — ні. Відчуваю, те саме можна сказати і про нашу з Тодом ідентичність. «Тод Френдлі», — бурмоче Тод Френдлі, не розтуляючи рота, немов намагається запам'ятати або завчити це ім'я. Наше мізерне майно: одна непідйомна валіза з одягом, грішми та нашою тлінню; одне тіло, заліплене смердючим адреналіном. Тодове серце зіщулюється, як устриця, за кожного різкого руху інших тіл у вагоні. Поривання серця і потяга... Чорт, над нами нависає плече кондуктора у саржевій уніформі, голова оцінювально нахилена. Він компостує мій квиток і з запитанням на обличчі йде геть. О, як нам зле! Може, краще сісти обличчям в іншому напрямку? Потяг каже: «Тод Френдлі, Тод Френдлі, Тод Френдлі...»

Зупиніть. Зупиніть потяг! Я чомусь гадав, що готовий до суворох випробувань. Готовий котитися по похилій — але не з таким ухилом. Боже, бідні мої буржуазні страхи: чергове неприємне

житло, можливо, ще нижче оточення (якщо взагалі якесь), або навіть (я дивився на це з мученицькою міною) бурлакування. Але ж гей. Гланди Тода налаштувалися на режим сну з повискуванням від кошмарів. Оце ж, напевно, те, до чого ми рухаємося: білий халат і чорні чоботи, немовля-бомба, брудний катран на гачку, сльота душ. Дерев'яна кімната, у якій похмуро ухвалюватимуть якесь фатальне рішення. Кожному сниться, що йому завдають шкоди. Це легко. Набагато важче прийти до тями після таких снів... За вікном мчить Америка, стада, ліс, пшениця, пропозиції молодого світу. А я дедалі більше прагну спокою — до океану, не до його нервової поверхні та розхристаних виплесків, а до прихованої глибини, куди все повертається.

Це має бути Нью-Йорк. Ми їдемо туди: до Нью-Йорка з його штормовою погодою.

Він їде до своєї таємниці. Паразит або пасажир, я їду туди разом із ним. Буде погано. Буде погано і непевно. Але одне я дізнаюся точно (і це заспокоює): я дізнаюся, наскільки погана ця таємниця. Дізнаюся характер злочину. Дещо я вже знаю. Я знаю, що це пов'язано з лайном і сміттям — і що з часом не гаразд.

3

Оскільки я цілитель, усе, що я роблю, зцілює

Видається ідеальним мати справу із цими жовтими автомобілями. Коли треба — вони тут і уродились, навіть у дощ або коли закриваються театри. Вам платять авансом і ні про що не питають. Завжди знають, куди ви їдете. Вони прекрасні. Не дивно, що ми потім стоїмо по кілька годин, прощально махаючи або салютуючи такому чудовому сервісу. На вулицях повно людей із піднятою рукою, промоклих і втомлених, які дякують жовтим таксі. Одна вада: мене завжди везуть туди, куди мені не треба.

Перші тридцять шість годин перебування в Нью-Йорку були насиченими, але не страшними. Йшлося ніби про нашу особу. Знадобилася нова. Або довелося позбуватися старої. Ще треба було влаштуватися в новому помешканні, що справило на мене чудове враження (сподіваюся, це тривала оренда, але я на цьому не знаюся і лишаю все на розсуд Тода). Чи краще взяти ім'я в лапки — «Тод». Тод уже недовго пробуде Тодом. Він змінить це ім'я на інше, краще. А ще ми познайомилися з Ніколасом Кредитором. Не знаю, як це все сталося. Але якось я справу владнав, усе спланував. Спо-

чатку я іноді боюся за себе, а не за інших. Ось що сталося з нами в Нью-Йорку.

Ми прибули на станцію метро Гренд-Сентрал; потяг зітхнув, і один за одним зітхнули пасажери. Ті, що виходили першими, рухалися поспіхом, інші не квапилися, готуючись до вулиці. Тод кілька хвилин посидів, схиливши голову, а тоді тихо вийшов. Він увесь час роззирався поміж тінями на платформі, ніби вперше в житті намагався побачити, куди йде. Через це увесь час нашттовхувався на когось. Поклони, вишукані жести, вероніки¹ вибачень. Він вліз у чергу біля квиткової каси, отримав за квиток вісімнадцять доларів, але продовжував стояти, подитячому нетерпляче мотаючи головою, а потім подався до підземного переходу з кіосками обабіч. На вулиці своїм звичаєм до нього спритно підкотило таксі. І ось ми знову в дорозі: ущелиною попід тотемом. «Чом би не розпочати з відвідування Емпайр-Стейт-Білдінг або статуї Свободи?» — думав я нервово. Але це було б вельми старомодно. Був листопад. Люди виростили до зими зимові пальта, а хмарочоси вібрували, скуті формулами рівноваги.

¹ Вероніка — жест тореадора з відведеним убік капелюхом при нападі бика.

Нове житло складалося з однієї кімнати завбільшки з невелику комору: письмовий та обідній столи з цілісної деревини, приземкуваті крісла, обтягнуті чорною шкірою, шафи для паперів, ліжко-манеж. На відміну від попередніх осель, тут відчувалася індивідуальність. Вона чоловікоподібна. Непривітна, гігієнічна, чоловікоподібна. Чоловік, що мешкав там, либонь, вірив у чудодійну чудасію: йогурти, феляції та нудистські вакації. Ну, хай там як, а вже, здавалося б, час нам із Тодом роззутися і обвикнути на новому місці. Але ні. Довелося з'ясувати все з нашою особистістю. І в другому таксі, що прямувало на схід, я розглядав місцевих людей — і тих, хто не мав обличчя, і тих, хто мав *лише* обличчя, зачіску і міміку, — й цікавився, чи всім приїжджим до Нью-Йорка потрібна нова ідентичність. Чи це тільки ми такі. Тільки він. Адже більше він не «Тод». Ім'я над кнопкою дзвінка, на дверях, на конвертах під настільною лампою — скрізь — Джон Янг, Джон Янг, Джон Янг. Клапті паперу, покружлявши над містом, залетіли до вікна таксі. Ми зцілили їх своєю рукою лікаря і пообкладалися ними. Листи, членські квитки, рахунки, рецепти. На всіх написано: Джон Янг. Що ще там було на вулиці? Автівки, ясна річ. Певно, що автівки. Автівки, автівки, автівки — скільки зір сягає.

Наступна зупинка — салон ідентифікації, встановлення особи у підвалі, далеко в глибині й тяжко до знемоги: різкий жар хімчистки, і далі — м'яке маневрування, зворотно-поступальний рух уярмлених машин. Ми мали справу з метким молодиком, фахівцем, міським прицюцькуватим вузьким спеціалістом з моноклем, схожим на наперсток. Молодик одразу швидко відрахував нам гроші й сказав щось на кшталт: «У вас немає вибору, а як вам не до вподоби, то попитайте деінде», — і раптом ми промовили якимось новим голосом, який далекі добра не віщував, голосом, у якому провалалося все напруження крізь тривале удавання чемності:

— «Год Френдлі»? Якась херня, а не ім'я!

— Ось, — сказав молодик. — Усе чисто.

Довелося ще і ще до нього ходити. Вихід із цього підвального хліва треба було шукати дедалі довше. Ми пробували поїсти. Діставали поживу зі сміттевих баків у парку на Вашингтон-сквер — сендвіч, майже ціле, лише раз надкушене яблуко, а тоді йшли до універсаму, щоб обміняти наші здобутки на п'яти- й десятицентовики. Минав час. Час, вимір людини, що робить нас такими, які ми є. Аж до цього фінального обміну.

— Гаразд, — сказали ми з недоречною гіркотою, коли молодик вручав нам нові документи разом із величезною купою грошей. — Як собі знаєте.

— Вдвічі більше.

— Ви скажіть.

— Сподіваюся, він сказав, скільки платити за терміновий геморой. Та ще й у вихідний.

— Гаразд.

— Атож. Від превелебного.

— Ви на мене чекаєте. Мене звать Джон Янг.

От і все. Мене звать Джон Янг.

Цей день виявився найдовшим і найважчим. Уже поїздка потягом ніби роками відокремлена від нас, як Веллпорт, як старечі роки. Але Джону Янгу не спалося. Світанок згас під звуки численних автівок і кількох пташок. А Джон Янг усе лежав, чекаючи, коли мине страх. Мине... Я думав про шахістів у парку, де ми просиділи стільки часу, шахістів, які більше відрізнялись один від одного, ніж фігурки, які вони совали (гравці не прямі, не рішучі, — вони вайлуваті, неповороткі, ромбоїдні). Кожна гра справді починається з безладу і проходить через епізоди вивертів і вагань. Проте все налагоджується. Сердиті погляди, лікті, напружені пози, ці всі муки — але ж спрацьовує. Один за-

вершальний прохід білого пішака — й ідеальний порядок відновлено; гравці нарешті відривають погляди від дошки, усміхаються і потирають руки. Час покаже, і я цілком довіряю йому. Як у шахістів, звісно, кожен рух фігури підтверджується лясканням по годиннику.

Дяка богам. Відключився. Як немовля. Хоча я не сплю: навіть у темряві стежу за світом. Іноді — як-от зараз — я дивлюся на Тода, на Джона, як би мати могла (мати-ніч залягла), і прагну розгледіти надію у невинності або байдужості його сну.

Отже, ми прокидаємось іншою людиною. Джоном Янгом. Джонні Янгом. А як вам — Джек Янг? Мені наче подобається. Їй-їй. Раптом біль кудись подівся. Дотягнімось тутечки (хлюп!), для очищення кілька ковтків... Господи! «Wild Turkey», бурбону.

Наш одяг злетівся до нас з усієї кімнати. Черевик, пущений кимось із темряви, як важке ядро, вправно спійманий однією рукою; штани, що звиваються, спіймані однією ногою і натягнуті на другу кількома ривками; краватка-удавка. У мене з'явилося недобре передчуття, коли ми подалися до ванни і намацали зубний еліксир. Потім ми стали навколішки перед вітварем унітазу —

і потягнули за ручку. Унітаз виповнився своїми жахливими сюрпризами. Трясця. Я добре пам'ятаю, ми раніше вже пару разів таке проробляли. Це на межі можливостей людського тіла. Щоб заспокоїтись, ми притислися чолом до порцеляни і кілька разів ковтнули гидоту. А потім ще. Приводом для зловживання алкоголем, судячи з усього, є те, що свідомість, або егоїзм, або матеріальність — нестерпні. І це достоту нестерпно. Звісно, коли ваше тіло наповнене чужорідною речовиною. Знов підступає свідомість — утомлива, багатозначна, нестерпна.

Ми рушили до Нью-Йорк-Сіті й почали тинятися по Вілліджу, вичавлюючи із себе по барах усе випите. У перших кількох точках нас відмовились обслуговувати, і не дивно, бо ми вривалися до приміщення, волаючи на всі заставки. Пригадую, було щось схоже на перепочинок у вузькому провулку, коли ми задихано вклялися на купі картонних коробок; потім два молодики бадьоро підвели нас і цим спонукали до дії. Відтак ми вирішили подивитися, що, в біса, коїться в кількох закладах у тому самому кварталі. Я можу зрозуміти, чому Джона так збудив Нью-Йорк: тут нічне життя в усіх його барвах і відображеннях виплескується

на вулицю, а не ховається за блиском вітрин. Принаймні до шостої він був у нормі. Біля дверей останнього бару невблаганно стояло таксі, у якому, відвернувшись, сидів водій і чекав на мене, щоб відвезти туди, куди я їхати не хотів.

Як і водій, я без зайвих слів знав, куди ми поїдемо. Пожежна драбина Сьомої авеню, далі — жердинами перехресть, вгору, до в'юнкої мотузки Бродвею. Либонь, до нашого синоптика Ніколаса Кредитора і готелю «Імперіал».

Превелебний отець виявився великим, ставним, сумним і владним чоловіком. У нього було схоже на рильце обличчя телевізійного політика. Сьогодні з таким, принаймні у США, далеко не заїдеш. Колорит не той, недоречні вуса вчителя танго. Я відразу ж подумав, що в його тісному бордовому костюмі є щось патетичне і непристойне, що змушувало гадати, яке ще вбрання чи уніформа були б йому до смаку. Його чорну краватку фіксувала золота шпилька у формі розп'яття. У кімнаті було ще кілька релігійних аксесуарів, а на стінах — ідеалізовані зображення сцен із Нового Заповіту. Ми з Тодом сіли до вкритого шкірою письмового столу навпроти превелебного на стілець для

відвідувачів. Зловісний вигляд у цій внутрішній кімнаті мали два ліжка, двоспальні, з однаковісінькими уквивалами й подушками.

Він трохи поговорив про деталі, адреси — знайомі й незнайомі. Потім сказав:

— Просто хочу, аби ви знали, що я з розумінням ставлюся до ваших негараздів.

— Я завжди бажав лише одного, — із вдячністю мовив Джон, — допомагати людям.

— Ви зможете продовжити свою важливу роботу. Це я гарантую.

Він гарантував. Безвільно стенивши плечима. У готелі «Імперіал» було повно літніх людей. Це готель для старих. Ми бачили і відчували їх, коли піднімалися сюди, — їхню нерішучу поставу і одностайну нерішучість. З огляду на офіційний костюм і локалізовану харизматичність, я виснував, що старі частково перебували під опікою Кредитора. «Це я гарантую»... Легко було уявити, як він багато чого гарантує, принаймні на словах.

— Я хочу й далі допомагати людям, — сказав Джон.

— Покиньте все тут і почніть деінде. Плюс іще й у тому, що у вас немає сім'ї.

— Це необхідно?

— Наразі краще просто поїхати з Нью-Йорка, — сказав він. — Поки все на рівні штату. Ідеться не про Сан-Крістобаль. Ідеться про Нью-Джерсі. І навіть не про Канаду.

— Немає потреби.

— Ми могли б допомогти вам з оплатою адвоката і з юридичною консультацією.

— Що б ви порадили?

— Службу імміграції й натуралізації. Щоб анулювати ваше громадянство.

— Поясніть.

— У гіршому разі міністерство юстиції звернеться в СІН.

Превелебний помовчав.

— Не доведи Господи, — мовив він і торкнув тлустою пучкою шпильку з розп'яттям.

На мить він знову став сумним і владним. Може, то був смуток медіума або шамана, які, постійно контактуючи зі світом духів, світом янголів і демонів, іноді караються думками про власну бездарність проти їхніх доброчесності й чарівності, їхнього чаклунства, їхніх пристритів.

— Єдина небезпека зараз, — вів далі Кредитор, — полягає в тому, що пронюхає преса. Пам'ятаєте, як було з тією бідолашною жінкою з Квінса?

Джон чекав. Він дивився на двоспальні ліжка. Потім швидко й раптово повернувся до превелебного, який тримав перед ним світлину, — її ми побачили лише мигцем. Дяка богові. Ця мигцем побачена зерниста світлина, на мій погляд, містила надзвичайно важливу інформацію. Вона була чорно-білою. Вона говорила про владу. На ній було зображено дванадцять чоловіків у виразних взаємозв'язках. Дванадцять чоловіків: два однаково подані різні типи людей — шість одних, шість інших. Перший тип свідчив про владність і колективну безпеку. Другий — про відсутність влади: колектив є, а безпеки нема, вони об'єднані тільки горем і слабкістю. Перший тип щось мовчки промовляв до другого. Шестеро говорили іншим шістьом: хай би що розділяло нас, хай би що було між нами, важливо одне: ми належимо до живих, а ви — до мертвих. Ми — живі, ви — мертві. Мертві.

— Он як. У них є тільки ось це, тридцятирічної давності, і двоє так званих свідків.

Джон чекав.

— Зовсім, — сказав Джон.

— Що, зовсім?

— У мене не було судимості.

— Звичайний викрут: ви збрехали про судимість?

— Ох.

— Формується запит про вашу натуралізацію в США.

— Кажіть далі.

— Стає гаряче.

Я не знав, чи має він на увазі, що у Джона все горіло. Тоді Джон збентежено відвів погляд і сказав:

— Моя мати...

— Це для нас плюс, — пожвавився Кредитор.

— Моя перша мова.

— О, так, пригадую. Це у вас немає акценту.

Чоловіки підвелися і потисли один одному руки.

Джон промовив:

— Скажу по правді. Учора було краще.

— Сер, як ви сьогодні?

— Превелебний отче.

— Лікарю.

Ми із Джоном повернулися до нового помешкання, але спочатку, зважаючи на стан Тода, було важко насолодитися його перевагами (наприклад, великим мансардним вікном). Краще було не наvertатися Тодові на очі. Якась жінка, як-от Айрін, відчула б до нього відразу. Уявіть лишень, що було у нього всередині.

Потім потелефонував превелебний і повідомив, що насувається шторм, і я подумав, що краще б він не озивався. Але зрештою все обійшлося легким бризом. День минув у щасливій самотності, перегляді телевізора, читанні газети, розв'язанні дрібних проблем: подрібнювач органічних відходів, ніготь на нозі, гудзик на сорочці, лампочка. Свідомість *не* нестерпна. Вона чудова: вічне творіння і розчинення ментальних форм. Мир... Ближче до полудня Джон став поводитися знайомим мені чином: потягуватися, почухуватися і задоволено зітхати. Це означало, що він збирається на роботу.

Я міг лише спостерігати, як він змінюється. Нагрудник з короткими рукавами, білий комбінезон. Я пошукав чорні чоботи. Нема. Лише білі сабо. Нащо вони? Тепер Джон очистився і відкрився світові.

Він пройшов п'ять кварталів, і ніхто не намагався його зупинити. Небо не плакало над головою, не скиглили глузливо щокаті хмари. Так само і земля, і асфальт не розверзлися, щоб його поглинути або поховати. А вітер і собі віяв як солодкий зефір, а не як подих диявола, не як ураган. Я міг би додати лише безнадійний дитячий плач, переляканий погляд чорного блудяги на розі Тринадцятої й Сьомої і те, як усі перехожі, користувачі

міста, вуличні трагіки, які ніби тікали геть, навіть у формі (відповідальні особи), мовби казали: «Не звертайте на нас уваги. Ми просто розбираємо будівлі», або «Ми лишень займаємось підпалом», або «Ми просто робимо вибоїни на шосе», або «Ми лишень розкидаємо сміття». Ось будинок із консьержами, носильниками, рецепціоністками, постачальниками харчів із візками, квапливими санітарами з ношами, які нас знають. Лікар Янг. Бо ми — ми, ми! — ми руйнуємо людське тіло.

Я висновую, що в такий час душа може лише зависнути в мороці, як білий кажан, і нехай темрява сповіє день. Унизу тіло робить своє, машинально напружуючи волю і м'язи, а душа тим часом чекає. Цілком можна припустити — їй-право, — що це воно. У цьому сутність злочину зі снів Тода Френдлі, Джона Янга, де напівмертві стоять у черзі, а постануть у білому халаті випромінює силу, жорстокість і красу, і ще щось некероване. Але сні брехали. Я вважав (був упевнений), що наша провина набуде вигляду від'їзду. Я гадав, що ми почнемо країну, суспільство, утворюючи власний усесвіт. Мені й на думку не спадало, що Тод Френдлі буде злочинцем. А виявляється, що це те саме, тільки гірше, більше,

знову, далі. Тобто де ж межа? Покажіть мені основні посилювачі гріха. Чого категорично не можна робити з людським тілом? Ігноранта я із себе не вдаватиму. Таким самим лайном займалися в ЦМО, а якщо розібратися, то й у відомих місцях у місті: у Св. Марії, у Св. Андрія, у Св. Анні. Так, скрізь. Це шпиталь загального профілю. Нікому не варто удавати, буцім вони не знають, що коїться. Оно «швидка» зайшлася сиреною, щоб усі чули, блимає мигавками, як ласо: дивіться-но, ми зараз знерухомлюємо всі жахи ночі. За межею помаранчевої стрічки на місці злочину окреслені крейдою контури людського тіла. А ось і ми, в комбінезонах, доправляємо потерпілого на місце. Люди, не втручайтеся! Дайте нам виконати свій обов'язок.

Повітря у шпиталі літепле, гуде, на запах наче людські органи, навіщось вилучені або помилково збережені. Ми, лікарі, рухаємося між стелею і підлогою, між лампами і рипучим лінолеумом. У переходах відчувається необхідний новокаїн; морально ми схожі на заморожений язик у кріслі в дантиста, рот роззявлений щосили назустріч інструментам болю, але безмовний. В операційній видно лише мої очі. У чоловіків на головах тут паперові шапочки, у жінок — хустки. Я взутий у сабо. Сабо. Чому

сабо? На мені хірургічний халат, руки в щільних гумових рукавичках. На мені маска розбійника. Ліхтарик на голові підключений до трансформатора, що достоту потопає в крові на підлозі. Шнур спускається по спині під халатом і закручується позаду, як хвіст мавпи, як хвіст ворога роду людського. Ми бачимо лише очі присутніх. Жертви не видно під білим покривом, за винятком операційного поля. Коли все закінчується, ми миємо руки, як професійні невротики. Напис на дзеркалі наказує: «Кожен Ніготь Щіткується П'ятдесят Разів. Пучки Тримуються Вище за Лікті. Щіткою Слід Провести Вперед і Назад. У Кожного Пальця Чотири Боки». Потім — флуоресцентне світло роздягальні, килимове покриття на підлозі, сталеві полиці, ємності для брудного одягу та білизни, небачених розмірів сміттєві баки, з яких ми вивуджуємо заздалегідь забруднений інструмент. У травмпункті завжди суботня ніч. Усяке трапляється.

Хочете знати, що я роблю? Гаразд. З'являється якийсь хлопець із пов'язкою на голові. Ми не баримося. Хутенько її знімаємо. У нього в голові дірка. Що ж ми робимо? Встромляємо в неї цвях. А цвях — він гарненько проржавів — беремо зі сміттевого бака, та звідки завгодно. Відводимо

його до приймальні, де він може почекати й пова-
лувати, а потім доправляємо його назад у ніч. Бо
на нас чекає іще ота старчиха: їй треба припасу-
вати пластикову форму «шкарпетка-черевик» до
її лиховісних підошов... Покінчивши з важкими
випадками, ми їх усіх негайно випроваджуємо.
Прохідний двір. Байдуже. На наш вік вистачить.

Мені постійно здається, що я їх знаю. Таке буває
разів десять за день. Мені постійно здається, що
я знаю їх, тих, кого привозять на візочках або при-
носять на ношах. Стривайте. Хіба це не Синтія з де-
лікатесів? Ото Гейнор, з якою я переспав? А це ж
Гаррі, швейцар з Метрополітену. Все відбувається
так швидко... Я нічого не чую серед гамору і ла-
мання ребер. Чия це дитина? Це не те маля, що
перебігало тоді дорогу у Веллпорті? Стільки ро-
ків... Обережно. Діти.

Аж раптом проявляється повнява світу людей —
обличчя, голоси... Усі мене знають. Я, певна річ,
маю на увазі не жертв, які мене не знають і які, по
суті, не є людьми, а належать до сфери інтересів,
тож їхні усмішки, позіхання та зітхання недоречні.
(Звичка думати, ніби я знаю їх — як людей, — по-
милкова і неправильна. Я їх не знаю.) Усіх інших

я знаю. Уперше в житті у мене є друзі, інтереси, спільні захоплення, як-от бейсбол, опера, вечірки, і я маю унікальну нагоду тішитися. Усі ці чужі люди знають мене. Із самого початку весь колектив шпиталю вирізнявся дружністю й колегіальністю. Першокласна, навіть ідеалістична *esprit de corps*¹. Те, що називають суспільством, залишилося позаду. Ми — посередники між людиною і природою. Ми — солдати священної біології. Оскільки я цілитель, усе, що я роблю, так або інак зцілює. А те, що зветься суспільством, по-моєму, божевілля. У роздягальні залізні ґрати обліплені записками, у яких написано: «Спасибі вам за вашу доброту, за те, що допомогли вистояти у скруті» і «Якби не співробітники вашого шпиталю, не знаю, як би ми вижили». Лікарі читають ці слова вдячності зі сльозами на очах, особливо якщо вони написані дитячою рукою. Тільки не Джон Янг. Може, він, як і я, знає, що це листи спокути. Дітей («7 років») тут іще не було. Коли ми закінчимо роботу, вони не будуть такі вдячні.

У нас багато хобі (життя стало повнішим і різноманітнішим), але головне наше захоплення поза роботою — це, звісно, жіночі тіла. Жіночі тіла

¹ Групова порука, корпоративний дух (*фр.*).

Джонні вважає у багатьох сенсах на порядок цікавішими, ніж усе інше, разом узяті. Він шанує жіночі тіла не лише заради однієї речі, Джонні не такий. Він шанує жіночі тіла і за все інше: кохання, духовне єднання, забуття, екзальтацію. Жіночі тіла виявляють усі його найкращі почуття. Той факт, що у жіночого тіла згори є голова, — лише деталь. Зрозумійте мене правильно: голова йому потрібна, бо вона надягає на себе обличчя і постачає волосся. Йому потрібний рот, украй потрібний рот. Що ж до вмісту голови — авжеж, Джонні потрібне дещо з того, що там є: жадання, хіть, збоченість. З огляду на те, що в голові є секс, вона Джонні потрібна.

Попервах я збирався оповідати сухим, скрушним тоном. Приблизно так: «Про статеве життя Джонні в місті досить сказати, що він зустрічався з багатьма медсестрами». Але цього замало. Такого опису справді замало. Щодо медсестер — це правда. Або правда щодо медсестер, з якими Джонні зустрічався, а це цілком звичне явище. Робота здається пеклом, як дивитися з мого місця, — це смерть інтиму, але вони всі кажуть, що шпиталі еротичні. Кров — тіла — смерть — влада. Сподіваюся, зв'язок ви бачите. Так вони примиряються із власною смертністю. Вони займаються тим, що ми тут, на землі, усі маємо

робити, — готуються до смерті. Звідси фатальний, смертельний, вирішальний для життя інтерес лікаря Янга до жіночих тіл. А що ще пов'язано з жіночими тілами, крім надзвичайного до них інтересу?

У Нью-Йорку до цього домішується вогонь насильства, як і з усім іншим, до речі, і нема цьому спину, як і до всього в цьому місті, — ні невинності не додається, ні тверезості, ні чистоти. Тож наші колишні залицяння, коли кохання сумно квітло на парковці або з гіркими словами перед вітриною під мжичкою, здаються даниною куртуазності. Наприклад. Він підводиться о другій ночі та рушає на прогулянку. Ми на Шостій авеню, буденно куримо сигару й ні на що не зважаємо, аж тут Джон повертає на Тридцять другу вулицю, починає бігти, і в нього сповзають штани... І що далі? Ті штани бовталися у нього на колінах, коли він вдерся крізь подвійні двері до якогось розкішного будинку, а коли він з лету долав перший сходовий проліт, штани опинились уже на рівні щиколоток. Ми заскочили до помешкання, до сяючої спальні — і обернулися. Маю сказати, що ситуація була не вельми обнадійливою. Жінка в ліжку, щоправда, була. Але й чоловік був тут. Повністю одягнений, велетенський, у темно-синьому саржевому костюмі й кашкеті.

Він, стоячи навколішки, схилювався над нею і розмірено, як маятник, хльостав її по обличчю рукою в грубій рукавичці. Ні, це анітрохи не нагадувало те, до чого ми звикли. Джон обережно стягнув із себе шарпетки і сорочку. Треба віддати йому належне: він має холодний розум і прораховує варіанти. Відтак чоловіки дивним чином помінялися місцями, і Джон сором'язливо заліз у ліжко. Той незнайомиць вперщився в нас очима, на його обличчі бугрилася лють. Він узявся кричати і розкроком рушив геть, утім, біля дверей затримався і мимохідь дбайливо пригасив світло. Ми чули гуркіт його черевиків на сходах. Жінка вчепилася в мене.

— Мій чоловік! — пояснила вона.

То й що? Джон тут же ввійшов у неї. Без прелюдій. Без пещення по волоссю, зітхань і сумних поглядів у стелю, не в цьому випадку. Без надмірного хропіння або що, не для цієї кралечки... Незабаром вона отримала роботу в шпиталі. Сестра Дейвіс. Ми досі зустрічаємося. Її чоловік Денніс — нічний вартовий. Вона весь час торочить, як, мовляв, рада, що Денніс про нас не знає, і сподівається, ніколи не дізнається. Та що з ними таке, із цими людьми? Гадаю, вони пам'ятають лише те, що хочуть пам'ятати. Здається, нам із Джоном варто зітхнути

з полегшенням... і скласти ницу подяку людському хисту забувати: забуття — це не псування і не шкода, а діяльність. Джон забуває. Медсестра Дейвіс забуває. Забуває її чоловік Денніс, тремтячи від холоду дорогою на роботу, щоб вартувати ніч.

Радше з почуття обов'язку я намагаюся знайти зв'язок між цими двома зацікавленнями, двома видами жіночих тіл. Одне тіло бабрається на ліжку з подушками — уп'ялося теплими затуманеними очима і пахтить свіжим хлібом (тут у мене заперечень нема — жінки справді прекрасні); інше тіло холодне і лежить лігма на столі, з країв стільниці стікає кров, як промені при заході сонця. У Джона по-звірячому дибиться в обох випадках. Він, напевно, думає: ось іще одна. Ще одне обличчя з весільним шлейфом волосся. Ще одне напрочуд потужне стегно. Ще одна піхва.

З дітьми у педіатричному відділенні шпиталю, де завжди увімкнене світло, де маленькі жертви, яких ми терпляче калічимо, лежать зі сверблячкою, накачані наркотиками, загублені, — з дітьми Джон наймоторніший. Він шугає по відділеннях із застиглою посмішкою черепа, підбираючи іграшки і льодяники. Жодних емоцій. Його ваблять лише

чоловіки. Сміх та й годі. Він дивиться їм в очі достоту сповідним поглядом. Сповідує, що в них є право, яке він зараз порушує. Що то за право? Це право жити і любити.

З чоловіками культурна поведінка лікаря найбільш непереконлива. Відразу виникають питання, — необхідність застосування спеціальних заходів впливу лікарі тримають у таємниці, бо якщо сила не використовується, вона вивільнюється і загрожує життю лікарів.

Картер був винятком у цьому, та й в усіх інших випадках, але мені завжди здавалося, що всі чинні президенти США приблизно мої однолітки. Люди казали, що я схожий на Джері Форда, хоча зараз я набагато гарніший. Я був молодший за ЛБД, але безперечно старший за ДжФК¹, який симпатичніший за мене. ДжФК доправили літаком із Вашингтона і зібрали докупити лікарськими скальпелями і снайперськими кулями, провезли вулицями Далласа, і народ вітав його як героя.

¹ Ліндон Бейнз Джонсон (1908—1973) — 36-й президент США, заступив на посаду після вбивства Кеннеді. Джон Фітцджеральд Кеннеді (1917—1963) — 35-й президент США.

Тепер, попри роки послідовного роззброєння, усі знову заговорили про ядерну війну, і навіть із більшою інтенсивністю. Шкода, що я не можу їх погамувати. Цього не станеться. Ви лишень уявіть собі, скільки знадобиться приготувань... Іще ж ніхто не починав. І ніхто не готовий.

Пригадуєте панків? Вони були готові. Експеримент з омертвіння вони проводили на власних обличчях — пірсинг, блідість. Усе розпочали панки. Вони були готові. Проте вони зникли десятки років тому.

Є дещо, чим я хотів би поділитися.

Я у приймальні відділення «Пітер Пен», точу ляси з медсестрою Джадж. У кімнаті ще одна жінка — місіс Голдмен. Оскільки вона жінка, Джон час від часу на неї поглядає. Але вона ще й мати: біля її ніг немовля, і є ще одна дитина — трирічна дівчинка, якій ми вирішили знищити стегна. Дівчинка лежить у відділенні «Пітер Пен», уся нижня половина її тіла в гіпсі. Лежить уже кілька місяців — це довготривалий проект... Місіс Голдмен читає часопис, немовля — біля її ніг. Ми вже зустрічалися з цією парочкою. Маля швидко зменшується і вже ледь повзає, але варто поглянути, як воно

старається. Заждіть хвилинку. Маля таки повзе, задихано долаючи по одному-два дюйми, — але ж повзе *вперед*. Та й мати з часописом, глянсові сторінки шарудять перед обличчям — вона читає чи просто гортає *вперед*. Гей! Господи, коли ж я востаннє?.. Проте цей зрозумілий інтервал добігає кінця. Мати знову читає у зворотному напрямі, а маля просто плаче. Хоче, щоб йому підгузок поміняли, або воно голодне. Хоче новий підгузок з новим лайном зі смітника. Я ще не готовий. Мушу це подолати. Усе чекаю, що світ отямиться. Дарма. Не отямиться. Ніколи.

Ти маєш загартувати серце проти болю і страждань. І хутко. Просто зараз.

По-людськи, без потрібних умов ми б не витримали й півгодини. Блюзнірство та й годі. Серед теплих кахлів і металу в роздягальні або завалившись на паперові склянки та повітряні кульки з рекламою кави — Джонні у закаляній спецівці. Жертв своїх ми звемо: жмур, жовтець, мертвяк, а ще — лох і донор органів.

— Та не товстуха. Бачив той сальцесон?

— Гей, вона ще нівроку.

— Бачив ту пласку шкапу?

Не бозна-що, але щодо Джона Янга скажу: він не отримує задоволення від своєї роботи. Власна сутність приглушена, він ніби в захисному костюмі. І це попри те, що він добровільно понаднормово працює. Думки про нього різні: він «неймовірно відданий справі», він «цап-відбувайло», він «святий», він «галіміий маніяк».

— Що ж, — промовляє Джон, злегка стенаючи плечима, — робімо те, що робимо найкраще.

Джонні сильніший за інших лікарів, братів і сестер. Вони вічно вагаються і хитаються. Джонні заохочувати не треба — він сам кожного заохотить. Ось Байрон із зовнішністю Блуту, з широкою чорною бородою і волохатим тілом — волосся стирчить з-під шлейок.

— Розповідай, Байроне.

— Джонні, поглянь на мене: в мене нічого не виходить.

— А хто сказав, що буде легко?

— Я не готовий до цього лайна.

І так далі. Ніколи не допомагає. Зазвичай вони в набагато гіршому стані, коли Джон закінчує. Байрон провалює, дуже волохатий, дуже чистий, заломлюючи руки, точнісінько як бездоганний павук у зеленій спецівці.

А тіло під нами увесь час вельми втомлене. Кінця-краю не видно. Багато працюю з Вітні. Хто такий Вітні? Тридцять два роки, високий, губатий, витрішкуватий, спритний, але некультурний, з поверховими знаннями — отакий Вітні. Він гадає, що крутий, усе торочить про Корею, буцім тут усе ніщо порівняно з тим, що було там. Нічого особливого. Був тут один випадок з Вітні, коли... ну, таке. Ми саме впоралися з двома підлітками. Їх привели матері, а потім ушилися відразу після того, як ми почали працювати, затрималися тільки подивитися на методичне розмотування скривавлених бинтів. Ми витягли шви і закривавили хлопців. Пам'ятаю, як Вітні вправно вставив одному щось подібне до арбалетної стріли, а я заганяв іншому хлопцю друзки брунатного скла у тім'я. Ми обидва, як то кажуть, реготали до знемоги, так, що аж на кольки брало, зубами, язиком і мигдалинами виражаючи смертельні веселощі, які стоять за всім, що ми тут коїмо. Наш регіт зливався з криками і стогоном хлопців. Атож. А Вітні підходить до мого: «Боявся грабунку зі зламом, хлопче? Ти схожий на огорожу з битим склом». Чи щось таке; нас обох ті жарти заспокоювали. Гумор допомагає триматися, навіть коли напудив у штани. Наші гучні веселощі приховували страх,

авжеж, страх перед нашою вразливістю. Нашим каліцтвом. Хто міг заподіяти його? Як цьому запобігти? Незабаром ми з Вітні вже орудували ножівкою і середнього розміру шрубелем, припасовуючи незнайомій сповитій особі сміховинно знівечену ногу біля проміжжя під зливою крові та снігу з кісток.

Місто... воно зцілятиме їх лезом ножа, автівкою, важким кийком поліцейського, пострілом. Місцеві пристрасті кохання і ненависті. Обірвані кабелі й дегенеративне мурування телекінетичного міста.

На другому поверсі є пральня, місце зустрічей і перепихонів, місіонерських, навстоячки. Я бував там із сестрою Дейвіс. А зараз іду із сестрою Тремлет.

На четвертому поверсі є дві післяопераційні палати — там теж нормально. Я ходив туди із сестрою Кобретті. Сподіваюся, незабаром піду із сестрами Семмон і Букер. Іноді я навіть не переймаюся зніманням замашеного і зношеного халата. Просто скидаю сабо.

Є тут одна медсестра Еліот, яка завжди робить із мене посміховисько, уникаючи зустрічатися поглядом. Учора в ліфті, ледь чутно, вона назвала мене засранцем. Мені знайомі ці ознаки — коли жінка веде перед. Вона щойно просковзнула до пральні.

Через пару хвилин я заходжу слідком. Вона стоїть біля вікна і чепуриться, дивлячись у срібну пудреницю. Я підходжу до неї з тремтячими колінами.

Джон відвідуватиме цих медсестер після роботи в їхніх квартирах-студіях і мебльованих кімнатах, спальнях і вітальнях, — але тільки особливим сестричкам таланить показати себе у його привабливому помешканні. З цими відбірними медсестрами Джон вдається до іншого еротичного стилю. Я б назвав цей стиль ретельним. Його можна вважати поверненням до колишнього методу, проте підкріпленого більшою витривалістю. Існує ніби обов'язковий перелік усього, що йому необхідно втілити. Усе, що можна зробити, буде зроблено — і зазвичай негайно. Він неначе обшукує їхні тіла. Він неначе шукає в їхніх тілах невідомі досі отвори і шпарини.

А вгадайте-но, хто став з'являтися, спершу зрідка, але потім регулярно, двічі на місяць? Айрін. Джон поставився до цього досить спокійно, а для мене це був вибух ніжності, особливо спочатку. Дивина та й годі: я вважав, що вже майже забув її. Вона рідко спадала на гадку, разів кілька на день, хіба що іноді я уявляв, ніби то там, то тут, на вулиці, в автобусі, в гастрономі, в лікарні, на літаку, що

пролітає за п'ять миль над головою, бачу її. Забути Айрін? Та де там. Можливо, як то кажуть, це цвяшок, у серце вбитий, і перше кохання ніколи не забувається. А тут іще це кошмарне ускладнення: ненавиджу, як він ставиться до неї. Йому вона, як би це сказати... занадто швидко здається. Просто миттєво здається. Її підкорює вкрай стомлений погляд, безвиразна усмішка. Неможлива ситуація. Джон не ретельний з Айрін. Їй мало б пощастити. Любовний трикутник. Я люблю її, вона любить його, а він нікого не любить. Уночі вона лежить тут, заплющивши очі на умисне ігнорування. Джон скоцюрблюється і лягає на інший бік. Я хочу її.

Роки милували Айрін, хоча вона і тепер набагато старша і змарніліша, ніж найзанедбаніша з медсестер. Я це помічаю і постійно собі про це нагадую — такий у мене захисний механізм. Так, я повсякчас марно намагаюся налаштувати себе проти неї. Вона, звісно, могла б бути охайнішою у квартирі, яка зазвичай вилізана до її приходу. Тут я на боці Джона. Ми терпіти не можемо пилу і бруду, плям у ванній та всілякої нечисті.

В останнє побачення Джон і сестра дель Пуабло пішли до музею Метрополітен. Джон до живопису

байдужий, і фінансового стимулу там немає, але він відчуває, що цього чекають від нього медсестри і гідра з каменю та криці, що називається суспільством. Як і література, живопис немов натякає на існування перевернутого світу, у якому, так би мовити, стріла часу летить в інший бік. Невидимі траєкторії передбачають зовсім інший причинний зв'язок і послідовність подій. Знову ця думка. Вона завжди дуже непокоїть мене. Я загадався: може, усе мистецтво таке? Музики, щоправда, це не стосується. І опери, в якій усі задкують і паскудно репетують.

На кожне Різдво ми отримуємо поштівку від превелебного з повідомленням, що погода помірна. Ну, буває і помірна, і не помірна. Але я розумію, що він має на увазі.

Шпиталь схожий на постійний листопад. Сюди приходять у дощ і в ясну годину, сюди приходять за будь-якого прогнозу, а вже коли їх усмокчуть невгамовні двері, усе стає відчайдушно, безнадійно сірим. Увечері крізь вікна хмари схожі на бинти й ватні тампони.

Осмислений біль жертв, марення невислуханих, благальні погляди — усе змітає лютий ритм шпиталю.

«Ви робите добру справу, лікарю», — кажуть мені всі. Я заперечую. Я краю себе в запереченні. Чи зупинився б він, якби я вмер? Якщо я — його душа, то чи зупинила б його втрата або смерть душі? Чи це йому тільки розв'язало б руки?

Мені не до вподоби такі парадокси, якщо це парадокси, і я не чекаю, щоб усі (або хоч хтось) погодилися зі мною. Але із собою покінчити неможливо — не тут. Я знаю про ідею самогубства. Та якщо життя вже триває, ви не можете його зупинити. Ви не можете за власним бажанням зробити це. Ми тут — щоб витримати. Життя неодмінно скінчиться. Я точно знаю, скільки мені судилося. Ще майже вічність. Я почувуюся унікальним і безсмертним. Безсмертя поглинає мене — і лише мене одного.

Різдяна поштівка превелебного народжується з вогню. У каміні лікаря.

На розі Восьмої вулиці й Шостої авеню щоранку утворюється кругла калюжа мульчі, схожа на величезну піту або на блювоту, що чекає, поки прийде величезний п'яниця або собака-мутант, якого нудить від власних розмірів, і підбере все. Ні. Щоранку з чорного гілля пожежних сходів з'являється стара пані, стомлено усе це збирає до паперових

мішків і важко підіймається додому: це птахи залишили їй їжу.

Щопонеділка вранці у кабінеті лікаря Гочкіса на дев'ятому поверсі у нас відбувається Нарада з питань смертності. На пластикових тацях для ланчу від лікаря до лікаря передають хворі органи.

Джон злагіднішав до Айрін. Після кількох недовладних спроб, які спричинили коротке (заповнене медсестрами) відчуження і велику сварку, він відновив їхні стосунки на сексуальному ґрунті. Як з'ясувалось, я не вельми зрадив цьому. Ревнощі для мене новина, і це просто жах.

Чи слід зробити малоймовірний висновок, що серце Джона нарешті відтануло від любові доброї жінки? Жінки тілостої, уже немолодої, яка все вибачає і пильнує за нами, коли ми спимо, яка, визнаймо щиро, більше схожа на матір, ніж на коханку? Поворотний момент, чи то момент істини, настав, коли Айрін розкрила свою «таємницю». Самі слова її тоді порушили довге мовчання.

— Дівчинка, — сказала Айрін. — Вона тепер у прийомних батьків. У Пенсильванії. Я не могла її доглядати. І хотіла накласти на себе руки.

Джон пирхнув і сказав:

— І в мене теж.

— Я тобі ніколи не розповідала. У мене була дитина.

Вони лежали в ліжку, сумно дивлячись у стелю. Ну, а потім пішло-поїхало...

Це парадоксально, бо Джон не любить жінок із дітьми. У них можуть бути чоловіки. У них може бути скільки завгодно коханців. Але не діти. Коли він випадково заговорює з жінками, у яких є діти, він найперше про це питає, і цю перевірку їм слід пройти. І у них нічого не виходить. Безліч доглядальниць, сила-силенна сестер. Багато заміжніх жінок. Але не матерів.

Ми всі троє знаємо, що у Джона є таємниця. Лише один із нас знає, в чому вона полягає. Він не розкриває її, і це, напевно, найкраще, що можна зробити з таємницею.

Минає час. Автівки грубшають, і їх меншає, своїми плавцями і крилами вони імітують тварин.

Зникли одноразові шприци. У шпиталі дедалі більший наголос роблять на тимчасових заміниках і тому, що напихваті. Ми використовуємо навіть піпетки, а це так негігієнічно. Припинили використовувати ватні тампони, бо задорого.

Становище лікарів у суспільстві вище, ніж будь-коли. Ми крокуємо на повен зріст, не боячись засудження.

Не видно більше велосипедистів у лікарських масках. Не чуто попереджень астматикам і алергікам у дні, коли літає пилок.

Усі палять, п'ють, клять дурня. Ніхто не думає про майбутнє.

Минулого тижня до мене прийшли і забрали кольоровий телевізор. Дали чорно-білий. Я на цьому заробив, але коли увімкнув, то відразу подумав: «Овва! І громадськість із цим мириться?»

Насправді громадськості як сили не існує вже давно. Важко точно сказати, коли це сталося. Пригадую, після польоту на Місяць у кожного в голові трохи посвітлішало, світ здавався затишнішим, локальнішим, застоянішим. А ось громадська думка зникла поволі. Як усвідомлення проблем із зубами. Сьогодні скрізь видно людожерні посмішки, але всім байдуже. Людей не дуже обходить, які на вигляд інші. Тож можна бути собою, не звертаючи уваги на те, чи це когось хвилює.

Одяг стає цнотливішим. Усі стають цнотливішими, постійно все забуваючи. Центральний парк чистіший, але не безпечніший. Нас поменшало.

* * *

Тепер уявіть мене в операційній, на чорній кахляній підлозі, під круглими світильниками. З легким головним болем і млявою ерекцією я ложкою вкладаю доброякісну пухлину в людське тіло. Хвильку відпочиваю на шкіряному велосипедному сидінні, жорстко закріпленому на хромованій ніжці. Операційна сестра, медсестра дель Пуабло, накидає на мене оком. Це все, що вона може мені дати в хірургічній чадрі. Я з нею спав. Байрон і Вітні теж. Сестра дель Пуабло законно користується широкою популярністю за свої вправні руки, жаркі стегна, ніжні губи, гарненький живіт, кепську дупу і справні цицьки.

Я хочу закріпити цю пухлину гарно й міцно. Кажу:
— Щипці... Голка... Відсмоктувач... Затискач...

Уночі лікарня порипує і цокає — збирає і сортує.

Здебільшого в житті ми самі собі лікарі. Не в старості, коли все німіє і мертвіє, коли правила пристойності й відразу перешкоджають обстеженню. І не в юності, коли тіло — незвіданий екстаз. Відповідний час — посередині.

Ось вони: у кав'ярнях, автобусах, здригаються, цікавляться, самі собі лікарі, знахарі та зцілювачі

вірою, діагности і анестезіологи, самі собі мовчазні консультанти.

Зціляйтеся самі. Не зціляйте інших. Дайте їм спокій. Відчепіться.

Якби до мене прийшло на прийом моральне життя Джона, я б сказав:

— Неправильний прикус і диплопія — двоїння в очах. Пульс ниткоподібний. Авскультація вказує на дихавицю, сильні хрипи, тахіпное з підозрою на медіастиніт. Огляд очей виявив зизоокість і ністагм, а також гіпертонічну ретинопатію і потовщення стінок артеріол сітківки. Рот: пошкодження слизниці, запалення горлянки. Серце: тремтіння грудної стінки, підйом, випинання, шум тертя. Психічний стан: тривожний, орієнтований; пам'ять, судження, настрої у нормі.

Тим часом з ліжок і візочків стурбовано дивляться жертви.

І ви, і будь-хто може тепер побачити у місті зірки, а не просто слабке мигтіння там і тут. Ні — цілий безладний всесвіт. Більшість поводить ся так, ніби зірки завжди було видно. Для них це небагато важить. Але Джон, на диво, любить зірки. Його погляд

блукає по небу, по скупченнях, сузір'ях. Він показує ці славетні плямочки вночі медсестрі, яка муркоче в нього на руці, і педантично пояснює відстань від зірки до зірки і від кожної з них до Землі. Цікаво. Оно ті дві, за пів дюйма одна від одної, здаються близнючками, а насправді їх може розділяти чимало світлових років, і зближує їх тільки те, під яким кутом ми на них дивимося. Одна — карлик, інша — гігант... Медсестри усміхаються і слухають упіввуха, думаючи про речі не менш фантастичні, але набагато до них ближчі. А я весь обернувся на слух. Бо для мене зірки — цяточки, порошинки. Та я відчуваю їхній вогонь. Як вони обпікають мені очі.

Деякі романи нині починаються з медичних процедур. Джон почав брати роботу додому. Тут ніде сховатися. І причаїтися в темряві ніде.

Майбутні подруги прибувають по-тихому. Джон, готовий до їхньої появи, приймає їх по-тихому. Їм холодно, вони трохи відпочивають і рюмсають, а тоді лізуть на розчищений стіл. Лягають на спину і розводять ноги, хоча Джон, звичайно, зайнятий деінде, пораяється з повною сталевою мискою. Прямокутна плацента і дитина завдовжки пів дюйма, із серцем, але без обличчя, імплантуються за

допомогою щипців і розширювача. Він щоразу наказує жінкам не шуміти. Має бути тихо. Кров переливається з повної миски. Потім — пальпація і тампон на паличці. Можна тепер злізти зі столу, що-небудь випити, поговорити пошепки. Вони прощаються. Ще побачаться. За пару місяців.

Я висновую, що це і є немовлята-бомби зі снів Тода Френдлі. Схоже. Немовлята, так би мовити, безпорадно могутні. Їхня влада в тому, що вкрай важливо, аби ніхто не дізнався, що вони тут. Є, звісно, певна асиметрія: насправді мовчати повинна мати, а не дитя. Натомість ці немовлята не здатні видавати звуки: у них є серце, але нема обличчя, горла, рота, щоб кричати. Адже саме так буває уві сні. У снів свої збочення. Врешті-решт, Джон Янг, який щодня збурює людські душі, котрі кружляють на вітрі, наче листя, носить білий халат, але не має чорних чоботів. Він ходить у спортивних кедах або звичайних лоферах, чи навіть у своїх сабо.

Неподалік виє, як ошаліле немовля, сирена швидкої, відтак із гучним вереском минає нас і мчить далі вулицею.

Просто кажучи, шпиталь — це ситуація, що породжує звірства. Безупинно вчиняється звірство за

звірством. Так, ніби нове звірство потрібне для валідації попереднього. Так, ніби попереднє звірство потрібне для валідації наступного. Тільки-но ви зупинитесь... Але зупинитися ви не можете.

Звірство за звірством, а потім іще звірство, ще й ще.

Я радий, що насправді не моє тіло торкається чужих тіл. Я радий, що між нами — його тіло. Але як би я хотів мати власне тіло, що слухалося б лише мене! Якби воно було лише в мене, тіло, просто інструмент, щоб за його допомогою чи за його посередництва відчувати втому, плечі, щоб їх горбити, голова, щоб відкинути її й дивитися на сонце, ноги, щоб їх волочити, голос, щоб стогнати, зітхати чи хрипко перепрошувати.

Не розумію. Айрін досі приходить до помешкання, але більше ніде ми її не бачимо, хіба що принагідно. Скінчилося. В неї життєрадісний вигляд: схоже, їй відлягло. Двічі на тиждень вона мстиво заходить, щоб усе вкрити пилом, забруднити посуд і зім'яти ліжко. Вона залишає на кухонному столі чотири долари... хоча ні, тепер уже три п'ятдесят.

Не розумію. У лікарні ми платимо відчіпне нашим жертвам грішми. Я плачу шпиталеві. Айрін

платить мені. Не второпаю. Ми що, усі раби? Чи навіть гірші за рабів?

Вони мені не повірили б, навіть якби я міг сказати. Вони відвернулися б з огидою і презирством.

Я — наче немовля, принесене з туалету. У мене є серце, але нема обличчя — немає очей, щоб плакати. Ніхто не знає, що я тут.

Ми — на війні, воюємо зі здоров'ям, життям, коханням? Я розриваюся. Щодня — роздавання життя. Я бачу обличчя страждання. Воно жорстоке, відчужене й старе.

Можливо, є просте пояснення моєї нестерпної втоми. Зовсім просте пояснення. Це смертельна втома. Може, я втомився бути людиною, якщо я насправді людина. Я втомився бути людиною.

Частина друга

4

Робіть те, що робите найкраще,
а не те, що краще було б зробити

Ми відпливли до Європи влітку 1948 року — до Європи, на війну. Я кажу «ми», але на той час Джон Янг чудово існував там, зовні, сам. У 1960 році або навіть раніше сталося роздвоєння. Я собі тихо жив усередині з власними думками. Думки вільно блукали в часі.

На судні — гомін усіма європейськими мовами попід величезним небом зі звіринцем купчастих хмар — снігові барси й білі ведмеді. На нижній палубі, де всі люди, панує відчуття несамовитого й очисного щастя. Обличчя щасливої людини прагне дивитися під певним кутом, який, мабуть, можна виміряти: градусів тринадцять від горизонталі. Крім того, в щасті є частка люті — люто втримуване

право жити й кохати. *Добре.* Джон Янг завжди особливо спритний і ставний, коли вранці та ввечері прогулюється нижньою палубою, тримаючи тростину з голівкою зі слонової кістки, взувши лискучі чорні черевики і курячи пристойні сигари. Він зневажливо походжає довкола майданчика внизу, де скупчилися сім'ї, молоді матері, лунає плач немовлят. Плач немовлят — ми всі розуміємо, що він означає, будь-якою мовою. У кожного раптом з'явилося принаймні по одному немовляті. Ніби щоб безпечно їх понароджувати перед різким початком війни.

Спочатку наша подорож здавалась униканням, втечею. Море зирило на нас мільйонами очей — мільйони свідків нашої втечі. Окрім прагнення для нього чогось на зразок правосуддя (якого не було), я мало що помічав і мало цікавився прихованими й ретельними приготуваннями Джона до подорожі — хіба що відбулася низка зустрічей із превелебним Кредитором. Власне, я прокинувся, тільки коли ми здійснили короткий переїзд поромом до острова Елліс. За кілька місяців до того я почав, звісно, невиразно усвідомлювати імовірність ґрунтовних змін, зважаючи на те, що коїлося у Джона зі шкірою. Спочатку вона пожовтіла, потім, посеред

холодної весни, змінила колір від хот-догової гірчиці до арахісового масла. «Боже, — подумав я. — Жовтяниця». Лише потім здогадався: це ж засмага! І зробив очевидний висновок. Люди часто стають такими перед розкішним відпочинком в екзотичних місцинах. Подумати про те, що Джон хворий, що він занедужав, — яка нісенітниця. У його нинішній жвавості є щось дикунське і позбавлене смаку. Зміїне. Невиліковно звірське. Білки очей пронизують, як раптовий мороз. Тулуб Джона чимось нагадує його ж власну дивовижну ерекцію. Будь-якої миті Джон може без попередження кинутися на підлогу і зробити сотню віджимань. «Дев'яносто дев'ять, — бурмоче він педантично. — Дев'яносто вісім. Дев'яносто сім. Дев'яносто шість». Навіть споживаючи їжу за капітанським столиком, він увесь час тренує м'язи і сухожилля. Ноги під столом неначе джигу танцюють. Його тіло вібрує, як корпус судна. Війна почнеться у призначений час, як бейсбол. Йому тридцять один рік.

У нас є власна каюта на палубі А, де можна робити присідання й нахили. На палубі Б буває ще загальна руханка, якою керує Джон разом зі смагливим скарбником на ім'я Тольятті. Ми виконуємо стрибки на місці й перетягуємо канат. Уранці та

ввечері на прогулянці (костюм, тростина) пасажирів збираються на носі корабля, щоб дивитися, як завжди, туди, звідки відбули. Тільки Джон повсякчас опиняється на кормі, дивлячись туди, куди ми прямуємо. Маршрут корабля чітко прокладається на поверхні води та з шалом поглинається нашим рухом. Тож ми не лишаємо на океані позначок, ніби успішно затираємо сліди.

Здається, все минулося. Тональність почуттів у Джона невисока — йому напрочуд полегшало. Але якби на столі або на візку в інтенсивній терапії опинився я — викид сигналу на екрані осцилоскопа на підводному човні (як забутий шифр), глибоке дихання в респіраторі, — я б ледь тримався, мигтів би сюди-туди. Мені не минулося. Я підійшов надто близько, надто довго перебував біля страждання і його смердючого хімічного дихання; обличчя його люте, байдуже й старе. Літепле гучання шпиталю — я пам'ятаю все. Потрібен день, щоб згадати день. Потрібен рік, щоб згадати рік.

Корабельним двигунам непереливки. Вони кашляють, давлються і відригують. Дим, що живить труби, надто густий і чорний. Капітан-грек в обід ввічливо нас відвідує і вибачається ламаною англій-

ською. Часто цілими днями ми безпорадно гойдаємося на хвилях або описуємо великі кола за годинниковою стрілкою. Бридкі чайки літають задом наперед у нас на шляху, ніби перехотівши падати з неба. Джон димить як пароплав, але людям, здається, байдуже. І мені теж. Відчуття підвішеності, далеко від землі й засобів заподіяння шкоди. Уночі, коли неспокійне тіло Джона спить, я слухаю, як хвилі недбало хлюпають об борт стихлого корабля.

Це хлюпання звучить гарно, але воно нещире, тішить слух, аби обдурити, тішить слух, аби обдурити.

А як щодо нової фітнес-програми Джона, впливу цілющого атлантичного повітря тощо? Я особисто чекав хоч якогось оновлення. Та дарма. І все-таки я не міг не реагувати, хоча б подумки, на оргію загальної радості, коли ми пришвартувалися в Лісабоні й навіть Джон стримано віддався кільком пахким обіймам. Але потім корабель стояв там протягом багатьох годин у морській імлі нетерпіння та занепокоєння. Я мляво дивився на смертоносну маслянистість води, у якій усе живе загинуло б, і на вітальні юрби на пристані, що гойдалися чи пропливали вгорі, схожі на тропічних риб. Після цього воля і жвавість знову десь поділися. Узагалі

я вимкнувся принаймні на тиждень, доки Джон реєструвався в готелі й ганяв по місту з документами, дозволами, дрібними хабарями та іншим лайном, з яким доводиться воловодитись, щоб офіційно зареєструвати нове ім'я. З іншого боку, у нас з'явилися тимчасовий водій, грубі гроші й класне нове ім'я — Гамільтон де Суза. Я висновую, що зміна імені — пунктик Джона, Тода, Гамілтона, а не всіх людей. Проте визирніть у вікно: на пагорби, помережані вулицями, на нетрі парків за огорожами, на всіх цих людей. Натовп зобов'язаний кишити привиськами та військовими псевдо. Такими, що незабаром знадобляться на війні. Ми вже змінили три імені. Ніби впорались. А в деяких людей — це видно по обличчях — зовсім немає імен.

Ми з Гамілтоном, ясна річ, непогано влаштувалися на приемній віллі: у нас три служниці, садівник Толо і пес Бастос. Вілла стоїть в неглибокій долині за кілька кілометрів на північ від Редондо. Прислухайтесь: оно йдуть кози, чути легкий передзвін їхніх дзвіночків на шиях, їх веде селянин у білому. Кози теж білі — невеличка отара душ. У нечастих вигуках чабана чути португальську меланхолію, португальський характер. Двічі на місяць заходить огрядний юрист у пропахченому

потом костюмі, якого я подумки називаю Аген- том. Ми п'ємо херес на даху і бесідуємо офіційною англійською з визначеним набором слів. Птахи у захваті від нашого садка і квітів, які сяють навко- ло в ящиках і горщиках.

— Чарівно, — каже Агент.

— Оті ми звемо Бет-пустунка, — каже Гамілтон.

— Як мило.

Гамілтон показує пальцем.

— Сьюзен-карі-очі.

— Чудово.

— Джон-іди-в-ліжко-опівдні¹.

Униз, з луку, зривається в повітря міцний чор- ний дрізд.

Довкола на середній відстані, себто в межах досяжності, розташовуються інші тиньковані при- тулки з флорою. Мені тут подобається. Вілли на посушливій землі відсвічують рожевим і жовтим, вони схожі на цукерні на Марсі. Повітря — кольо- ру фальшивого золота.

У нас три служниці: Ана, Лурдс і Роза — циганоч- ка, про яку я розповім потім. Для мене служниці

¹ Англійською це назви рослин: Bouncing Bet — мильний корінь, Brown-Eyed Susan — рудбекія промениста, John-Go-To-Bed-At- Noon — козельці лучні.

не новина, бо в нас була Айрін. О, Айрін!.. За слугами весь час треба прибирати, щоправда, не дуже багато, і вони вельми ввічливі. Слуги бідні, у них безгрішшя, і вони як рак на мілині. Дріб'язок, що в них є, вони віддають Агентові, а ще в них завжди знаходиться трішечки для мене. Особливо наполеглива дівчинка Роза. Ми приймаємо належне із панським підморгуванням. Ніхто не каже, що це чесно, але принаймні зрозуміло. Що за фокус із цими грішми? Грішми, що так само могли б рости й на деревах? Усе залежить від якості вашого сміття. У Нью-Йорку цим переймався уряд. Тут ми самі його робимо. Садівник Толо із псом Бастосом, який завжди поруч, рушає на сільське звалище на візку, запряженому мулом. Або покладаємося на вогонь. Якість — не кількість. Наше сміття чудової якості. Роза, бідніша за всіх, живе в циганському таборі на схилі в далекому кінці долини. Іноді ми ввечері прогулюємося в тому напрямі й чекаємо, а потім обережно скрадаємося поперед неї, коли вона рушає на віллу. Вона ніколи не обертається, але знає про нашу присутність. Табір увесь зроблений зі сміття, але то негодяще сміття. Сміття. Я його володар. Вона його кріпачка або полонянка.

Наші хобі?

Ну, прогулянки. У бездоганному одязі із саржі й твіду, в мисливському картузі, з Бастосом, що плутається під ногами. Побутує цікава думка, буцім у тваринах живуть душі богів. Щодо кішки, то ще може бути. Навіть у мула. Але ж не в Бастосі — шкура брижами, неслухняний, благальні очі. Селяни із суворими загартованими обличчями, нав'ючені жінки в чорному вбранні хрипко й тихо вітаються, на що Гамільтон де Суза душевно відповідає. Він умить засвоїв говірку, а я досі нічого не второпаю. Єдине знайоме слово — *somos*. Ми з Бастосом любимо грати з його обслиненим тенісним м'ячиком, а ще він обожноє бавитися із паліччям. На протилежному схилі долини. А табір і справді суцільний бруд.

О, а ще садівництво. Ми не вирощуємо власноруч, як у Веллпорті. Натомість стоїмо над зігнутою спиною Толо і вказуємо тростиною. Квіти тут чарівні, але страшенно вульгарні. Повійкуваті вибухи рожевого й малинового.

Ще одне хобі — золото. Ми його збираємо. Накопичуємо. Приблизно раз на місяць разом із Агентом ідемо до Лісабона і відвідуємо літнього іспанця в його офісі в готелі «Де Люкс». У нас із собою гроші, що їх постачає Агент. Ми перераховуємо барвисті банкноти і простягаємо їх через

письмовий стіл. Після того як старий придивиться до них, зважить і загорне в бірюзову серветку, ми отримуємо золото, маленькі зливки завбільшки із запонку. Обмін відбувається на тлі млявості, сорому і каламутної відрази. Ми почуваємося скуто, сидячи там. Важкі брунатні меблі, сеньйор Меніні: окуляр, коронки на зубах, заповишені терези. Ми з Гамілтоном накопичуємо золото.

Чи можна сказати, що Роза — це хобі? Пасує це до неї? Одного погляду на Розу, коли вона йде до криниці в рожевому лахмітті, вистачить, аби в Гамілтона застигла кров у жилах і заворушилося волосся. Схоже, він запав на неї — кохання з першого погляду. У перший же день нашого приїзду він затис її в посудомийній кімнаті та обійняв зі сльозами на очах, приказуючи: «Adorada, adorada...»¹ Роза рожева і брудна, смаглява і трояндова. До її обов'язків належить щоранку наповнювати Гамільтонів нічний горщик. Коли вона входить, він зазвичай голиться в самих піжамних штанах. Він повертається до неї й неквапно вітається. Вона нахиляється і ставить під ліжко напрочуд важку посудину. А тоді виходить, опустивши очка, зі

¹ Обожнювана (*порт.*).

словами «*bom dia*»¹. Щиро кажучи, для нього потяг із Розою вже пішов. Вона замолода для Гамілтона чи для будь-кого, за винятком її братів, батька, дядечків тощо, принаймні так вважає Гамілтон (я свідок), коли обходить табір у сутінках. Минулого тижня вона відзначала тринадцятиріччя, отже, зараз їй лише дванадцять. Він дивиться у двір на неї, на її ганчір'я й відро, коли вона опускається на коліна, щоб узятися за чисті тарілки. На вигин спини, на те, як вона витирає чоло. Крізь прозоре дрантя видно, що вона рожева і в ранах, як її рот усередині, де зуби досі й малі, й великі. Незабаром, щоб заповнити щілини, вона купить у зубної феї молочні зуби... Кого він шукає у жінках — матір, дочку, сестру, дружину? А де його дружина? Краще б їй з'явитися, доки не пізно. Роза дарує йому подарунки, які Гамілтон під час поїздки до Лісабона з ніжністю продає.

Однак найбільше він цікавиться власним тілом. Його хобі — він сам. Його тіло — саме собі коханець. Як люблять одне одного верхня кінцівка і зовнішнє серце! Бігме, це не те, що відбувалося дуже давно у Веллпорті, — бідний старий Тод зі своїми

¹ Доброго ранку (*порт.*).

одноосібними осічками, самотніми фіаско. Гамільтон достоту не може відірватися від власного тіла. Можна подумати, що досі в нього тіла не було. Дзеркала стежать за ним, коли він ходить по будинку. Осьде він: це тіло він плекає й убиває, пильно розглядаючи в усіх кривих дзеркалах Португалії.

Розі присвячені вірші, які він бере зі смітника. Їх, уклоняючись, приносить у плетеному кошику для паперів Лурдс. Завжди лише два-три рядки.

З душею принцеси в лахмітті циганка
Рокована в'янути, начебто бранка...

Чи ось таке:

Роза у цноті своїй однує!
Де ж лицар, який її порятує?

Авжеж. Де лицар. Ці рядки він сумно, а іноді зі слізьми, витирає ручкою — мабуть, це гарний образ його хронічної сором'язливості.

Тепер його тіло виділяє рожеву в'язку рідину, яку він збирає до тюрбика й віддає Агентові разом із іншим туалетним приладдям.

Коли він ходить чекати на Розу вечорами, мені здається, що річ не в ній. Річ у таборі, який він

любить. Як і бадьюру та чуттєву музику, вульгарні барви, красу і хвороби у фальшивому золотавому світлі, сухоти й пранці, багаття крізь галуззя, схоже на підсвічені мізки, чарівну ному¹ очей і рота, інфантильність і нічого не варте сміття. Він хоче щось зробити з табором. Що? Тут, у Португалії, він удає, що не лікар, і, мабуть, мудро чинить. Він тримається подалі від хворих і поранених, від Лурдс із її жахливими лихоманками, від Толо зі спотвореними подагрою колінними суглобами, навіть від подряпин і вивихів Рози. Він усе це залишає місцевому чолов'язі, що його трепетна віра в кілька патентованих препаратів викликає в Гамілтона мовчазну посмішку. Але з табором він щось хоче зробити. Він хоче йоговилікувати.

Розум і тіло готуються до війни. Тіло в години неспанья, зі своїм режимом, оргіями сам-на-сам. Розум — уночі. Щось мордує його уві сні. Раптово приходячи до тями, покинутий у півкулі, де панує ніч, він плаче, аж доки не зарегоче, потім користується приготованим Розою горщиком і швидко, попри біль, засинає. Десь у суворому танці

¹ Нома (англ. *Noma*) — омертвіння слизової оболонки шкіри щік, яку спричинює гнилісна інфекція. Ному вважають особливим випадком гангрені. (Прим. ред.)

дражливого сну я відчуваю початок радикальної перебудови, буцім усе погане обернеться на добре і все неправильне виправиться. І хоча новий повторюваний сон, зрештою, не надто оптимістичний, він, гадаю, неоднозначний і може повернути в будь-який бік. Йому сниться, начебто він випорожнюється людськими кістками... Вряди-годи, коли на небі немає зірок, я дивлюся вгору, і в мені визріває смішна підозра, що світ незабаром стане осмисленим.

Якось спекотного дня я вийшов зі спальні після нетривалої, але стомливої сністи і побачив, як Агент під'їздить на екстравагантному «паккарді». За коньяком він похмуро поінформував нас про капітуляцію Японії. Я помітив, що Лурдс і Ана обидві в сльозах і безперестанку хрестяться. Агент вибачливим тоном розповів мені про забобонні страхи цих простих людей. Кінець світу. Якась *bomba atomica*... Я був приголомшений. Он як! Вони все-таки зробили це. Їм довелося це зробити. Саме тоді, коли кінець світу здавався неминучим. Вони не втрималися: обмежена ядерна війна... Може, це було трохи грубо, але Гамільтон вирішив побавитися з Бастосом, залишивши все напризволяще. Після нашого повернення Агент уже поїхав,

а жінки поводитися спокійно, на відміну від Бастоса, дурного цуценяти, що крутилося біля ніг і дивилося на мене обожнювальним поглядом.

Стосунки зі слугами стали помітно прохолоднішими. Поменшало емоцій. Так воно буває. Роза, яка ще працює в нас, не вагаючись втекла в дитинство. Погляд Гамілтона більше не ковзає з ніжністю по її обличчю і рожевому лахміттю. Так краще. Тепер ми зможемо попрощатися з Розою недбалим кивком, легким відхиленням від вертикалі. Я й за Бастосом, якого Агент поцупив кілька місяців тому, не тужитиму.

Війна не збиралася прийти до нас. Не збиралася прокотитися нашим селом. Це ми збиралися увійти в неї, як кажуть, із хірургічною точністю. Обережно й повільно.

Не шкода було прощатися з Португалією, з її ритмом злиднів і фієсти, з пристанню, з нетямущим поглядом Агента. Ми якось давали собі раду на брудному пароплаві. Навіть Гамілтон, у подорожі завжди спритний і елегантний, незабаром став, подібно до інших, нечупарою і фаталістом. Пасажирів було близько двадцяти (це не пасажир-

ське судно), ми спали де припаде — на лавках і тапчанах на палубі, наражаючись на невдоволення матросів, і в кожного було своє майно — таємниця, яку ми притискали до себе, як коханку, і щось їй шепотіли усіма мовами Європи... Інша мова застрягала Гамілтонові в горлі й видобувалася назовні. Вона корчилася в нього всередині... Звісно, ми ні з ким не розмовляли: лише зітхання, кивки та насуплені брови — імітація мови. Люди цілий день грають у карти. Чернь, покидьки. Чого війна від них хоче? Вигляд у них упосліджений. Ми веземо із собою золото, зашите в другий пояс під сорочкою, воно дуже тисне нам на геніталії.

Я завжди вважав своєю духовною батьківщиною Італію. Тому таке спочатку розчарування у Салерно. Ми зупинилися в дешевому пансіоні, і хазяїн не переймався, випроваджуючи нас до вечора з приміщення. Ми тинялися містом, бавили час по костелах і в безглузких суперечках з італійською поліцією. Виявляється, Гамілтонові, попри старання в добу Веллпорта, костели не до вподоби. Він сідає на першу-ліпшу лаву й кожні двадцять секунд позирає на двері, непристойно зітхаючи. Раз він підійшов до вітваря, погасив свічку на свічнику й поклав у кишеню кілька

дрібних монеток. Один погляд на розіпнутого Христа, труп для поклоніння: фігура, зігнута, мов гілка, чий обрис змінено у розтягнутих вогненних муках. Над нашими головами — непомічена обсерваторія світла. Потім знову на свіже повітря, до *carabinieri*¹, що на нас чекають, і пантоміми *rappaciere* та *papieri*.

Наша подорож до Рима була схожа на загрозливий водевіль: чорний химерний локомотив, центральний вокзал — мов антисобор із задимленими вітражами, холодом, наче у крипті, та запахом землі чи крокв пекла. Ми сміливо рушили напрочуд колоритними вулицями: чоловіки у взутті з березової кори, жінки в одязі з мішків і килимів, діти в заפורшених святкових костюмчиках. Обличчя як у людей, що йдуть до шпиталю, немов життя — і клопітне, і принадно бентежне. Одностайність подиву та приголомшення. Усе гаразд, хотів я сказати їм. Ми впораємося. Ніхто не зникне. Багато хто з'явиться. Сердечний прийом — і легкий ланч — чекав на нас у монастирі (францисканському) на Віа-Сициліані. Відтак ми знову рушили в дорогу. Куди? Куди ж іще. До Ватикану.

¹ Жандарм (*итал.*).

Власне, ми почали туди вчашати — щоранку, упродовж дев'яти днів, включно з двома неділями, повз зубчасті мури, через сади, потім довгими, заповненими награваним добром коридорами зі скляними полицями, заставленими дрібничками і брязкальцями, повз прямокутники олійних картин, гобеленів і вишитих мап, що проносилися перед нашим поглядом, — до приймальні. Насправді панотець Дюріє, наш контакт, наша людина, завжди відразу нас приймав, але це не зупиняло Гамілтона, і він годинами потім стирчав у приймальні. Напружений, мовчазний, у кріслі біля столу з квітковою вазою і тацею порепаних яблук. Панотець Дюріє був ірландцем. Завзятий жар обличчя зосередився у його носі; звідси кровоносні судини вели до спочутливих сірих очей. Рот його також виражав суцільний біль. Бідолашний рот. Гамілтон емоційно привітався, подякував і відразу подав наші документи: маленький нансенівський паспорт, португальську візу і навіть квиток, придбаний у порту Салерно. Панотець Дюріє виявився поблажливим і доброзичливим. Але на це потрібний час. Час у приймальні — споглядання зраних яблук і їхньої відкритої плоти.

Час у монастирі на Віа-Сициліані, де Гамілтон, здається, сам на себе наклав обітницю мовчання.

Їжа, якою я забруднюю там тарілку, відбиває характер закладу: проста, але калорійна. У нас окрема маленька келія. У монастирі повно таких самих, як я, мандрівників, привидів із половиною імені (я відчуваю, що перебуваю в міжімєннї). У Ватиканї повнісінько таких, як я, прохачїв, що благають: «Отче, отче». У Європї, ймовїрно, повнісінько таких, як я, ладних долучитися до вїйни. Тож я самотнїй, але не сам, як і всї інші. Келїя обїгрївається соромом, вїджиманнями й молитвами. Авжеж, молитвами. Його молитви схожї на шум, яким пересилуються безпїдставнї думки. На мене справив би враження раптовий дар страждати, якби не його монотоннїсть: страх, просто страх, тїльки страх. А що? Ми всї через це пройдемо. Склавши руки, колїнкуючи, вїн із вїдчайдушним запалом скиглить і бубонить, благаючи про порятунок. Щоб виявити щирυ вїру або щось їще, вїн навїть спробував... ну, знаєте: стїлець, пасок, прикрїплений до крокви. Чи варто казати, що нїчого не вийшло? Як я вже мав нагоду пояснити вище, зробити це неможливо. Зробити це неможливо, якщо ви вже тут.

Учора пїд кущами за вербою ми знайшли свїтлину. Подертї фрагменти ми склали до купи. Обличчя молодї жїнки: темноволоса, м'яка, приємна,

безпосередня. Але в очах немає прощення. Боюся, що це наша дружина.

Як тяжко сидіти на стільці у приймальні біля столу й, зі спокутою курячи сигару, дивитися, як зцілюються порепані яблука.

— Ми допомагаємо нужденним, — сказав панотець Дюріє під час останньої зустрічі, — а не тим, хто цього заслуговує.

— Ви робите те, що робите найкраще, — сказав Гамільтон, — а не те, що найкраще зробити.

— Я зроблю все, що зможу.

— Я не можу пояснити того, що накоїв. Я не можу просити вас про допомогу.

— Годі.

— Я ніщо. Мрець. Я просто... Я навіть не...

Панотець Дюріє випростався на стільці. І я теж. Глибоким і далеким голосом Гамільтон вів далі:

— Я втратив розуміння ніжності людської плоті.

Авжеж. Сенс. Ось він. Зараз усе з'ясується. Те, що занадто довго трималося всередині, виходить назовні.

— Поясніть, — сказав панотець Дюріє.

— Ми втратили відчуття до людського тіла. Навіть до дітей. Крихтних немовлят.

Обличчя панотця Дюріє зморщилося довкола висхлої серцевини — носа. І він сказав:

— Розумію.

— Ви знаєте, де я був. У тій ситуації певні дії напрошуються самі.

— Розумію, сину.

— Ситуація була дика й неможлива.

— Немає необхідності казати це.

Гамілтон зволожив щоки рукавом і голосно шморгнув.

— Там було таке...

— Кажіть.

— Я досі хочу лікувати, панотче. Може, в такий спосіб, творячи добро...

— Пеклі?

— Я був у пеклі.

— Звичайно. Звичайно.

— Я грішив, панотче.

— У вас стривожений вигляд, сину.

На цьому Гамілтон подав усілякі наші *laissez-passer*¹, а панотець Дюріє видав йому нові документи. Перш ніж зробити це, панотець Дюріє довго й пильно вивчав їх. Вивчав кривавими

¹ Дозвіл на в'їзд і виїзд (фр.).

очима. Прощалися ми зі звичайними формальностями і компліментами щодо моєї бездоганної англійської.

Ми з Гамілтоном провели останню ніч у Римі у вельми респектабельному готелі на Віа-Гарібальді біля високих в'язничних мурів. Вони такі високі, що мимоволі починаєш замислюватися, яка ж статура у пересічного італійського злочинця. Я уявляв звіринець зі зловісними чорнозубими жирафами з тесаками і викидними ножами. У нашому номері є навіть ванна, ми там хлюпалися понад годину. Чисті груди. Чисті руки.

У нас знову змінилося ім'я. Думаю, більше змінюватися воно не буде. Спершу я навіть злякався, правду кажучи, — тепер нас звать Оділо Унфердорбен.

І чистіть задники. Наша подорож на північ зачарувувала. Ми стали естафетною паличкою у перегонах до війни.

Потягом до Болоньї (там я купив собі гірські чоботи), вантажівкою до Роверето. Звідти ми рухалися відтинками по двадцять або двадцять п'ять миль на день, завжди з провідником або супроводжувачем, від села до села, від ферми до ферми, пішки, возом, на недоладних автівках. А яка ж

мальовнича земля, що нею вели мене мої гіді, мої визволителі: будівлі ніби з кераміки, каміння мінливе, ніби свинячий холодець у м'якому диханні сутінків. Рясна трава і охайний ліс: ось тут земля має гарне волосся, густе й акуратне, а попід ним — гарний скальп, не такий, як тоді, раніше, увесь латаний і покоцаний. Земля не винна. Вона ніколи нічого поганого не робила.

Березень і лютий ми провели в Бреннері, де мешкали на трьох різних фермах. Далекі від ідеальних, умови нашого життя вирізнялися належним аскетизмом і заохочували до внутрішніх приготувань. Особисто мені бракувало товариства людей та фізичної активності (довгих походів, наприклад), але Оділо, безумовно, мав свої причини. Свої причини проводити тиждень за тижнем на сіннику і в корівнику під купою ковдр, нічого не роблячи, лише молячись і тремтячи. Ми чули виразний шепіт світанку і сутінків, гавкіт собак, але не чули відгомону війни. Падав сніг, коли ми продовжили подорож на північ. Сніжило завзято, і оскільки його чимало вже лежало на землі, багато сніжинок поверталось у небо, як білі душі. Джипом і вантажівкою ми швидко їхали на північ через містечка і міста Центральної Європи. Частина їх

лежала у руїнах і смітті, чекаючи на те, що війна все це забере. Чорні будівлі чекали, поки вогонь їх забарвить. Брудні й пом'яті люди чекали, коли по них потовчуться копита і ноги армій. Європа вирувала в ночі, як море людських тіл навколо печей у залах очікування на станціях. Скрізь, де я проходив, чоловіки давали мені золото, їхні обличчя виражали силу і насолоду.

Я знав, що все це золото священне і вкрай потрібне нашій місії. Відповідно, на фінальному етапі, на останній фермі, звідки виднілася Вісла, де ми дружно жили в теплі, гладили дітей по голові й куйовдили їм волосся, спали на смугастому матраці біля вогню, — там ми закопали золото. Вишукано і добірно лаючись, ми сховали набиті коштовностями мішечки під купою компосту за корівником. Звісно, це був символічний чин — тимчасове повернення золота в землю. Бо через п'ять днів, коли компост прибрали, ми його відкопали. Лаючись, Оділо прикликає людське лайно: з нього, як ми нині знаємо, походить увесь людський харч.

Скільки разів я питав себе: коли ж світ почне ставати зрозумілим? Наразі відповідь десь там. Вона мчить до мене пересіченою місцевістю.

5

І не треба жодних «чому»

Світ стане зрозумілим...

Зараз. Я, Оділо Унфердорбен, прибув до Аушвіцу-центрального дещо поспіхом, на мотоциклі, рясно заболочений і закаляний, відразу після того, як більшовики ганебно відступили. *Зараз.* Чи їхав зі мною якийсь таємний пасажир на задньому сидінні або в уявній колясці? Ні. Я був сам. На мені також була повна уніформа. За південною межею табору, у stodолі без даху, я зняв грубий дорожній одяг і збуджено взув чорні чоботи, вбрався в білий халат, куртку з флісовим підкладом, надів кашкет, узяв пістолет. Мотоцикл я знайшов раніше, застряглий у канаві. О, я випурхнув звідти з нестримним завзяттям і викликом... І тепер я сидів, розчепіривши ноги, на важкій машині й шпарко газував рукавицями з крагами. Навколо мене на багато миль лежав Аушвіц, немовби перевернутий Ватикан. Людське життя було розірване й пошматоване. Але я тепер був єдиним цілим, я був сплавлений задля досягнення надприродної мети.

Ваші лопатки усе ще здригалися від гуркоту артилерії росіян, тоді як вони драпали на схід. Що

вони тут зробили? Щось, що робить тварина: просто бере й іде вперед, і робить це. Я бездумно реагував. Правду кажучи, я був сам не свій. Узявся кричати (у криках звучали біль і лють). І на кого? На ці вішаки, скрипкові смички, на ці ейчі, знаки питання, повзучі дабл'ю, розсортовані як низькопробні матюки? Я крокував; крокував і кричав; через міст, через усі залізничні колії до березового гаю — до місця, яке я потім називатиму Біркенау. Після короткого і скаженого відпочинку в картопле-сховищі я зайшов до жіночого шпиталю з твердим наміром влаштувати перевірку. Виявилось, що це було необачно. Тепер я це розумію (то налінула нетяма: з чого б почати?). Моя поява лише поглибила остовпіння кількох санітарів, не кажучи вже про пацієнок, які лежали по двоє-троє на маті, — такі малі, ще дівчатка. А щури завбільшки з котів! Я був уражений, з якою силою з мене вилітала німецька мова, — ніби в мені тамувався тисячолітній гнів. В умивальні ще одне незабутнє видовище: марки і пфеніги — хороша валюта — приклеєні до стіни людським лайном. Якась помилка. Помилка. Що все це означає? Лайно, скрізь лайно. Навіть вертаючи через відділення, повз виразку і набряк легень, повз сновію і сномовця, я відчував під

чорними чоботами голодне жвакання лайна. І зовні — скрізь. Ця речовина, людська речовина, в нормальні часи (і в цивілізованих місцях) зі смаком упакована в труби і колектори, під землю, подалі від очей, — ця речовина вирвалася з берегів, вихлюпнулася назовні, на підлогу, на стіни, на стелю життя. Природно, я не відразу виявив у цьому логіку і справедливість. І не відразу побачив, що тепер, коли людське лайно вийшло на поверхню, у нас є шанс з'ясувати, на що воно здатне.

У перший ранок мені подали примітивний сніданок в офіцерській їдальні. Я був цілком спокійний, хоча не міг ні їсти, ні пити. Разом із сиром і шинкою — не мого виготовлення — мені принесли зельтерську з льодом. Крім мене там був ще один офіцер. Я хотів повправлятися в німецькій, але ми не розмовляли. Він тримав філіжанку кави по-жіночому, обхопивши її померзлими долонями: чутно було, як порцеляна вицокує азбуку Морзе об його зуби. Кілька разів він із безтурботним виглядом підводився та йшов до туалету, а повертався стрімголов, незграбно смикаючи ремінь. Це було, як я незабаром виявив, щось на зразок акліматизації. Перші кілька тижнів я сам майже не злізав з унітазу.

У моїй надзвичайно тихій кімнатці на підлозі біля ліжка лежить витертий помаранчевий килимок із ванної. Щоб приємно було моїм трохи вологим німецьким ногам, коли я лягаю. Щоб приємно було моїм трохи вологим німецьким ногам, коли я встаю.

На другому тижні табір почав заповнюватися. Спершу помалу, потім цілими юрбами. За всім цим я спостерігав у вічко під верстаком на покинутому складі біля березового гаю, укутавшись у ковдру, з пляшкою кминної горілки і чотками, які перебирав, як рахівницю, рахуючи прибульців. Я згадав, що бачив деякі з цих колон, коли їхав на північ через східну Чехословаччину, у Віткові та Остраві. Здоровий моціон і бадьорлива температура явно пішли цим людям на користь, хоча загалом їхній стан після прибуття сюди залишав бажати кращого. *І їх було ще недостатньо.* Наче уві сні, допікала проблема масштабу, незрозумілої нерівності. Прибуваючи сотнями й тисячами, ці заброди не могли заповнити розірваний усесвіт концтабору. Вкрай потрібне було інше джерело, нові працездатні люди... Зима наполовину скінчилася, коли я наважився вийти зі своєї схованки (там стояв і мій

мотоцикл, який я постійно гарячково перевіряв). Тепер в клубній кімнаті пожвавішало, постійно прибували нові люди. Здавалося дивним... хоча ні, здавалося нормальним, що ми автоматично маємо знати один одного: ми зібралися тут задля надприродної мети. Я шкварив по-німецьки, ніби уві сні, ніби геніальний робот, якого ви ввімкнули, відійшли — і милується, як він виконує важку роботу. Мужність прибувала разом із підрозділами в уніформі, а також особлива відвага, потрібна для розв'язання поставленого завдання. Які гарні чоловіки. Кремезні, могутні шиї. До кінця другого тижня будівля клубу стала сценою настирливих пісень і гучного реготу. Яюсь пізно ввечері, перечепившись на порозі й переступивши через колегу, я вийшов у сльоту, а там усі туалети зайняті, тож я присів, зіперся щокою об холодні дошки і, вдивляючись крізь смердючі тіні Аушвіцу, побачив, що найближчі руїни димлять дужче і навіть почали горіти. У повітрі відчувався новий запах. Солодкий дух.

Нам потрібна була магія, аби збагнути значення всього, що оточувало нас і не піддавалося звичайному поясненню, потрібний був хтось богоподібний, той, хто зміг би перевернути світ. І в слушний час він з'явився... Невисокий, пересічної статури, довершено

гарний, справжній, із самовдоволеним поглядом, елегантний — стримано елегантний у своєму атлетизмі, ще й лікар. Так, простий лікар. І його приїзд, скажу вам, запам'ятався. З березового гаю вилетів білий «мерседес-бенц», з якого вискочив він у шинелі й кинувся через двір, віддаючи накази. Я знав його ім'я і, визираючи зі свого складського барака, де сидів зі шнапсом і туалетним папером, промовив: «Дядько Пепі». Сміття й руїни зайнялися, а він стояв, руки в боки, і дивився, як у диму постає його сила. Я поволі відвернувся і відчув навальний рух живої матерії. Коли я з криком знову припав до вічка, диму вже не було, — залишався будинок, досконалий, аж до ірисів і низької загорожі обабіч доріжки, перед якою стояв Дядько Пепі, піднявши зігнуту руку. Над дверима була велика вивіска: BRAUSEBAD. «Душова», — прошепотів я з побожним зітханням. Але Дядько Пепі вже рушив далі. Того ранку, лежачи на помості складського барака й клацаючи в передчутті зубами, я почув іще п'ять вибухів. Швидкість і злиття усмоктували ударну хвилю. Наступного дня ми були готові до роботи.

Що впевнює мене в тому, що це правильно? А все решта — було неправильно? Авжеж не моє есте-

тичне чуття. Я не скажу, що Аушвіц-Біркенау-Монівіц тішили око. Або слух, або нюх, або смак, або дотик. Серед моїх колег існувало загальне, але несистемне прагнення більшої елегантності. Я розумію це слово і притягальну силу елегантності. Та не за елегантність полюбив я вечірнє небо, пекельну черлінь і згромадження душ. Творити легко. І бридко. *Hier ist kein Warum*. Тут немає «чому». Тут немає «коли», «як», «куди». Наша надприродна мета? Вимріяти расу. Робити людей із погоди. З грому і блискавки. Газом, електрикою, лайном, вогнем.

Я або лікар такого самого рангу були присутні на кожному етапі процедури. Нікому не треба знати, чому печі такі потворні, настільки потворні. Трагічно масивна комаха з іржі заввишки вісім футів. Хто захотів би куховарити на такій печі? Шків, поршні, ґратки, вентиляційні отвори були органами цієї машини... Ще мертві пацієнти діставалися з неї на своєрідних ношах. Повітря тужавіло і корчилося від магнетичного жару творіння. Звідти — до камери, де тіла складали акуратно і, на мій погляд, усупереч очікуванням: немовлята й діти на споді, потім жінки й люди похилого віку, потім чоловіки. Я був переконаний, що краще — навпаки, бо малюки ж покалічаться під вагою голих тіл. Проте й так

усе виходило. Іноді обличчя мені брижили вищирта насуплені брови, але я й далі стежив за процесом крізь оглядове вічко. Зазвичай доводилося довго чекати, поки невидимий газ заповнить приміщення через ґратки вентилятора. Мертві були такі мертві на вигляд. У мертвих тіл є своя мрецька мова. Власне, нічого не мовиться. Я завжди відчував велике полегшення, коли з'являлися перші прояви руху. Потім знову було потворно. З обох боків життя ми голі, кричимо і корчимося. І в обох випадках лікар спостерігає. Це я, Оділо Унфердорбен, особисто виймав капсули «Циклона-Б» і передавав їх фармацевтові у білому халаті. Далі на черзі головний вхід Душової, випускні отвори з насадками якого (як і нумеровані місця, гардеробні номерки, таблички шістьма або сімома мовами) призначалися для розради, а не для санобробки; відтак садова стежка.

Одяг, окуляри, волосся, корсети тощо — усе це наступний етап. Зрозуміло, щоб запобігти зайвим стражданням, стоматологічні роботи виконували ще неживим пацієнтам. Цим переймалися капо¹, грубо, але ефективно, за допомогою ножів, стамесок,

¹ Капо (італ. *il capo* — голова) — привілейований прошарок в'язнів у концентраційних таборах, що здійснював безпосередній, низовий контроль за повсякденним життям інших.

усього, що було наповнені. Більшість золота, яке ми використовували, надходила, звісно, безпосередньо з Райхсбанку. Але всі наявні німці, навіть бідні, охоче ділилися своїми запасами, а я давав більше за всіх офіцерів, за винятком самого Дядька Пепі. Я знав, що моє золото має священну силу. Усі ці роки я накопичував і плекав його — євреям на зуби. Переважну більшість одягу жертвувало Управління молоді Райху. Волосся для євреїв люб'язно надавала «Фільцфабрик А. Г.» з Рота під Нюрнбергом. Повні товарняки волосся. Вагон за вагоном.

Зараз хочу висловити одне з кількох можливих зауваг чи застережень. У Душовій пацієнти надягали на себе наданий одяг, що рідко був дуже чистим, але принаймні завжди був за розміром. У тутешніх охоронців є звичка зачіпати жінок. Іноді, природно, щоб подарувати самоцвіт, каблучку, коштовну дрібничку. Але буває і просто так. Гадаю, вони роблять це з добрими намірами. І дуже вже по-німецькому — грайливо, із сяючими обличчями. Стосується це лише сердитих жінок. І жінки зазвичай заспокоюються. Один тільки доторк, і вони вже йдуть далі, скам'янілі й загальмовані, як усі інші. (Одні скиглять. Інші дивляться на нас із неймовірним презирством. Але я розумію їхній стан. Я співчутливий

і розумію такі речі.) Зачіпання жінок — імовірно, символічний чин. Життя і кохання мають тривати. Життя і кохання мають тривати, наполегливо і лунко: адже нам ні про що інше не йдеться. Однак є й домішка жорстокості, навмисної жорстокості, немов процес творіння розбещує...

Не хочу торкатися дівочих тіл. Добре відомо, що я такі чіпляння не схвалюю. І дивитися на них не хочу. Лисі дівчата з величезними очима. Щойно створені, ще мокрі від акту творіння. Мене це трохи турбує: така перебірливість недоречна. Делікатність ситуації, присутність їхніх батьків, дідусів і бабусь тощо (як у кепському еротичному сні) навряд чи пояснює недостатню зорову стимуляцію — з дівчатами в офіцерському борделі я спалахую як стій. Ні, гадаю, це якимось пов'язано з моєю дружиною.

Більшість жінок, дітей і людей похилого віку ми обробляли газом і вогнем. У чоловіків, як належить, свій шлях до одужання. «Arbeit Macht Frei»¹ — написано на брамі, грубувато і промовисто. Для свого звільнення чоловіки працюють. Ось вони йдуть в осінніх сутінках — чоловіки-пацієнти в легких

¹ Праця робить вільним (нім.).

піжамах, — грає оркестр. Вони крокують у дерев'яному взутті, лавами по п'ять душ. Погляньте, що вони виробляють головами. Відкидають їх назад — обличчям до неба. Я спробував так. Пробую, але не виходить. У мене на потилиці такий нарід плоті, якого у них іще немає. Чоловіки приходять сюди страшенно худими. До них ніяк стетоскоп прикласти. Лійкуватий його кінець упирається в ребра. Серце б'ється десь далеко.

Он вони йдуть на роботу, задерши голови. Спершу мене це спантеличувало, але тепер я розумію, нащо вони так шию тягнуть. Вони видивляються душі матерів і батьків, дружин і дітей, що пурхають у небі, чекаючи на повернення тіл і возз'єднання сім'ї... У небі над Віслою повно зірок. Тепер я бачу їх. Очам більше не боляче.

Сімейне возз'єднання та компоновання шлюбів, що називають *сортуванням в'язнів*, повсякчас ставали головною увагою життя концтабору. Відомо, що тріумф Аушвіцу полягав насамперед в організації: ми знайшли у серці людини сховок священного полум'я і побудували до нього автобан. Але як пояснити божественну синхронність сортування? Саме тоді, коли слабких, молодих і старих доправляли з Душової до залізничної станції — у чудовому

стані, — у сімейних чоловіків завершувався призначений термін трудової повинності, і вони наважувалися вийти вперед із шеренги під час сортування, кличучи родичів, трохи скуйовджені, але сильні й стрункі завдяки режиму важкої праці й суворої дієти. Ми були вправними сватами і не знали невдач; досягти приголомшливого успіху на сортуванні було так легко, як з гори збігти. Коли сім'ї об'єднувалися, родичі простягали руки й линули поглядами одне до одного, і ми їм цього не забороняли. Ми проводжали їх у чорну ніч тостами. А один охоронець, що ледь стояв на ногах, грав на акордеоні. Зрештою, ми всі жлуктили по-чорному. Парубоча вечірка на сортуванні, і ось капо, наче бояри, кидають пацієнта до воза, рясно загідженого лайном і мотлохом, виряджаючи в дорогу додому.

Слід визнати, що світ Аушвіцу був у край копроцентричним. Він був створений із лайна. У перші місяці мені довелося боротися зі своєю відразою, доки я не досягнув фундаментальну дивину користування благами. Просвітлення зійшло на мене того дня, коли я побачив, як у відходку на поверхню вплив старий єврей, як він борсався й боровся за життя, — його з тріумфом витягли звідти охоронці, причому одяг його очистився в цьому багні.

Потім вони повернули йому бороду. Гадаю, мені корисно було поспостерігати за роботою *шайсекоманди*¹. Їхнім завданням було вивантажувати вміст вагонеток до вигрібних ям, але не відрами або черпаками, а заступами. Власне, чимало трудових програм у таборі були відверто непродуктивними. Але вони не були й деструктивними. Закидайте ту яму. Викопайте її знову. Посуньте це. Тепер відсуньте. Бо головне — терапія. Шайсекоманду комплектували з найосвіченіших пацієнтів: учених, рабинів, письменників, філософів. Працюючи, вони виконували арії, насвистували уривки з симфоній, читали вірші, розмовляли про Гайне, Шиллера й Гете... Коли ми п'ємо в офіцерському клубі (а робимо це більшість часу), не втомно згадуючи і прикликаючи лайно, то іноді називаємо Аушвіц *Anus Mundi*, тобто анусом світу. Важко було б вдаліше віддати йому належне.

Є й інші яскраві зразки табірної аргі. Головну пічну кімнату називають *райською*, головний вхід до неї — *дорогою до раю*. Камеру і Душову саркастично звать *центральним шпиталем*. Наряд на чергування в будь-яку пору року зветься у нас

¹ Від нім. *Scheisse* — лайно.

Sommerfrische — літнім відпочинком, тобто йдеться про вічний спочинок від неадекватної дійсності. Замість *ніколи* кажемо *завтра вранці*, так само як іспанці кажуть *mañana*. Найхудіших пацієнтів, у яких на обличчі видно лише очні западини, звемо *Musselmänner*, але це не іронічне *musclemen* (богатыр), як я спершу гадав. Ні. Кутастість стегон і плечей нагадує *мусульман* — мусульман під час молитви. Звісно, вони не мусульмани. Вони євреї. Але ми навернули їх! Коли ж відбудеться навернення євреїв? Завтра вранці. Чутки і поголос, які часто перезбуджують пацієнтів-чоловіків, ми ласкаво називаємо *лихослів'ям*.

Hier ist kein Warum... На жаль, моя німецька не вдосконалюється. Я можу розмовляти й нібито розумію сказане, отримую та віддаю накази, але більше у мене не виходить. Німецьку я опанував не краще, ніж португальську. Гадаю, я перепрацював, вивчаючи розмовну англійську. Це моя хиба. Смішна ця німецька мова. Почати з того, що нею всі тільки кричать. А ці довжелезні слова — буквализм, накопичення елементів, як конструктор. Німецька звучить агресивно, бо кожне речення починається з дієслова. А перша особа однини: *Ich*. «Іхь». Не вельми обнадійливо, еге ж? *Я* звучить шляхетно

і бадьоро. *Je* — відчувається деяка сила та інтимність. *Ео* — теж нормально. *Уо* — хай буде. Йо! Але *Ich*? Так вигукує маля, коли бачить власні... Може, у тому й річ. Певно, все з'ясується, коли моя німецька покращає. Коли? Знаю. *Завтра вранці!*

В офіцерському борделі, розташованому, відповідно, у далекому кутку Експериментального блоку (там вікна увесь час закриті віконницями або забиті дошками), я змінив еротичні звички. Не стало колишньої ретельності. А також уваги до деталей, чим зазвичай вирізнялися мої стосунки зі слабкою статтю. Можливо, причина в усвідомленні того, що я — одружений чоловік (колеги часто жартома мені про це нагадують), або я прилаштовуюсь до етосу концтабору, а може, просто обридли жіночі обличчя, але тепер мої любовні атаки — такі раптові, покvapні, безпорадні й безнадійні — спрямовані лише на джерело універсальної підтримки і здійснення бажань. Голомозі повії нам не платять. Ми не питаємо чому. Адже тут немає «чому».

Ще одне поширене концтабірне слівце застосується в різних формах: воно вимовляється «смiстiг» (*smistig*), але стосується двох німецьких іменників — *Schmutzstück* і *Schmuckstück* —

«сміття» і «коштовність». За іронією *smistig* означає «дійшлий», «довершений», «закінчений».

Я почав листуватися зі своєю дружиною, яку звать Герта. Листи Герти приходять не з вогню (*das Feuer*), а зі сміття (*der Plunder*). Написано їх німецькою. Мої листи до Герти приносить мені слуга. Тут, у тиші кімнати, ночами я їх старанно витираю. І залишаються гарні білі аркуші. Але нащо вони мені? Мої листи теж написані німецькою, хоча є уривки англійською у грайливо-повчальному тоні. Гадаю, розумно, що ми з Гертою пізнаємо таким чином одне одного. Ми — друзі за листуванням.

Здається, у дружини зародилися сумніви щодо нашої роботи тут.

Треба буде це непорозуміння владнати. А тут іще проблема з дитиною (*das Baby*). «Люба, моя єдина, моє все, будуть іще інші діти, — пишу я трохи плутано. — Буде купа малюків». Мені щось не дуже подобається, як це звучить. Це немовля — *das Baby* — немовля-бомба? Немовля, що має таку владу над батьками? Не думаю. Наша дитина (яку звать Єва) має величезну силу як *предмет обговорення*. Але це не та фізична сила, яка дає немовляті-

бомбі владу над батьками і рештою присутніх у чорній кімнаті — близько тридцяти душ.

Та світлина, яку я знайшов у монастирському саду в Римі, — я виймаю і дивлюся на неї. Вночі мої очі повні сліз. Удень я поринаю в роботу. Не знаю, чи закінчатся колись жертви, яких від мене вимагають.

Дядько Пепі був скрізь. Саме про цю його якість говорили найчастіше. Наприклад: «Схоже, що він скрізь», або просто: «Дядько Пепі скрізь». Повсюдність була однією з тих якостей, що переносили його в царину надлюдського. А ще він був фантастично чистий для Аушвіцу. У його присутності (а він був скрізь) я відчував подряпини і порізи на своєму нудотному підборідді, коротке, але неслухняне волосся, обвислу форму, чорні чоботи без блиску. Обличчя в нього по-котячому хитре, розширене до скронь, і блимав він по-котячому неквапно. На сортуванні він мав відверто привабливий вигляд, коли рухався, як низка елегантних рішень. Здавалося, він тільки вдає людську істоту. При всій своїй самоізоляції Дядько Пепі виявляв великодушну поступливість і до того ж був надзвичайно колегіальним — ну, не з такими молодиками, як я, певна річ, а з такими старшими медиками, як Тіло і Віртц.

Однак я мав привілей більш-менш регулярно асистувати Дядькові Пепі в Кімнаті № 1 у Блоці № 20, а потім навіть і в Блоці № 10.

У Кімнаті 1 я впізнав кімнату зі своїх снів. Рожевий гумовий фартух на гачку, миски й термоси з інструментами, скривавлена вата, шприц на пів пінти з голкою завдовжки один фут. «Ось та сама кімната, — подумав я, — у якій похмуро ухвалюватиметься якесь фатальне рішення». Але сни грайливі, вони любляють подразнити, поглузувати з істини... Пацієнтів, що вже подавали ознаки життя, доправляли одного за одним зі штабеля у приміщенні поряд і фіксували на стільці в Кімнаті 1, що мала саме такий вигляд, який і повинен бути в лабораторії Інституту гігієни, — світ скляночок і пляшечок. Шприц застосовували внутрішньовенно і внутрішньосерцево. Дядько Пепі віддавав перевагу другому варіанту як ефективнішому й гуманнішому. Ми працювали і так, і сяк. Серце: пацієнтові зав'язують очі рушником, до рота, щоб заглушити крики, засовують його власний правий кулак, голка вводиться у помітне заглиблення під п'ятим ребром. Внутрішньовенно: передпліччя пацієнта на допоміжному столику, гумовий джгут, чітка вена, голка, легкий мазок спиртом. Іноді

Дядькові Пепі доводилося приводити їх до тямі кількома ляпасами. Трупи були рожеві із синцями. Смерть мала рожевий колір із відтінком жовтизни; вона містилася у скляному циліндрі з наліпкою «Фенол». Після дня такої роботи ви виповзаєте в білому халаті й чорних чоботах, зі знайомим головним болем, глибоко затагуючись сигарою, а сніданок грудкою підступає до горла, і небо на сході нагадує фенол.

Він вів. Ми йшли за ним. Робота з фенолом стала звичною. Ми займалися цим увесь час. Лише згодом, у Блоці № 10, я побачив, на що здатний Дядько Пепі.

Уперше моя дружина Герта приїхала до Аушвіцу навесні 1944 року — трохи невдало, бо ми тоді неймовірними темпами опрацьовували угорських євреїв, по десять тисяч за день. Невдало, бо я чергував на сортуванні практично щоночі, а сама робота була знеособлена: сортування відбувалося через гучномовець (оскільки великий потік людей), тож я тільки те й робив, що стояв там, пив і кричав разом із колегами, позбавляючи Герту тієї безроздільної уваги, якої жадає кожна молода дружина... Стривайте. Ану ж я розповім про це по-іншому.

Усе було готове до її приїзду. Дбайливий, як завше, лікар Віртц надав нам частину свого житла — гарне помешкання (з окремою кухнею і ванною), за мереживними фіранками якого височіла біла огорожа. За огорожею, куди зір не досягає, — печальна какофонія концтабору... З лікарем Віртцом живуть зараз дружина і троє дітей. Я сподівався, що Герта зможе трохи бавитися з малятами Віртцами. Хоча це могло зачепити чутливу струну... Сидячи на канапі, я тихо плакав; гадаю, мені хотілося, щоб Аушвіц виглядав привабливіше, ніж тепер, у безвітряну спеку з нашестям мух, що поривалися до мочарів. Почувши, що під'їздить штабна автівка, я вийшов до світло-брунатного палісадника. На що я чекав? Либонь, на звичну ніяковість. Докори, звинувачення, засмучення або ще й безсилі удари слабкими кулачками. Акт кохання у першу ж ніч хоч трохи цьому зарадить. Або, краще, в другу. Так воно зазвичай починається. Але на правдиві заяви я не чекав. Правда захопила мене зненацька. Було б знати наперед. Власне, в Аушвіці світ влаштований по-іншому. У ньому є сенс.

Водій сентиментально поглядав, як вона вихопилася з автівки й подалася по стежині. Потім повер-

нулася до мене обличчям. Нічого спільного зі світ-
линою, на якій була дівчина з чистим обличчям.

— Ти для мене чужий, — сказала вона. *Fremder* — чужий.

— Прошу, — звернувся я. — Прошу, люба. *Bitte. Liebling.*

— Я тебе не знаю, — сказала вона. *Ich kenne dich nicht.*

Герта не підводила голови, коли я допомагав їй зняти пальто. І щось огорнуло мене, щось цілком за моїми розмірами, як костюм або форма поверх мого одягу, щось підшите журбою.

Її сором'язливість виявилася непохитною. Ми тихо, буквально безмовно, пообідали флюїдальними ковбасками. Герта незграбно поводитися з важкими столовими приборами і шведським сервізом. Коли слуги пішли, вона пересіла на канапу і втупилася у приємний килим. Я підсів до неї. Її не зачепили мої легковажні, але скуті залицяння, потрібні слова не знаходилися. Мені теж було не дуже добре. І що ближче до ранку, то гірше. А потім геть погано, після судовних відвідин маленької, але лунної ванни, де панували протяги із запахом горілого. Роздратований, я вклався до ліжка, навіть

не роздягаючись. Прокинувся близько четвертої ранку, взутий, а вона лежала поруч, похована у свою вовняну нічну сорочку, і відразливо шепотіла: «*Nein. Nie. Nie*». Ніколи. Ніколи. Вона не лагіднішала ні від пестошів, ні від любощів, ні від невинних жартів. Я вибрався з ліжка — геп! — а тоді підвівся з підлоги. Герта вже спала. Пригадую, я подумав, яке біле, холодне й спокійне в неї обличчя, позбавлене думок і почуттів, і, погойдуючись, подався сортувати.

Наше підприємство мало справу з людьми, але й тваринне царство відіграло свою роль у новому світовому порядку. Мули й бики тупо, без тваринних пересудів, тягли з місць поховання повні візки з трупами. Корови й далі паслися, немов заявляючи байдуже: «Усе гаразд. Без коментарів», — ніби нема дива у викликанні з неба над річкою соннів людей. А ще ми тримали кроликів, як людей, — імпровізували з розпачливою пишнотою. Працівники віддавали підкладки своїх шинелей, аби у звіряток було хутро. А ще, певна річ, були собаки, боксери: приплющені морди, коротка шерсть, прикрашена повсюдними свастиками — на пошану євреїв, яких вони вилікували своїми зубами, клацанням щелеп і гарчанням.

У клубі казали — здається, я правильно зрозумів, — що євреї пішли від мавп (від *Menschenaffen*), як і слов'яни та інші. А от німці збереглися в льодах на загубленому континенті Атлантида з давніх давен. Приємно це знати. Цим переймався відділ метеорології в *Ahnenerbe*. Офіційно вони розробляють довготермінові прогнози погоди, а насправді — прагнуть раз і назавжди довести теорію про космічний лід.

Це щось ніби знайоме. Атлантида... близнюки і карлики. *Ahnenerbe* — підрозділ *Schutzstaffel*. *Schutzstaffel* — Сили оборони. *Ahnenerbe* — Спадщина предків. Саме звідти Дядько Пепі отримує черепи й кістки.

Мені, звісно, знайомі жіночі хитрощі. Але я був розчарований, я був у край розчарований, коли друга ніч із Гертою пройшла не краще, ніж перша. Власне, нічим вона не відрізнялася. Невже ніщо не розтопить лід — космічний лід шлюбу? Спочатку ідея поступового зближення здавалася привабливою. Але тепер уже точно, думав я собі, у третю й останню ніч, коли ми мали бути наодинці...

Нічна сорочка Герти як дитяча. Вона оздоблена джинами та ельфами. Я благав тих ельфів та джнів. У шалі всю ніч благав їх у ліжку: о повелителі

нічного одра... Бували періоди, на самому початку, коли я заспокоювався і ми могли побалакати. Вона зі слізьми розповідала про *das Baby*, а немовля — тема небезпечна. У мене також склалося стійке враження, що Герта не схвалює мою роботу. Гнівним шепотом вона шпетила мене, хоча я ні слова не розумів. Навіть у темряві її обличчя здавалося потворним. Чому я не можу відповісти?

Наступного дня вона поїхала, і ввечері я повернувся на сортування. Удаючи купідона. Досі не знаю, яка на вигляд моя власна дружина. Вона ні разу не подивилася мені в очі. Ні разу. І я їй в очі не дивився. Усе налагодиться. З часом вона передумає. Може, хтось розповів їй, що я коїв із голомозими повіями?

Знову на сортування під прожекторами, стрілами дощу і верещанням божевільного гучномовця *links*¹ і *rechts*²: батьки, матері, діти, старі, наче розвіяне вітром листя. *Die... die Auseinandergeschriebenen*³. І мене навідала думка, через яку моє тіло здригнулося від сорому. Бо потяги нескінченні й пекельні, а вітер схожий на повів смерті, і тому що

¹ Ліворуч (нім.).

² Праворуч (нім.).

³ Написане окремо (нім.).

життя — це життя (а кохання — кохання), але ніхто не сказав, що має бути легко.

Я подумав: дехто вважає це нормальним.

Тепер, коли війна налагодилась і відчутно скоротився обсяг робіт, після звітяг 1944 року й на тлі загального зростання впевненості та добробуту ваш табірний лікар був приємно здивований, що з'явився час для хобі. Радянських троглодитів відкинуто у їхні замерзлі вирви: табірний лікар поправляє монокль і дістає свій найбільш пошарпаний посібник. Чи бінокль і розкладний стілець. Будь-що. Залежно від того, що вам до вподоби. Зима була холодна, але прийшла осінь — стерня на полях тощо. Манірна Вісла. Ніколи раніше я не бачив такого нашестя вошей. Деякі пацієнти мають такий вигляд, ніби в Душовій їх маком посипали. Доброго ранку, *Scheissminister!*¹ В одному зі своїх незбагнених листів Герта дійшла до того, що засумнівалася в *законності* нашої роботи. Гаразд. Зараз подумаю... Ну, може, пара «сірих зон» є. Блок № 11, Чорна стіна, заходи Політвідділу — їх жваво обговорюють. Ну і, звісно, йде поговор, коли пацієнт «діє на власний розсуд», наприклад,

¹ Міністр лайна (німецький концтабірний сленг).

у ситуації з огорожею під напругою. Нам такі моменти не до вподоби... Я відомий своєю тихою відданістю. Інші лікарі зникають на кілька тижнів поспіль, але мені в літньому повітрі концтабору не треба *Sommerfrische*¹. Я люблю сонячне тепло на обличчі, це правда. Зі своєю новою лабораторією Дядько Пепі перевершив самого себе: мармуровий стіл, нікельовані крани, поплямлені кров'ю порцелянові раковини. Герту можна назвати провінціалкою. Ви, звісно, знаєте, що вона не голить ноги? Слово честі. Щодо гоління під пахвами можна сперечатись, але ж ноги — безумовно! — ноги... У новій лабораторії він може склепати людину з будь-чого. На письмовому столі в нього повна коробка очей. Нерідко можна побачити, як він виходить з темної кімнати, тримаючи людську голову, частково загорнуту в стару газету, — поза сумнівом, тепер Рим належить нам. Ну, а потім можна було побачити, скажімо, п'ятнадцятирічного поляка, який зісковзував зі столу, протирав очі й поволі швендяв назад на роботу в супроводі чергового офіцера, який із розумінням посміхався. Упродовж багатьох годин ми разом із Дядьком Пепі міряли близнюків: міряли, міряли, міряли. Навіть

¹ Літній відпочинок (нім.).

худі, як скіпка, пацієнти випинали груди під час медичного обстеження в останньому блоці праворуч: лише п'ятнадцять хвилин тому вони плазом лежали на підлозі в *Inhalationsraum*¹. Було б злочином... було б злочином змарнувати можливості, які Аушвіц надає для подальшого розвитку... Пригадую Дядька Пепі за кермом «мерседес-бенца» того дня, коли відкрився табір для циган: він особисто возив дітей із «центрального шпиталю». Циганський табір, рожеві гвоздики, брудна краса. «Дядько Пепі! Дядько Пепі!» — плакали діти. Коли це було? Коли ми опрацьовували циганський табір? До чеського сімейного табору? Так. Дуже давно. Герта знову приїжджала. Її другий візит не можна назвати цілком вдалим, хоча стосунки наші стали набагато ближчими і ми разом поплакали за немовлям. Щодо так званих експериментальних операцій Дядька Пепі: відсоток успішних операцій у нього досягав (цілком можливо, що й досягнув) 100%. Неймовірно тяжке запалення очного яблука виліковувалося лише однією ін'єкцією. Незліченні яєчка і яєчники імплантувалися без жодного шва. Жінки, що виходили з його лабораторії, мали на двадцять років молодший вигляд. Ми з Гертою

¹ Інгаляційна кімната (нім.).

можемо мати ще одне немовля. Якби я вмивався слізьми до і після, вона дозволила б мені зробити це чи хоча б спробувати, але я імпотент і навіть до повій більше не ходжу. Зовсім незугарний. Геть безпорадний. Тут скрізь солодкуватий запах, солодкуватий запах і засліплені євреї. Дядько Пепі примудряється не залишати шрамів. Знаєте, тут насправді не скрізь тихомирність і світло, зовсім ні. *Деякі пацієнти були лікарями.* І вони хутко беруться за старе. Я — у перших лавах боротьби із цією гидотою. Немовля незабаром буде тут, і я хвилююся. Дядько Пепі має рацію: мені потрібна відпустка. Але поїздка до Берліна на похорон виявилася, дякувати богам, короткою: пам'ятаю лише бруківку вулиць у мряку, вогні крамниць, схожі на лампи старого радіоприймача, промоклий цвинтар, проблеми зі шкірою та вагою в молодого священника, батьків Герти, її жахливе обличчя. Я кожному повторюю, що йде війна. Ми на передовій. Із чим воюємо? З фенолом? Після повернення з Берліна у світлому й просторому концтаборі на мене чекала телеграма. Дитина дуже слабка, і лікарі зробили все, що могли. Труна була 15 × 20 дюймів¹. Я веду війну з фенолом, причому невдячну.

¹ Приблизно 30 × 50 сантиметрів.

Ніхто не дякує. У мене з'явилися респіраторні ускладнення — можливо, астма від стресу, — особливо коли кричу. Мені доводиться кричати. Ями заповнені вщерть. У Душовій, коли вартові зачіпають молоденьких дівчат, я щоразу висловлюю протест, а вони вдають, ніби грають на скрипці. Вони гадають, що, узявши на себе роль чоловіка й батька, я став сентиментальним святенником. Звісно ж, я сумую без моєї Євоньки, проте нинішня ситуація не показова. Я кинув ходити до борделю, але тепер принаймні знаю, навіщо ходив туди — по вдячність. Пацієнти-лікарі геть пустилися берега. З якогось дива вони особливо завзято втручаються в роботу з дітьми: як це безглуздо й огидно, якщо взяти до уваги, що діти, врешті-решт, тут довго не затримуються. Я переймаюся «цим» не заради вдячності. Ні. Якщо хочете знати *чому*, то я роблю «це» з любові до людського тіла й усього живого. Ми вже не тільки з фенолом боремося. У цьому розумінні фронт розширився. Це війна зі смертю, яка нині набуває різних форм. Разом із фенолом нам доводиться викачувати ціанову кислоту та евіпан-натрій. Час підганяє. Ми втратили дві Душові. Мені щемно, бо фінал близький, а ще лишилися душі, котрі, як літаки, чекаючи своєї черги, зневірено кружляють у небесах. Слід відзначити деякі

винятки: старий прикладався до моїх чорних чоботів і цілував їх, дівчинка чіплялася за мене, коли я тримав її для Дядька Пепі. Але жодного разу я не запопав того, що можна було б назвати тверезою і доречною подякою. О, я не нарікаю. Але було б приємно. Дядько Пепі, який іноді дякував мені, щез кілька місяців тому, покинувши мене напризволяще. Я любив того чоловіка. Крім ціанової кислоти та евіпану-натрію, я нині виокремлюю бензол, бензин, гас і повітря. Так, повітря! Люди хочуть жити. До смерті хочуть жити. Двадцять кубічних сантиметрів повітря — двадцять кубічних сантиметрів порожнечі — вирішують усе. Тож ніхто не дякує мені, коли я, озброївшись шприцом розміром із тромбон і твердо ставши ногою на груди пацієнтові, продовжую воювати з повітрям і порожнечею.

6

Помножте нуль на нуль,
і одержите той самий нуль

Отже, як ви це поясните?

Відповідь: ви не зможете. Авжеж ні.

І ось настає момент, коли слід сказати «досить», принаймні визначити межу жертвам. Бог знає, що

я не святий. Я тут не для того, щоб жити заради інших. І далі роблячи свій внесок, я справді відчував, що час подбати про власну особу.

Я працював у концтаборі із завзятою енергійністю, намагаючись виконувати обов'язки сімейного чоловіка, з емоціями. Емоції були новиною в моєму житті. Від'їзд з Аушвіцу я сприймаю як болісне висмикування. Я тоді не думав, що колись позбавлюся страждань останніх днів і особливо останніх годин. Але коли я рушив до Берліна, усе минулося швидше за малярію і витіснилося новими емоціями, появою безлічі відчуттів, зокрема не без елементів болю. Це, либонь, через молодість. То був 1942 рік. Мені двадцять п'ять років... Потяг на Берлін, до речі, виявився не просто швидким, а експресом. Аушвіц-центральний — не якийсь полустанок. То була найбільша станція з усіх, які мені випадало бачити, — вона обслуговувала всю Європу. Одну з останніх наших партій скерували до Парижа: спецпотяг № 767, до Бурже-Дрансі. Аушвіц залишався таємницею. Він займав 14 тисяч акрів і був невидимим. Він був і не був. Він був десь. Як його знайти?

Герта геть змінилася. Мою дружину мов підмінили. Вагітна все-таки — величезна, промениста —

і всіляко мені догоджає. Хтозна, чим я заслужив на таку радикальну переміну. Наше німецьке немовля — достоту більше від самої матері. Герта — лише мотузка на пакунку, в якому спить немовля. Тим часом ми живемо в її батьків у зручному будиночку в південному передмісті Берліна. Майже весь наш час займають меланхолійні роздуми про те, як назвати маля. Спершу хотіли Євою або Дітером, але тепер зупинилися на Бригітті або Едуарді. З любов'ю і завзяттям Герта роздирає одяг для маляти. А ми з тестем щодня сидимо годину-дві в садовому будиночку, розбираємо дитяче ліжко і стільчик для годування. Наша кімната, кімната Герти, у такий самий спосіб приготована для її дитинства. Феї зі шпалер, усміхаючись, дивляться на шлюбне ліжко — радше односпальний тапчан. Його молочний запах огортає Герту, її неймовірні нові груди, яйцюватий живіт. Між нами — немовля. Зручніше, коли Герта лягає на бік, а я мощуся ззаду. Але й тоді я однаково не збуджуюся. Напевно, у мене нервово виснаження, а може, це грішне нагадування (коли ми так прилаштувалися) про пристрасть, яку я пізнав у таборі. Хоча волосся у Герти є — повно волосся. Вона, трясця, обговорила цю проблему з лікарем, і він сказав, що це звичайна чоловіча реакція

на жіночу вагітність. Так, або це, або причина в моїй колишній роботі.

І майбутній теж. Знаєте, як це буває. Кажете: хай уже їм грець, тому кумівству і зразковій поведінці! А тоді знов повертаєтесь і робите що можете. Після двотижневої відпустки я продовжив службу п'ятимісячним відрядженням на Сході із загоном Ваффен-СС, працюючи в тилу війська, що відступало з Радянського Союзу. Мені приємно думати, що досягли ми неабичого, хоча порівняно з концтабором це була марна робота. І груба робота. Ще й катастрофічно позбавлена естетичності. Довкола мене вирують емоції. Світ залишається осмисленим, але для емоцій має вагу не сенс, а відчуття... Тим часом моє обличчя може слугувати об'єктом для вивчення напруження. Особливо коли я лежу в півтімі, затиснутий між зміненою Гертою і холодною стіною, зазнавши сексуальної невдачі. Потім це стається — не стається — і ти вмикаєш світло та з сумом одягаєшся. Це твій особистий сум, який так пасує тобі. Короткі позирки Герти, позирки її матері й навіть її батька, — сильні, врівноважені й підтримуючі (хоч мені воно й не треба): погляди промовляють, що в моїх руках велика і моторошна сила. Я — всемогутній. Хоча й імпотент. Я могутній і безсилий.

То було літо грому, сонця і подвійних веселок. Траплялися прозріння. Я зустрів, нарешті, немовля-бомбу, виконавши таким чином іронічне пророцтво своїх снів. Я на власні очі бачив зупинений годинник у Треблінці...

Те, чим займався загін, можна було вважати природним продовженням моєї роботи в таборі. Ми були проміжною ланкою між бюрократією і відділом інформації. У той час євреїв розосереджували, впроваджували назад у суспільство, і нам випало допомагати розігнати й ліквідувати гетто, де постійно зникало світло, а діти видавалися старими й сповненими знання, і всі рухалися або надто повільно, або надто швидко.

Здавалося, гетто, навіть як тимчасовий захід, були помилкою, і зароджувалася скороминуща, але болісна підозра, що ці витребеньки, уся ця мрія виявилася фатально грандіозною: надто багато їх, надто багато. Як хотілося вивернути ці стіни... Зрештою, ми були покликані оздоровити Німеччину. Вилікувати її рани й оздоровити... В одному гетто, в Літцманштадті, був свій «король» — Хаїм Румковський. Я на власні очі бачив, як він, схожий на паперовий мішок із водою й кістками, їхав мертвими вулицями з почтом в екіпажі, який тягнув

білий кінь. Румковський був володарем. Але володарем чого?

Тож ми напружилися й узялися розвозити людей по селах тощо. Організація перевезень, логістика. Але в цій роботі містився і творчий вимір. У нас були фургони, фургони з Червоним Хрестом, а ще кулемети й динаміт. Я виявив у собі хист до нейропсихіатрії. Працівники, яких я консультував (і яким виписував заспокійливе), скаржилися на кошмари, тривожний стан, диспепсію, але до кінця мого відрядження всі вони видужали. Методи, до яких ми часом удавалися, були позбавлені елегантності, і в тих випадках, коли застосовувався динаміт, доводилось кілька годин готуватися й тяжко працювати.

Якось уранці — навскісна сльота, замерзлі калюжі — ми вивантажували кілька єврейських сімей на хуторі біля річки Буг. Порядок був звичайний: ми витягали чергову партію з масового поховання в лісі й чекали біля фургона на під'їзній дорозі, доки подіє чадний газ. Усі мої працівники були одягнені лікарями — білі халати, на шиях метляються стетоскопи, балаканина, регіт, сигарети... Вони чекали на знайомі зойки та стукіт усередині фургона. Я й собі по-філософському пахкав сигарою...

Потім ми везли людей ближче до міста, де один із наших уже готував купу одягу. Усі виходили з фургона. Серед них були мати з немовлям, обоє, ясна річ, наразі голі. Немовля плакало вимогливо, голосно і довго — мабуть, вуха боліли. Мати божеволіла через ті крики. Вона мала ошелешений вигляд, обличчя їй змертвіло. Майнула думка: «Може, вона ще не отямилась після чадного газу?» Я хвилювався.

Згодом ми повели групу душ із тридцяти до низького складу, заваленого примітивними швацькими машинками, веретенами, сувоями тканин. Було б їх позаганяти до сараїв і льохів. Але ці євреї на чолі із зарюмсаним немовлям урочисто минули анфіладу фіранок і ковдр, що звисали зі стелі, і по одному задкували крізь діру від вирваної дошки в стіні. Я сам повернув дошку на місце, тихо сказавши: «*Guten Tag*»¹. Не знаю. Мене зворушило їхнє тривале мовчання, здушений плач немовляти. «*Raus! Raus!*»² — гукнув я працівникам, які нишпорили, оглядаючи приміщення, розкладали всілякі дрібнички, трохи харчів, хліба, помідорів, які здебільшого споживали євреї. «*Raus! Raus! Raus!*» Я залишився сам у спо-

¹ Добридень (нім.).

² Виходьте! Геть! (нім.)

рожнілому бараку, сів навпочіпки біля стіни й прислухався. До чого? До плачу немовляти і до того звуку, який лунає, либонь, в усьому світі, коли хочуть заспокоїти маля: «Чш-ш... Чш-ш...» Цить. Я вийшов навшпиньки і приєднався до колег. Тихо. Ліпше вже їх не чіпати. Чш-ш... Може, вони так заспокоюють малят. Тридцять душ сидять у чорній дірі й промовляють: «Чш-ш...» Отже, немовлятко дуже люблять. Але жодної влади, зрозуміло, воно не має.

Нарешті Треблінка. Ми завітали сюди із ввічливості дорогою додому, до Райху, через північ Польщі. Тут також завдання виконано, і тепер усе ліквідовується. Як і в Аушвіці, пам'ятника тут не передбачено. Але я не зовсім запізнився. Мені ще показали знаменитий «залізничний вокзал», який був бутафорією, лише фасадом. Збоку він скидався на скіпу, що стирчала в зимове небо. Ідея полягала в тому, щоб заспокоїти євреїв з варшавського, радомського і білостоцького гетто, які обслуговували табір. Там були всілякі вивіски — «Ресторан», «Квиткові каси», «Телефон», інформація для пасажирів про пересадку і годинник. На кожному вокзалі, у кожній подорожі потрібний годинник. Коли ми проминали його, їдучи оглядати гравійні кар'єри, велика стрілка була на дванадцяти, а маленька — на

чотирьох. Це неправильно! Помилка, хиба: точний час — 13:27. Пізніше ми ще раз проїжджали повз, але стрілки не показали раніший час. Та і як би вони могли зрушитися? Вони намальовані й ніколи не покажуть інший час. Під годинником була величезна стрілка з написом: «Пересадка на потяги східного напрямку». Але час тут не мав напрямку.

Власне, вокзал у Треблінці своєрідно трактував чотири виміри. Тут не було глибини. І не було часу.

Герта, як і раніше, добра, принаймні мовчить з приводу моєї сексуальної неспроможності. Після відрадження я й не сподівався швидко відновити форму. Однак це смішно. Мені здається, робота вичерпує з мене так багато чогось важливого, що нічого не лишається. Нічого для Герти. У цьому сенсі я, імовірно, складаю найвищу жертву. На прийомі у мене деякі молоді солдати зі східного фронту згадували про імпотенцію як головну свою проблему. Моя позиція в цьому питанні проста: радив їм не перейматися. То був жарт, бо мене самого це страшенно хвилювало. Ту частину мене, яка через імпотенцію ще не відмерла. Сміх та й годі: я радив їм зберігати твердість (*harte*) і бути людьми (*Menschen*). Ось так ми, два безживні нулі, дивились один на одного.

Помножте нуль, та хоч і щось інше, на нуль, і однаково отримаєте нуль. Ба більше, я ще трішки позаймався арифметикою в іншій царині, додав два та два і вирахував, що щось має статися, перш ніж я отримаю нове призначення, — через дитину. Наша дитина — це теж бомба сповільненої дії. А якщо цього не зроблю я... Живіт у Герти стух. Мені більш не треба мляво тулитися до неї ззаду. Тепер я мляво навалююся згори. Вражаю розкішною відсутністю. Дяка богіві, ми більше про це не розмовляємо. Хоча й не помітити такого не можна.

Любовний акт усе ж відбувся — лише раз, ледь-ледь — саме перед тим, як я отримав призначення в замок Шлосс-Гартгайм біля Лінца в провінції Австрія. Задихано, як востаннє: це сталося в епіцентрі бурі ридань, які, напевно, з жахом слухав увесь будинок. Я ще плакав, коли взувався й брав дорожню сумку; після кількох відчайдушних обіймів я полинув у зірки та сніг — сузір'я сніжинок, хуртовину зірок.

Шлосс-Гартгайм з його доглянутими садками, склепінчастими проходами, двориками — за годину їзди від Лінца в бік Евердінґа — видавався ідеальним місцем для мого остаточного одужання. Донедавна

в цьому замку доби Ренесансу розташовувався дитбудинок. Коли у забутті хапають дрижаки і ви сидите на лавці в замерзломому саду, де трава схожа на біле волосся, що стало дибки, можна почути примарні дитячі крики і зойки — напевно, тут зграйками бавилася малеча. Позаду високі вікна, рядами по п'ять, а інтер'єр, який видно крізь них, завжди має відтінок рідкої підливи. Відро, швабра, санітар у білому халаті, затуманений погляд пацієнта. І знову цей запах. Солодкий запах... Я нахиляюся й підіймаю мертву пташку, обвислі крила якої нагадують віяло або берлінські вулиці під маскувальними сітками. Берлін... Там чекає Герта.

Замок Гартгайм став для мене своєрідним службовим містком, частиною мого поступового віддалення від досвіду концтабору. Крім очевидних відмінностей у масштабах, між ними було багато спільних рис. Той самий дух колегіальності, з масонською небалакучістю та інстинктивною обережністю, ті самі товаришність і витримка, та сама алкогольна залежність. Моя посада — між двома очільниками медслужби і чотирнадцятьма санітарами: семеро чоловіків, сім жінок. Це не санаторій: жоден пацієнт не залишається на ніч. Під'їздить

автобус із тонованими вікнами. Він квапиться на терени оспіваного замку, в холодне і втомлене чаклунство Шлосс-Гартгайма.

Усе відбувалося так. На першому етапі прибувала стандартна урна з прахом безпосередньо від родичів пацієнта; вони також сповіщали берлінський Департамент похоронок, із яким ми працювали паралельно. До невеликих порцій праху додавалися свідоцтва про смерть конкретних осіб; але прах — це прах, вигляд у нього скрізь однаковий, і він вирушав просто до печі Гартгаймського крематорію. Що було не так? У чому річ? Несправні печі? Щось із камерою? Бо люди, яких ми постачали, були ні до чого не придатні. Усе чаклунство і знетяма, безсоння й здуття Аушвіцу — це все не те. Авжеж: камери, оглядові кабінети, мовчазні садки Шлосс-Гартгайма були сповнені відчуття несправдженої магії. Спочатку пацієнти виходили непогані. Якийсь невеликий дефект. Клишоногість. Вовча паша. Але потім пішли цілком безнадійні. Я намагаюся не дивитися на них упритул, коли виводжу їх із паперовими слинявчиками з камери; я переймаюся власними нутрощами, і там є щось тверде і штучне, як металева трубка, яка заважає і тягне. Ось сліпі, покірно нерішучі. Ось глухі з кривими нерівнобічними обличчями. Сива пані

гарна, але в неї все не так. Божевільний хлопець репетує, женучись за санітарами вогкими коридорами. Божевільна дівчина із задертою сукнею навпочіпки в кутку виділяє з рота щось неприпустиме. Знаєте, в нас кажуть, що є життя, не варті життя; не знаю, як там і що, але вони нікому не потрібні, навіть нам, і того ж дня ці люди їдуть кудись на автобусі з тонованими вікнами.

Герта намагається відвідувати мене якомога частіше, але не вдається, бо триває війна. Ми зазвичай зупиняємося в готелі «Три корони» на Ландштрассе біля Лінца, де в мене не виходить, а також якось ми провели романтичний вікенд у Відні в готелі «Гретхен» — там я теж не зміг. У селі є маленький офіцерський флігель, де я можу задовольнитися, і ми дедалі більше залежимо від таких гігієнічних апартаментів. Герту дедалі більше дратує моя німеч. Вона каже, буцім я змінився, але, як на мене, це неправда. Я був імпотентом відколи себе пам'ятаю. Ще вона дорікає мені роботою в Шлосс-Гартгаймі. У селі пліткують... Це все лихослів'я. Вона все неправильно зрозуміла, але і я відмахуюся від неї не так завзято, як міг би. У кав'ярні ми сидимо, тримаючись за руки над столиком. Ми розходимося. Відтак у сутінках я бентежно пахкаю сигарою, повертаючись нагору,

до замку Шлосс-Гартгайм. Понад його склепінчастими проходами і шпилями вечірнє небо сповнене наших прихованих помилок, гідроцефалів-хмар, неправильно зрослого піднебіння на заході сонця і попелу з наших печей. Я бачу, як злітає білосніжний кучерик і приєднується до колового стихійного ритму повітря. Уночі в підвалі замку з Манфредовим акордеоном відзначатимуть прибуття п'ятитисячного пацієнта (хоча я певний, що через нас пройшло їх набагато більше): пісні, тости, рожеві карнавальні капелюхи. Буде наш мандрований директор Крістіан Вірт: черево, колоритна лайка, брезкле обличчя пияка. Буде і сам п'ятитисячний пацієнт у паперовому капелюсі (й паперовій сорочці), що завис на півдорозі між вогнем і газом, чекаючи на свою міру деформації, галюцинацій та постійної сверблячки... Далі він, Оділо Унфердорбен, іде сам.

Зовсім сам.

Я, у якого нема ні імені, ні тіла — я вислизнув з-під нього і розвіююся згори, мов пір'ячко попелясто-білого людського волосся. Мені більше несила жити з поваленим ідолом, зрадженим і переможеним його ж магією. Звертаючись до сил, яких ліпше не чіпати, він розбирав людей, а потім

знову збирав докупи. Деякий час йому вдавалося (це було спасінням), і доки вдавалося, ми були одним цілим на берегах Вісли. Він нас збирав докупи. Хоча чинити так з людьми, ясна річ, не можна. Вечірку закінчено. Він лежить на жолобкуватій розкладайці в мансардній кімнаті, неначе всередині обідраної піраміди. Стискає вологу рожеву подушку. Я завжди буду тут. Але тепер він сам по собі.

7

Любить — не любить

Світ знову втратив сенс, і Оділо знову все забуває (що, мабуть, на краще), війна закінчилася (і очевидно, що ми її програли), а життя ще триває. Оділо невинний. У його невинних снах немає ні загроз, ні недуг. О, звісно, він тремтить, видираючись по слизьких палях, коли високо підіб'ється місяць, і підстрибом біжить голяка по тунелях під дзвін будильників тощо, але тривожних відлунь більше нема. На цьому тлі сни сповнені несамовитою радістю від скринь зі скарбами, від кучерів та сплячих красунь. І унітазів. Дух-господар у цих снах уже не чоловік у білому халаті й чорних чоботах, а жінка, розміром і формами схожа на вітрильний бойовий

корабель, яка здатна все пробачити. Підозрюю, що це його мати, і мені кортить дізнатися, коли ж вона з'явиться. Оділо невинний. Виявляється, Оділо невинний, чуттєвий, популярний і дурний.

І могутній. Щоправда, влади в нього нема, і він з овечою покорою робить своє в медичному корпусі резерву. Але потенція в нього є. Це й маленька Герта скрушно підтвердить. Вона ледве ходить. Націонал-соціалізм — це не інакше як ужиткова біологія. Оділо — лікар, біологічний солдат. Тож дворічна оргія з Гертою — частина його особистої кампанії. Він на дійсній службі, пропахнув порохом і не гребує нічим заради немовляти. Авжеж, вони досі хочуть дитину, хоча Єва стала для них розчаруванням. Коли Оділо розчепірює Герту на ліжку, зігнувши так, що її щиколотки опиняються по різні боки узголів'я, складається враження, мовби він намагається щось убити, а не створити. Але ми вже знаємо, що на землі творчість здійснюється насильством. Такої потенції у нас іще не було, навіть у Нью-Йорку, коли ми не мали відбою від медсестер. Герта іноді має такий вигляд, ніби була б не проти зайвої перерви у сексуальному марафоні. Та ба. Не можу втямити, що спричинило такі зміни. Після служби в Шлосс-Гартгаймі, яка, здавалося,

ніколи не скінчиться, ми втрюх переїхали з будинку її батьків до Мюнхена з його альпійським повітрям. Подалі від дитячої кімнати Герти, від янголів на стінах, що пильнували її. Тут, у новому житлі, нас пильнує скелет із білого дерева й анатомічні малярки з яскравим рудуватим м'ясом.

Німецька дівчина — природна. Вона така, яка є. Без косметики і з волохатими ногами. Але Оділо не заперечує. Він фактично забороняє їй користуватися косметикою, навіть милом; а щодо волосся на голові й по всьому тілу, брунатного підпашся, кучериків угорі й закрутів унизу, то, підозрюю, якби Герта була шерстистіша за яка, Оділо і тоді не заперечував би. Він навиває її своєю *Schimpanse* — шимпанзе. Маю сказати, що я від неї теж шалію. Тіло Герти нагадує про молодість. Вуха в неї як пряники, зуби — як цукерки. Плоть пружна, як м'якуш оливки. Спершу вона не козирилася, постійно нарікала на втому, дразливість, кепський настрій, а тепер, як торочить Оділо друзям (ще й підбавляє меду), вона злягається з ляскотом, як ляскають двері нужника під час буревію. Герта така маленька, що суворість здається цілком природною в стосунках із нею. Їй вісімнадцять. І вона дедалі молодшає. Не треба налаштовуватися песимістично, і недоречно

зазирати в далеку перспективу, але через пару років стосунки опиняться поза законом.

Це дуже приємно. Тепер, із наближенням весілля, Оділо злагіднішав. Припинив психувати. Його шимпанзе більше не повинна поратися вдома голою і рачки. Герта відповідає вдячністю і безмежною, небаченою ніжністю... Виходить, сексуальний екстаз — певною мірою рептильний стан. Розум, душа, вищі здібності самоусунулися. Як передусім і його рептильний мозок. Дайте-но я про це поміркую. Коли зустрічаються людський і рептильний мозки, вони прагнуть зашкодити один одному з міркувань своєї безпеки. Але для тіла вони ніби хочуть добра і зближуються з максимальним ризиком для себе. Не знаю. Я досі в їхньому ліжку, і мені подобається, проте глейкий екстаз належить Оділо, лискучому ящурі, та Герті, лискучій ящірці, їхньому світу спокусливого слизу, де не потрібні слова — достатньо кректання і стогонів... Їхнє любовне життя неухильно позбувається відхилень. Зокрема, раніше вони грали в таку гру (десь двічі на тиждень або частіше, якщо Оділо наполягав): вона мала лежати непорушно і ледь дихаючи. Також він виявляв здорову цікавість до роботи її кишківника — як умів. Але нині це в минулому. Коли вона плаче і журиться, він

осушує їй сльози цілунками, а не стусаном у груди. Тепер вона майже не плаче: до весілля залишилося кілька тижнів. Регулярно, але дедалі рідше (здебільшого пізно ввечері) Оділо порушує рептильну угоду і з ентузіазмом прагне до стада друзяк, до їхньої безликої сили, розпашілої шкіри і стійла. Ми кричимо і пускаємо слину зі спотвореними обличчями немовлят; поокремо в нас немає ні сили, ні мужності, але разом ми — вибухова маса. Часто нічні веселощі починаються з того, що ми йдемо допомагати євреям. Офіційно в Оділо, Герти і мене зараз медовий місяць, але у весільну подорож ми не поїхали. Хіба що знову до Берліна, на весілля.

Я завжди ставився до євреїв недвозначно. Мені вони подобаються. Можна сказати, що я семітофіл від народження. Найбільше мене полонять їхні очі. Цей блискучий пристрасний погляд. Екзотика, натяк на трансцендентність — хтозна. Та й навіть обговорювати їхні *чесноти*? Дітей у мене немає; мої діти — євреї, я люблю їх батьківською любов'ю, тобто не за їхні чесноти (на мій погляд, звісно, видатні), а просто хочу, щоб вони були, процвітали та мали право жити й любити.

Я пам'ятаю імена та обличчя. Пригадую, імена я чув під час переліку на світанні на площах містечок,

біля порожніх заправок і протитанкових ровів, у світлі поліцейських вогнів, у зонах очікування, на вокзалах, на зелених ланах уночі. Я бачив імена у друкованих списках, квотах, відозвах. Лонка і Маня, Зонка і Нетка, Лібіш, Фейгеле, Айзек, Яків, Мотль і Матла, Ципора і Маргаліта. Привезені з Аушвіцу-Біркенау-Моновицу, з Равенсбрюку, Заксенгаузену, Нацвайлеру і Терезієнштадту, з Бухенвальду, Бельзену, Майданеку, з Белжцю, Хелмна, Треблінки, Собібору.

Болісна посмішка, яку демонстрував Оділо впродовж весільної церемонії, тепер, з відстані часу, здається вельми доречною. Я весь час помічав його хтивий позирк сторожкого селяка, відбитий у численних люстерках круг весільного вінця Герти (традиція: щоб відлякувати злих духів тощо). Так, його посмішка була вдалою ілюстрацією заходу, як і грубі бурхливі плескання по спині від численних нових приятелів. Якою ж має бути на вигляд людина, коли впродовж однієї церемонії вона прощається з усім попереднім життям, коли все змітає щедра хвиля конфеті й рису? Герта дала мені вінок із мирту, шафран і цинамон, хліб, масло і тому подібне. А я повернув їй усю свою силу. Обручки ми перемістили з підмізинного пальця лівої руки на підмізинний палець

правиці. Усі казали, що то сприятливий шлюбний місяць — він сходив. Але ж я бачив місяць над головою — він був на схилку. Звідти й нестерпні плескання по плечах і спині. Звідти й посмішка копрофага. Звідти й тріумфальний регіт Герти.

Вона радо повертається під батьківський дах і лежить там серед золотокрилих янголів. А Оділо? Бога ради, де ж наші батьки? Я раптом опинився у п'ятиповерховому гуртожитку, що просмердів капустою й кедами, в одній мансарді з Рольфом, Райнгардом, Рюдигером і Рудольфом. Жив серед *Alpdruck* — кошмару, бійок рушниками, підручників, жартів про залицяння і трупи. Авжеж, я в мед-училищі. Ще й у Новій Німеччині, такий само нервовий і підозріливий, як усі. Навіть вулиці тепер схожі на гуртожиток: тиск однолітків і непередбачувана напружена увага, підліткова, неприємна, сексуальна, але приховано-сексуальна, не до кінця оформлена, виражена у кумедних позах, над якими не можна сміятися. Тільки-но почнете кепкувати, і всі вже ладні вас убити. Пощастило, що я невбивний. Невбивний, але не безсмертний. Що сталося з нашою змужністю?

Могло бути й гірше, адже ми досі щодня бачимося з Гертою в училищі: вона працює в головній

управі машиністкою, носить тісну сукню. У нас із нею частенько трапляються десятихвилинки в коридорі, у кафетерії я сідаю ближче до її столу, також є сходові клітки, куди ми ходимо цілуватися, — там переплітається наше дихання. А ще паркові лавки і темні склепінчасті проходи. Мікі-Маус хихоче, а Грета Гарбо відвертає ображений погляд від наших незугарних корчів на плюшевих кріслах кіно-театру. Ми непомітно тулимося одне до одного в натовпі у світлі світлофорів і ліхтарів. Я багато чого домігся за десятихвилинку в передпокої у її батьків, доки вони розставляли брудні тарілки до обіду... А ще на пікніках навесні та влітку. Серед цар-зілля, ротиків, руж, запашного горошку, на вовняному покривалі коло кошика вона даруватиме мені ностальгійні любовці, відтак почнуться години пхінккань і благань Оділо. Догоджаємо там, де колись керували. Його улюблена тема: фрустрація шкодить його здоров'ю. А ще спрацьовує називання квітів англійською. Ліси підбадьорюють її. Німецька дівчина природна. Оділо істерично дякує за кожний доторк, погляд чи цілунок, що випадає йому в лісі. А я ні. Він забуває. Я пам'ятаю. Це болоче обмацування. На мене тисне еротичний реваншизм. І я знаю щось, від чого йому лячно: цього більше ніколи

не буде. Майбутнє завжди збувається. Ми із сумом збираємо пелюстки незабудьки. Любить — не любить... Власне, ми вже ледве наважуємося дивитися на неї, крихітну машиністку, таку владу вона має. «Ja», — кажуть примари мальованих літер на деревах проспектів. «Nein», — відказує Герта, беручи мою долоню і роздратовано тулячи її собі до стегна. А надвечір в училищі: вилична кістка, ксантелазма, перекрут кишок — нарешті все це паскудне лайно виходить із нього. Але, на диво, більшість уроків — не про будову людського тіла, а про управління лікарнями. Іноді пізно вночі, коли всі німці дивляться свої сні, ми з Оділо скрадаємося на дах гуртожитку. Там ми зарано для своїх років і трохи параноїдально пихкаємо сигарою й дивимося на зірки, які тішать наш зір.

Аналогічне задоволення і насолоду, особисто мені, приносить спостереження за євреями. Люди, яким я допоміг спуститися з небес. І мене надихає масштаб внеску, який їм випаде зробити. Усе налагодиться. Спочатку помірковано обережне (мабуть, під впливом нечуваних масштабів, бо євреї ж прибували звідусіль — з Канади, з Палестини), німецьке суспільство потроху розсувалося, даючи місце прибульцям. Їхня блискавична асиміляція

і впевнена успішність викликали невдоволення. Євреї обіймали вигідні посади, особливо в медицині, що розлютило Оділо та його друзів, навіть мене це непокоїло. Не для того я стільки витерпів, щоб побачити, як мої сини стають *лікарями*. Але один біс. Хтось має це робити, з певних причин. Попри те що я дедалі більше відчував нестачу турботи і самотність, мене завжди наснажувало скасування расових законів. Хоча й тут спрацювала садистська іронія, бо ці поступові заходи завжди збігалися з якоюсь заборорою Герти. Звісно, сміх та й годі. Крок за кроком, кліпаючи, євреї виходять на світло. А мене поступово понижують, знуцаючись і відкидаючи привілеї в питаннях кохання. Ось приклади.

Сліпі та глухі євреї можуть тепер носити на вулиці нарукавні пов'язки, що засвідчують їхню недугу. У схемі Гертиних утіх я втратив нижню частину тіла, зовнішнє серце. Мені назавжди відтяли все, що нижче пояса.

Євреям дозволили тримати домашніх тварин — папужок, песиків тощо, яких видавали у відділках поліції. Забираючи додому свої нові забавки, євреї плакали від вдячності. Герта стала по-іншому дихати, коли ми цілуємося; вона завжди пильнує ситуацію. Кожен мій рух спокійно відстежується.

Євреям можна купувати м'ясо, сир і яйця. Для мене скасовано всі привілеї щодо пікніків, хоча я нарікаю на здоров'я і вперто називаю квіти англійською.

Євреям дозволено приятелювати з арійцями. Герта більше не каже: «Я кохаю тебе». А я кажу. Цілунки, своїм звичаєм, тривають, але без участі язиків — *verboten*¹.

Скасовано комендантську годину для євреїв. Вона діяла з дев'ятої вечора влітку і з восьмої — взимку. Герта в будь-яку пору року має бути вдома до 8:30.

Позначення «невіруючий» перестало бути обов'язковим для євреїв. Але маю визнати, що я більше не вірю.

Любить — не любить... Я дві години їду автобусом і трамваєм по однісінький цмок у щічку. Незабаром вона відсвяткує своє шістнадцятиріччя. Що тоді? Будемо ми хоч за руки триматися? Часом я шалію і ловлю себе на тому, що переконую Оділо вдатися до насильства (швидше, поки їй не виповнилося п'ятнадцять), яке все ладнає і лікує. Проте насправді я до цього не охочий. Гадаєте, він на таке

¹ Заборонено (нім.).

здатний? Є це в ньому? Я виснував, що Оділо Унфердорбен як моральна істота не є винятком і приречений робити те, що роблять усі, добре й погане, без обмежень, під прикриттям натовпу. Він не може бути винятком, бо залежить від здоров'я суспільства, потребує непевних посмішок Рольфа, Рудольфа, Рюдигера і Райнгарда. «Кришталевої ночі», коли ми всі казилися, бавилися й допомагали євреям, а бите скло кружляло вихором, наче зірки або душі, Герта нахилилася витерти губи рожевим носовичком, перш ніж виплюнути мій язик. Може, в цьому винні євреї? А нащо він повернув пасмо її волосся, яке тримав у коробочці з-під пігулок? Тепер я чудово бачу, на що схожа близька вже самотність, її форма та розмір. Вона дарує мені квіти, але не кохає мене. Вона мене не кохає.

Still, sprich durch die Blume. Цить, хай мовлять квіти. Знаю, годі нарікати: почнімо з того, що це протизаконно... Вона припинила розмовляти зі мною. Це було питанням часу. Цить. Яюсь вона вийшла на автобусній зупинці й лише помахала мені на прощання. Я ще чекаю на неї вечорами й зі стугоном у вухах стежу, як вона крокує до училища. А ось вона проходить повз мій захоплений погляд, що вже не здатний затримати її чи спинити.

І враз вона щезла. Її фігурка зникла назавжди, а натомість лишилася порожнеча такої самої форми. Я шукаю її скрізь, а він — ні. Одужання Оділо відбулося по-дурному швидко. Власне, його кохання, схоже, переорієнтувалося, і тепер він платонічно зітхає за білявим Райнгардом. Уже наступного дня викладач зробив йому зауваження за гучне гигикання на анатомії: Рольф і Рудольф жартували про новий жіночий труп. Я страждаю на самоті. «*Arzt für Seelisches Leiden*», — написано на оголошенні у вікнах першого поверху. Лікар для хворих душею. Схоже, мені якраз потрібний такий лікар. Зараз ми проводимо багато часу в шпиталі як відвідувачі — нарешті з'явилася наша матінка. Звуть її, до речі, Маргарет. Ми з Оділо провітрювали нову квартиру, доки вона не просмерділась духом матері. Вочевидь, ми облаштуємося разом. Хоч буде з ким поговорити. Англійською. Вона нагадує мені Айрін. Вона весь час запитує: «Де я? Де я?» «У лікарні, — похмуро відповідає Оділо. — У лікарні. У лікарняній палаті. *Das Krankenhaus, Mutti. Im Krankenhaus*».

У чому? Я хочу взяти її за руку і сказати: «Мамо, ви на кулі, схожій на кришталевої або мармуровий м'яч, оповитий м'якою легкою ватою. Навколо нього літають пташки. Мамо, ви на планеті Земля».

Частина третя

8

Бо качки жирні

Іще перебуваючи в Шлосс-Гартгаймі, я думав про те, щоб здійснити сентиментальну подорож до Аушвіцу. До місця, що випромінювало владу: туди спускалися з неба пронумеровані євреї та всі інші, без номерів, там деякий час не існувало «чому». І мрія здійснилася. У 1929 році. На тоді я чимало попоїздив: під час військової служби, трудової повинності, відпочинку за програмою «Сили через радість» тощо — і вже гадав, що мрія не здійсниться. Але ж здійснилася. Мені було тринадцять.

Був турпохід від однієї з молодіжних організацій, спадкоємиці давнішого «Сталевого шолома». Ранковий туман притлумив барви, коли ми отаборилися на лівому березі Соли. Я розгорнув спальник, ні про що не думаючи, і раптом помітив знайомий

тризубець — болотяну траву з трикутними стеблами, яка росте кущиками. Цей тризубець сповнив мене хвилювання вночі, і, поки Оділо спав, я не міг викинути його з голови. Після мого пробудження повітря було теплим, а ніч безхмарна попід глибоким і невідомим кодом зірок. Ми, як і годиться, посідали біля багаття, покричали пісні, повигукували гасла, поспівали йодлем. Потім ми з Дітером, у якого був закоханий Оділо, узяли відра й пішли носити воду на мілину. Ось воно: злиття річок у повню і рейки, що добігли кінця.

Потім ми пройшли повз те саме місце. Там стояло десь із двадцять цегляних халуп, що трималися купи тільки за допомогою багна на них (австрійські артилерійські бараки з Першої війни), а трохи далі — кілька химерних будівель, що, як я дізнався, належали Польській тютюновій монополії. Освенцим. Аушвіц. Далі, за березняком, — Біркенау, за березняком — березовий Біркенау, де я жив у гармонії з рушієм природи. Усе — злиденне і невинне. Уся сутність, уся сила і дивовижа змиті часом і погодою.

Зараз мені три роки, я живу у трохи обмеженому становищі на південній околиці містечка Золінген.

Золінген знаменитий своїми ножами, ножицями і хірургічними інструментами. Із різних місць на теренах Центральної Європи сюди, в Золінген, звозять ножі, ножиці й хірургічні інструменти та перетворюють їх на сталь. А ще неподалік до ваших послуг гольф, клуб верхової їзди, теніс, стрільба з лука. І нарешті, скромний Золінген зберігає горду таємницю. Я — єдиний, хто про неї знає. Ось вона: в Золінгені народиться Адольф Айхман. Чш-ш... Цить. Я не зраджу. Та й хто б мені повірив?

Незабаром і я народжуся. У цьому багатоквартирному будинку. Здається, трохи напружена ситуація, але я тримаюся. Періоди просвітлення коротшають і рідшають. Батько — хворобливо-жовтий кістяк із половиною правої ступні. Мати схожа на теплу здобу в глазури нічної сорочки. Вона медсестра, працює в золінгенському будинку для людей похилого віку. В Оділо життя протікає в казковому забутті, але іноді нам доводиться покричати, поки батько не зніме біль, ритмічно прикладаючись кістлявою рукою до нашого тіла знизу догори. Тоді ми знову щасливі (і ні до чого не придатні). Нас боронять умовляння матері, але він дужчий. Ранок туркоче мовою, зрозумілою лише нам з Оділо. А матері ми кажемо так:

— Неню? Курчата живі. Ми їх ловимо, палимо, а потім вони вмирають! Але їсти курчат не можна. Не маленьких і гарненьких курчат. Бо вони хороші. Їх можна лише гладити, і все. А качок їсти можна. Бо качки жирні.

Стривайте. Тут помилка. Помилка. Порядок... Ми прибрали. Ми наклали. Ми прибрали, ми наклали, ми прибрали всі їхні сутності. Але чому так багато дітей і немовлят? Що це на нас найшло? Чому так багато? Ми були жорстокі: діти взагалі там не затримувались. То був мій вибір, чи не так? Чому? Бо немовлята жирні?.. Але тепер нас там нема, ми біжимо полем, де все живе розквітає в розпачливому забутті, і ми борсаємося між радістю й жахом, у мозку набгано безглуздох заперечень безглуздох умов, ми невинні й неосвічені, і зроду нікого не знали, навіть Айрін, навіть Розу, Гертю, євреїв та інших моїх творинь.

Лише мати. Наші стосунки вже дуже близькі і, якщо все піде ладком, незабаром стануть іще ближчими. Наприклад, багато годин щодоби я проведитиму в неї на руках, цілуючи їй груди. (Це дозволять. Він це не спинить.) Тоді за допомогою золінгенівських ножиць скріпиться наш тілесний зв'язок. А як же вона плакатиме й кричатиме, коли я увійду

в неї. І мене нема. Оділо сам не знає, якою владою над нею ми володіємо і як сильно вона нас любить: він не відчуває, як вона підходить уночі, розповиває нас, мацає нам чоло і плаче від тривоги, коли ми хворіємо... Незабаром уся вона дістанеться батькові. Гадаю, він зголоднів. Худий, як *Musselmann*¹. Коли їсть, йому завжди мало. Мало — недостатньо, щоб душа трималася в тілі. Подумки самовдоволено посміхаючись, я називаю його *Fatti*². Він має лютий, злостивий, переможений вигляд: його очі заплямовані цим, а обличчя подзьобане виразкою-поразкою і невигойними ранами. Він, либонь, одужає після війни. Заживе покалічена стопа. Звісно, я не пробачу батькові того, що він має зробити зі мною. Він увійде і вб'є мене своїм тілом. Оділо теж це знає і відчуває.

Мушу докласти останнє зусилля, щоб мене правильно зрозуміли. Зрештою я переймаюся тільки проблемами часу — деякими відтинками часу. Навіть за тих обставин євреям доводилось надто довго чекати на міських площах, їхні діти починали казиритись, а я тепер знаю, як вони казяться на початку творіння: як швидко руйнується їхній світ. Євреїв примушували надто довго чекати на літній траві під

¹ З нім. «мусульманин», а також фамільярне «здохлій».

² З нім. «татусь», а також «товстун».

швидкоплинними небесами, де процедури возз'єднання сімей були вельми невизначеними; діти бігали навкруги, а тоді зупинялись і здіймали руки, згинаючи пальці, як пазурі, — вони щось шукали; кожен кілька метрів на землі лежали немовлята, загорнуті в хустки, і плакали, а батьків не було, надто довго не було... Тепер сні Оділо — суцільні барви й звуки, сповнені захвату чи жаху, але сенсу в них уже катма.

На мить він завмирає серед поля. Лише на мить. У нього вже нема великих відтинків часу. Треба діяти, доки триває дитинство, доки все довкола — для гри, навіть власні какульки. Треба діяти, доки триває дитинство, доки ніхто не прийшов і не забрав його. А вони прийдуть. Сподіваюся, в лікаря буде гарне належне вбрання, а не білий халат і чорні чоботи, що напевно... Я сам. Помилка. Помилка. Ми прибрали, ми наклали. Погляньте! Там, перед зарослим соснами схилом, збираються лучниці з мішенями й луками. Вгорі — сліпуче світло, небо тамує нудоту. Нудоту розмаїтих барв. Коли Оділо заплющує очі, я бачу, як пролітає стріла — якимось неправильно. Вістрям уперед. О ні, але... І знов ми там, біжимо полем. Оділо Унфердорбен і його палке серце. А всередині — я, що прийшов невчасно: чи то дуже рано, чи то коли було вже надто пізно.

Післямова

Ця книжка присвячується моїй сестрі Саллі, яка в дуже юному віці зробила мені дві величезні послуги. Вона розбудила в мені інстинкт захисника, і їй я зобов'язаний якщо не найранішим, то точно найяскравішим і найнасиченішим з моїх дитячих спогадів. Їй тоді було, напевно, півгодини від народження. Мені — чотири роки.

Я також дуже зобов'язаний моєму другові Роберту Джею Ліфтону. Позаминулого літа я замислився над створенням історії людського життя зі зворотним відліком часу. Потім якось увечері після емоційного змагання на тенісному корті Ліфтон подарував мені примірник своєї книжки «Лікарі-нацисти». Без неї мій роман просто не міг бути написаний. Імовірно, те саме можна сказати про праці Прімо Леві, зокрема «Чи це людина?», «Перемир'я»,

«Потонулі й врятовані» і «Миті перепочинку». Мені стали у добрій пригоді твори таких авторів, як Мартін Гілберт, Гітта Серені, Йоахім Фест, Арно Меєр, Еріх Фромм, Сімон Візенталь, Генрі Оренштайн і Нора Волн. Я також постійно тримав у пам'яті оповідання Іцхака Башевіса Зінгера і один — знаменитий — вступ із Курта Воннегута. (Не перелічуватиму авторів медичних текстів, з якими я без особливого ентузіазму працював, однак щиро дякую Лоренсу Шейнбергу за його цікаву й страшну книжку «Нейрохірург».) За багато років у бесідах сформувалося моє ставлення до Голокосту. Висловлюю вдячність моїм співрозмовникам, зокрема дружині Антонії Філіпс, батькові Кінгслі Емісу, вітчимові дружини Зану Філдінгу, своякам Хаїму і Сюзані Танненбаумам, своякові Метью Спендеру, а також Тому Машлеру, Пітеру Фогсу, Пірсу й Емілі Рідам, Джону Гросу, Крістоферу Гітченсу, Джеймсу Фоксу, Заккарі Лідеру, Клайву Джеймсу, Джозефу Бутбі, Шолому Глоbermanу, Ієну Мак-Івену, Солу й Дженіс Беллоу, Едмунду й Наталії Фосеттам, Джонатану Вілсону, Майклу Пічу і Девіду Папіно.

Другою назвою книжки я зробив слова Прімо Леві «Природа злочину». Злочин мав такий характер,

що, ймовірно, самогубство Леві можна трактувати як акт іронічного героїзму, дію, що стверджує приблизно таке: «Моє життя належить мені, і лиш мені вирішувати, коли його закінчити». Злочин був унікальним не своєю жорстокістю, не легкодухістю, а за стилем — поєднанням атавізму й сучасності. Він став прикладом одночасно рептильності й «логістики». І хоча сам злочин не був специфічно німецьким, таким був його стиль. Націонал-соціалісти виявили в мозку Р-комплекс (комплекс рептилій) і побудували туди автобан. *Reichsautobahnen*¹, якщо ви пам'ятаєте, були покликані гарантувати на тисячу років швидкість і безпеку, а також гармонійно вписуватися в ландшафт, як стежка у садку.

¹ Автошляхи державного значення (нім.).

Зміст

ЧАСТИНА ПЕРША	7
1. Як дбаєте, так і маєте.....	7
2. Жорстоким стань, щоб бути добрим.....	25
3. Оскільки я цілитель, усе, що я роблю, зцілює.....	92
ЧАСТИНА ДРУГА	133
4. Робіть те, що робите найкраще, а не те, що краще було б зробити.....	133
5. І не треба жодних «чому».....	157
6. Помножте нуль на нуль, і одержите той самий нуль.....	186
7. Любить — не любить.....	200
ЧАСТИНА ТРЕТЯ	213
8. Бо качки жирні.....	213
ПІСЛЯМОВА	219

Літературно-художнє видання

ЕМІС Мартін
Стріла часу, або Природа злочину

Роман

Головний редактор *С. І. Мозгова*
Відповідальний за випуск *О. В. Приходченко*
Редактор *М. Г. Бєднік*
Художній редактор *А. В. Белякова*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*
Коректор *А. М. Фурман*

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61001, м. Харків, вул. Б. Хмельницького, буд. 24
E-mail: cop@bookclub.ua

КНИЖКОВИХ

- за телефонами довідкової служби
(050) 113-93-93 (МТС); (093) 170-03-93 (life);
(067) 332-93-93 (Київстар); (057) 783-88-88

- на сайті Клубу: www.bookclub.ua
- у мережі фірмових магазинів
див. адреси на сайті Клубу або за QR-кодом

Надсилається безплатний каталог

**Запрошуємо авторів, перекладачів,
художників, редакторів до співпраці**

e-mail: publish@bookclub.ua

**Для гуртових
клієнтів**

Харків

тел./факс +38(057)703-44-57
e-mail: trade@bookclub.ua
www.trade.bookclub.ua

Київ

тел./факс +38(067)575-27-55
e-mail: kyiv@bookclub.ua

Одеса

тел./факс +38(067)572-44-28
e-mail: odessa@bookclub.ua

Еміс М.

Е55 Стріла часу, або Природа злочину : роман / Мар-
тін Еміс ; перекл. з англ. Л. Герасимчука. — Хар-
ків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»,
2020. — 224 с.

ISBN 978-617-12-7705-2 (PDF)

ISBN 978-617-12-7438-9

ISBN 978-0-099-45535-6 (англ.)

Уявіть, що життя починається... зі смерті. Молодість настає після старості. Прощання передує зустрічі. Абсурд? Ні, історія лікаря Тода Френдлі, що розгортається у зворотному напрямку: від смерті на лікарняному ліжку десь у США до нацистських концтаборів у Європі, невблаганно наближаючись до наймасштабнішого злочину Другої світової — Голокосту. От-от попіл перетвориться на людей і найжахливіший кошмар лікаря Френдлі стане реальністю. Чоловік у чорних чоботах і білому халаті... Мільйони невинних жертв... Моторошне передчуття майбутнього й усвідомлення того, що нічого не можна змінити...

УДК 821.111